

ధర్మచక్రము

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

పబ్లిషర్ :

వి. వరలక్ష్మి

మారుతీనగర్, విజయవాడ - జి.

స్వస్వామ్యములు

ప్రకటనకర్త

ఆంధ్రముద్రణము

ప్రతులు ౧౦౦౦

మొ. ప. ౩—౦—౦

1956

స. ప. లక్ష్మీ ముద్రా శాల,

విజయవాడ - 2.

అంకితము

శుక్ర బృహస్పతులు

వసిష్ఠ సుమంత్రులు

కృష్ణ విదురులు

రాక్షస చాణక్యులు

అక్కన్న మాదన్నలు

నెహ్రూ పటేలులు

పట్టాభి ప్రకాశములు

ఈ రీతి జంట జంటలుగాఁ దీర్చు

భారత జాతీయ మంత్రిభావమునకు

ఈ గ్రంథములోని

చారిత్రాత్మక విషయము లన్నియు

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు, M. A. B. L., గారి

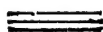
Early History of South India

అన్న గ్రంథముచుండి గ్రహింపబడినవి.

ధర్మ చక్రము

ప్రథమాధ్యాయము

అది కాశరాత్రి. విజయపుర మంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. నలువైపుల నున్న పర్వతములమీద చున్న ముదిగములలో కక్షభటులుకూడ మార్గము పెట్టుచున్నారు. ఈకాశమునందు చల్ల నిమబ్బులు జడలు విరియబోసికొని వెరుదిరిగిన వర్షాశీవలె నయననక్షత్రకాంతి గోచరింపనిచ్చుట లేదు. నాల్గుకొండలను పొడిచి పట్టుకొన్నట్లు జలధరాంధకారేంద్రిక విజృంభించెను. ఆ కటికచీకటిలో నిది రాచనగరు, నిది విహారములు, ఇది నాగార్జునకొండ, ఇది కొండపైని రాచ

నగరు, ఇది హజ్జీరు ద్వారము, ఇచ్చట నెవరో మహారాజువంటి
 స్త్రీయొక్క రహస్యాజ్ఞ చేత విశ్రమించిన రక్షకభటుడు
 ద్వారమువెలుచుట, మాప్వహోపరిద్వారమునుండి స్నిగ్ధసోపా
 నములవెంట నానుహరాజి కృష్ణరేవులోనికి దిగుట యేమియుం
 గనిపించుటలేదు. ఆమె రేవునందు నూటిగ దిగక, దక్షిణాభి
 ముఖముగాఁ జాల యెగువరుఁ బోయెను. అసలే నిజనమైయున్న
 యాస్థల మచ్చట మణియు నిర్జనముగా నయ్యెను. ఆనాడు
 రేవునం దొక్కపడవయు లేదు. సూర్యుడెసనుండి వచ్చు కృష్ణా
 తటినీ యచ్చటఁ గొంతమేర దక్షిణముగాఁబ్రవహించి, మఱల
 మలుపు తిరిగి, పర్వతస్పృశభాగమువెంట నుత్తరాభిముఖ
 ముగాఁ బోయి విజయపుష్పర్వతములు దాటిన తరువాత
 న్యాయస్వడిశాఁగఁ బ్రవహించుచున్నది. నాగార్జునకొండ చివరఁ
 గృష్ణాధవాని మలుపుతిరిగినచోట నా మహారాజి నిలచెను.
 ఆమె యొక్కర్తుకయే కాదు. వెంట నొక పరిచారికయు
 నుండెను. ఆ పరిచారిక చెకుముకిరాయి గీసి మిణుగురుపురుగు
 మెఱసినంతటిమాత్రపు వెలుగుకలిగించెను. ఒక్కనిమేషములోఁ
 గృష్ణానదిలోనుండి యట్టిమెఱుపే మణియొకటి కలిగెను.
 వారచ్చటనే నిలుచుండిరి. ఓహో చమత్కారము! పరమమైన
 గాఢాంధకారములో వెలుగురేకల జ్యోతిస్తారతమ్యము!
 వెఱసవ్వడి విననీని యొక గంభీరఘంఝామధ్యమున నొక
 సన్నని సవ్వడి చారవ చేసికొని ప్రత్యేకముగా వినిపించుట
 మెలకువతో నీటిలో నడి కలుగకుండ నెమ్మదిగాఁ దీసిన తెడ
 జాగ్రత్తయైన కదలికవలన తొలఁగిన నీటిపవన చిటుసవ్వడి

వారి చెవులు గుర్తుపట్టెను. ఒడ్డునకు బడవనలెఁ జేరిన యొకనల్లని చీకటిముద్ద, యందునుండి యిద్దరు వ్యక్తులు దిగి యొడ్డునకు వచ్చుట, వచ్చిన యొక వ్యక్తి చేతిలో నొక పసికూన, నెత్తు కందుపెట్టిన సన్నని కేక, ఆ కేకసవ్వడిని గాలి తరగలమీఁద దొరలిపోకుండ నా వ్యక్తి క్రమ్ముకొన్న దుప్పటి- అదృష్టవశమున వాయువు కృష్ణ కెదురు పోవుచుండెను. వ్యని యుత్తరాభిముఖముగాఁ బ్రసరించెను. ఎగువకుఁ బోదు. ఆ పుట్టిన సన్నని శ్వనితరంగ మచ్చటనే స్త్రాభించిన ట్లుండెను. రాణి చేయి చాపెను. ఆ వ్యక్తి శిశువును రాణిచేతిలో నిడుటకు జాగు చేసెను. రాణి తనచేతిలో నున్న బంగారునాణెముల సంచి చేతి కందీయఁబోయెను. ఆ వ్యక్తి యిట్లుచెను. ‘అమ్మా! ధనము కోసము కాదు. ఈ బిడ్డ నాబిడ్డ కాదు. నేను నాబిడ్డ యని చూచుకొనునంత ధైర్యము నాకులేదు. చంపునంత కఠిక తనములేదు. నాబిడ్డ నేమి చేసెదవో చెప్పుము. నా బిడ్డను మఱల నన్నుఁ జూడనిత్తువా? నేను నేరుగాఁ జూడలేను. నేను జూచుటకు నీవే సాయపడవలెను’ అని యేడ్వ నారంభించెను. ఆ రాణిఁ బ్రతినిమేష మచట ముండ్ల మీఁద నుండినట్లుండెను. మాటలు పెరిగిపోయినకొలఁది కాలము విశ్వసింపరానిది. ఆమె కుద్వేగ మెక్కువాయెను. అంతదూరము వచ్చి శిశువును వడలలేని యాతల్లి ప్రతిమాటను రాణి యంగీకారమే చూపెను. చివట కేడాది పోయిన తరువాత రహస్య గోపనమున భద్రము కలుగనిచో నా శిశువు తల్లి యా రాణి యంతాపురమునకు వచ్చినచో, మొదటిసారి తన

శిశువును మఱలఁ జూడవచ్చు నని యంగీకరించి యనుజ్ఞ పఠింపుగా రాణి తనచేతి గాజబొందు నా తల్లి చేతిలోఁ బెట్టెను. అప్పుడేని శిశువు రాణి చేతిలోనికి నచ్చునప్పుడు పది లోగొంతువగపులు, పంచపాత్తిళ్ళపై ముద్దులు. కాలము దూసిన కత్తితో నెలువఁబడిన గక్షకయోధునివలెఁ దీక్షమూర్తి యగు చుండెను. రాణి శిశువుతో వెనుకకు మఱలెను. బంగారు నాణె ముల సంచితల్లి చేతిలో పెట్టినేలేదు. మఱలఁ దానేతెచ్చుకొను చుండెను. వెనుకకుఁ విరిగిపోయి యాయవలెననుకొన్నది. కాని కాలపురుషుఁడ మెవాడములలోని సతువను లాగివేసెను. పరిచారికను బొమ్మనెను. దాని చాచనిచేతిలో భయదేవత తాండ వించెను. ఇంతలో నదీతరంగములమీఁదఁ దొల్లి టికిన్న నెక్కువ నిశ్చయముగాఁ బడవ పోవుచున్న సవ్వడి వినిపించెను. నారు పైడికోసము ప్రతిక్షయే చేయలేదు. వారికిఁ బైడిమీఁది యాస లేదు. శీలరక్షణమే ముఖ్యకర్తవ్యముగా నున్నది. అందులో భూగ్రహత్యాదోషము తొలఁగించినది. శిశువు చక్రవర్తి కావచ్చును. రాణికిమనస్సులో నామాతృదేవియందు గొంచెము కరుణ కల్గెను. తత్పూర్వము తల్లికి. బిడ్డకును తుదిచీటి యని చేసికొనిన నిశ్చయము కొంచెము సడలి, రహస్యగోపననీతి జీవి తాంతము భారపడవలసినదిగా తోఁచెను. ఇంతకు నిది మగ శిశువా? ఆడశిశువా? పరిచారిక తడవచూచినది. ఇద్దఱును మగశిశు నని పోల్చుకొనిరి. వా రిద్దరిచేతులు కలియుటలో నది మగశిశు వన్న యొక మహానందము తమ నీతిఫరీపాకము కదలిన కదలికలో వారి ముంజేతులమీఁదఁ దగిలిన గాలికిఁ గొంత వెచ్చదన మప్పుపెట్టెను. ఆతల్లి పదునాలుగేండ్ల బాలిక.

ఆ చిన్నిగుండెలో నంత మాతృత్వ మిట్లు భాసించెను? బంగా
రముమీద మాశలేని యీ రహస్యసంతానానురాగ మెట్టి
చిత్రము కలదో? ఆ తల్లికిని, యీ కొడుకునకుఁ గాకుండఁ
జేయరాదు. ఈ శిశు వంతిపురము చేరునటకు నేడ్వకుండ
నుండునా? ఆ రాణియెడలోని యూహపరంపర తీర్చిమై నిస్తబ్ధ
మయ్యెను. ఆమెపాదములుమాత్రమే నడచుచుండెను. ఆమె
చరణాంబుజములక్రింద నన్నవారాలు గ్రుచ్చుకొనుచుండెనో!
అంతకుమున్ను నిశాఘాతభాగమంతయుఁ బడుచున్న తుప్పగ
చేతఁ దడిసిన నేలయు, రాలును హుచ్చునేమో! ఆమె శరీరము
లోని సరముల కఠినముల కదలికయు బహిఃపరిస్థితుల నవి
గ్రహించు నభిజ్ఞయుగాక యామె చైతన్యభావప్రపంచమున
లేదు. ఆమె కొక్కటియేతెలియును. శిశువుతో ముగ్గురు కృతాభి
షేకయైన మాతరీదేవి యంతిపురము జేరిరి. మాతరీదేవి
కన్నులలోసర్వప్రాణములుగా మొగములో జీవితసర్వస్వముగాఁ
గదలుచున్న చేతులతోఁ బొత్తిళ్ళగుడ్డ లెడలించి శిశువువంకఁ
జూచెను. మగశిశువు. శిశువును వెచ్చిన రాణియైన నదినె
గారి పాదాబ్జములమీద గృతాభిషేకయైన మాతరీదేవి మోక
రిలెను. అంతకుఁబూర్వ మెంత నిష్కబ్ధతయో తదారభ్య అంత
సశబ్దత. ఇట్వొకప్రభువుల యంతిపురమునఁ బట్టమహిషి
మాతరీదేవికిఁ బుత్రోదయ మైన దన్నమాట గుప్త మనెను.
శిశువును బోరుకాడింపఁ గాచఁబడిన నిశ్చంగంశముల క్రింద
యగ్నిహోత్రజ్వాలలు పెల్లుచేరి యుగళకారములువిరియిం చెను.
ఈ వార్త పలుచోట్లఁ బలువిధములుగా ప్రసరించెను.

మఱునాడు సూర్యోదయ మయ్యెను. కడచిన రాత్రి
క్రమింప మొయిళ్ళన్నియు నవి నిజమైన మొయిళ్లు కావు

కాబోలు, ఇట్లావుడు చక్రవర్తి శ్రీవాళిష్ఠీపుత్రశాంతిమూల
మహారాజునకుఁ బురుషసంతానము లేదన్న యాంధ్రసామ్రాజ్య
వివాదమేఘములు కావలయును, ప్రొద్దుననే విచ్చిపోయెను.
ఈవార్ష నలుదెసల నలుఁబడి విధములైన యూహలకుఁ జోటి
చ్చెను. ఆసంకెలచుండి రాణి గర్భవతి యని వదంతి. గర్భవతి
యైన రాణిని జూచినవారు లేరు. చూచిన యొకరిద్దఱు కడ
చిన కొలఁదిదినములలో ననఘానపూర్ణగర్భిణిగా రాణిని
గుర్తుపట్టలేక పోయిరి. ఇది యేదో కైతనప్రక్రియ. ఈయూహ
విజయపురమునఁ జెరుగు చెరువుగా నందందుఁ దోచినను రాజ
భీతిచేతను, మహారాజునది శాంతిశ్రీదేవియందలి గౌరవాభి
మానములచేతను జరులయెడఁదలలో నొదిగి యొదిగి లేట్లై
యయ్యెను. శిశూదయమైన నుటునాఁడు కాదుకదా, పరిశ్రమ
ముల పురుషుఁ వెళ్ళునట్లు శిశువు నెవ్వరును జూడనేలేదు.
చక్రవర్తికిఁగూడ పరునొకండవనాఁడే దగ్గనము. చక్రవర్తితన
యగ్రసోదరియైన శాంతిశ్రీదేవిమాట దాటలేడు. రాజ్యము
మీఁద వాళిష్ఠీపుత్రుఁడు చక్రవర్తి. అంతఃపురములో శాంతిశ్రీ
చక్రవర్తిని. మాతకీదేవి కృతాభిషేక పట్టపురాణి. అంతే.

మహాసేనాపతి మహాతలవరమహాస్కంధసేనానాయకుఁడు
చక్రవర్తి యగ్రసోదరియైన శాంతిశ్రీదేవిభర్త. ఆయన
పూగీరాష్ట్రాధిపతి. ఆయన సాధము శిథిలము కావి యొక్కటై
యొక్కటైన బాధవిహారము పక్క నున్నది. శాతవాహనులు
సనాతనధర్మాభిలాష కలవారైనను బాధమతమును బోషించు
చునే నచ్చిరి. విజయపురి పడమటి దిక్కున కృష్ణానది
పాళుకొనియున్న గిరికి నాగార్జునకొండ యని వేరు వచ్చుటకు
శాతవాహను లాచార్యనాగార్జునకు నచ్చట విహారము

నిర్మించి యిచ్చుటయే కారణము. కాని, శాతవాహనుల రాజ్యము శిథిలమై యిక్ష్వాకువంశస్వాభిః శాంతిమూలుఁడు బాధమతమునుదండించెను. శాంతిమూలునినాఁడు బాధబిక్షువు లణగఁదొక్కబడిరి. విహంగములు శిథిలము లాయెను. స్థూపములు ధాపితములాయెను. శాంతిశ్రీ బాధమతాభిమానురాలు. కొందఁ జూమెది బాధమత మనియే చెప్పుకొందురు. కాని యది పైకి పొక్కని విషయము. తత్సేధసమీపమునం దున్న యా యొక్క విహారమే శాంతిమూలుని కోపాగ్ని కింధనము కానిది. ఆమె భర్తయైన మహాస్కంధుడు సుక్షుత్తియుఁడు. చక్రవర్తివలెనే బ్రాహ్మణ మతాభిమాని. ఆయింట నానాఁడు మహోత్సవము జరిగెను. మహాస్కంధుఁడు బ్రాహ్మణులకు గోదానములు చేసెను. పసిండినాణెము లొసంగెను. ముత్యములుపులకుఁ జీరలు పంచిపెట్టెను. శాంతిశ్రీదేవి బాధ భిక్షులకు తన విజయముతోఁ గొత్తవారికి భద్రాకరణము చేయించెను. మఱికొందఱకు బూటబత్తెములిచ్చెను. ఒకరిద్దఱు శ్రమణులకు కావిశాటు లిచ్చెను. ఆ సేనాపతి సాధమంతయు మహానందతరంగఁడోలాయమానముగ నుండెను. వీరికి నాటి కిద్దఱు పురుషసంతానము. పెద్దవానిపేరు విష్ణుశ్రీ. అతనికిఁ బదియేండ్లు. రెండవవాఁడు స్కందసాగరనాగుఁడు. అతని కేడేండ్లు. మఱల నిప్పటివఱకు సంతానములేదు. ఆ కొడుకు లిద్దఱును ఇక్ష్వాకు రాజవంశయోగ్యవారవాణశిరస్త్రాణభూషితులై సాధముచుట్టునున్న మహోద్యానమున క్రీడాపరతంత్రులై దూసిన యాకుదూయక, త్రుంచిసపూవు త్రుంచక మునుపటిచేత తాలింపఁబడుచుండిరి.

రాజసౌఖ్యమును సాధింపఁగలవానిని కావలయును. పోతక చిన్న రాజసౌఖ్యమును దానియందు రాచకళయు, సామాన్యమైన కవచమును నొనర్చుచుండును. అది చక్రవర్తి శాంతినిరూపిని స్వీకరించుచు భాగ్యహిన్ శ్రీదేవి సౌధము. భాగ్యహిన్ శ్రీదేవి అప్పుడను నాథుల, సాత్విక, పాడుగరి, ఆమె నాటిక లనగిరియందును శాంతి. ఆమె సేత్రములు ఒక కళపు సేతాకోకవిలుక సామగ్ధాన చెక్కలు. ఆమె ఫలము వేసరినాటి కృష్ణానామమునకు సన్నని గునుక పొనినాడ గాలినాటిక పుష్పకలకులతో కొకకొమ్మనంటిది. ఆమె కను బాములు చెంపలనుండి భూమిభవమున గలసికొన్నవో యన్నలు మనునియమ్ము తునిగూకకట్టునలై గుబురులై యుండెను. ఆమె సౌందర్యము విజయపు సేత్రంబులో జనిరాజన ప్రాయము. ఆమె సౌధము రాజసౌధముల కింత దూరముగా నుండుటకుఁ గారణ మామె స్వతంత్రశీలము. మహామండ లేశ్వరులు పలుకుండి మామెయందు కౌతుకశ్రీనుతులైరి. ఆ శ్రాహిన్ నారందజను నిరాకరించి యొకపండితుడైన దరిద్ర శ్మత్రియ యవకుని వదించెను. చక్రవర్తి యంగీకరించ లేదు. శాంతిశ్రీ మాక్షీంధానము నహించెను. మాతరీదేవిమాటకు వెలయే లేదు. ఆ తత్త్వియుఁడు మధుకసాహిత్య చక్రవర్తి శాలినాథున స సతతి కంఠింప మైనవాడు. సుబంధు, భాసుల కాన్యపిఠాసి. ప్రాకృతకవితాహస్యవిజ్ఞాని. అందగాండ్రులో నందగాఁడు. అందుచేత తమకీవికి, పురురాచరికపు గౌరవమునకు తగనివాడని నిరాకరించినను శ్మత్రియవంశ జన్మండగుటచేతఁ దుదకుఁ జక్రవర్తి యంగీకరించెను. వారి సౌధము సట్టణ బాహ్యోద్ధానగత మగుట కిది కారణము. భాగ్యహిన్ శ్రీ

చక్కని ర్తికంటె, జగ్గుది. శాంతిశ్రీ పెద్దది. చక్కని ర్తి కప్పటికి నలుబదియేండ్ల నయస్సు. బ్రాహ్మీశ్రీ యిరువదియేండ్ల బాలిక. శాంతిశ్రీదేవి చక్రవర్తికంటె కాజేల్ల మాత్రమే పెద్ద. ఇత్వోకులు చక్రవర్తులై యిప్పటికి నైదేళ్లు కాలేదు. తన్ను ర్లము శాతవాహనులకు నానుతులై యుండిరి. శాతవాహన చక్రవర్తి యజ్ఞశ్రీని బాహద్రోలి పులమావి రాజ్య మాక్రమించినతరువాత శాతవాహనుల బలము తగ్గిన దని తెలిసికొని యిత్వోకు రాజైన శాంతిమూలము విజృంభించి తాత్రతాపము చేత బలమావని చంపించి చక్రవర్తి యాహను. శాంతి మూలముకు దశబావముఁబడియైన పూగీమగుహస్థంఘనితోడు కలకు. మహాతాత్రపులతో సంబంధముకలకు. పశ్చిమదేశమున వనవాస నగరాధిపతులైన చతువంశీయులతో సంబంధము కలకు. కవంబులతోఁ జుట్టరికములుకలవు. ఈ చుట్టరికముల బలముచేతను, తన ప్రతాప కౌగంధవ్యముచేతను శాంతి మూలము నాలుకేండ్ల క్రిందటనే దక్షిణాపథసామ్రాజ్యాధిపతి యాయెను. శాంతిమూలము చక్రవర్తి కాకపూర్వ మైనచో బ్రాహ్మీశ్రీదేవి యా వివాహ నుగీకృత మయ్యెడి దేమో!

ఈ బ్రాహ్మీశ్రీ యిరువదినూడ మనకొత్తనము చెల రేగెను. బ్రాహ్మణులు వేదశీరావము మధురమధురబంధన వినాద విధునవిధున గీతీపదినంజల మాయెను. ఆ యింట దాన ముల విరివి కనుపించలేదు. తోడికాముల పచ్చన, తీర్చిన రంగ న్ణలుల ముచ్చట, స్వర్ణాస్థ కవిపండితుల కవితాగోష్ఠి యచ్చటి యుత్తనమేతాదృగాకాము నహించెను. మహారాజసాధముల సమీపదేశస్థమై, రాజసాధముకంటె గన్యుతనమై, బంగారు జొమిడికములతోడి సౌభదేహాచీద్యుని శేఖరసరిదీపితమై, శ్రీపార్వ

తీయదేశము చూచుచున్న నానావర్ణములుగల పాలరాళ్ళ శోభయంతయు విరజిమ్ము నొకమహాసాధము కలదు. అదిమహాసేనాపతి మహాతలవర మహాదండనాయక స్కంధవిశాఖనాగ మహారాజుగారిది. ఈయన చక్రవర్తి యల్లుడు. చక్రవర్తి కుమార్తెపేరుకూడ శాంతిశ్రీయే. చక్రవర్తి సోదరియైన శాంతిశ్రీనుండి యామెను వేరుగాఁ దెలిసికొనుటకు నడవిశాంతిశ్రీయందురు. ఈ యడవి శాంతిశ్రీ యన్న పేరు చక్రవర్తిసోదరి శాంతిశ్రీదేవి కొంచెము పరిహాసముగాఁ జేయు ప్రసంగముల వలన వచ్చినది. అడవిశాంతిశ్రీ చక్రవర్తికిఁ జక్రవర్తి నాకమునుపు పుట్టిన బిడ్డ. ఆమెకుఁ బాతికయొండ వయస్సు. ఆమె భర్తను ధనకరాష్ట్రాధిపతియందురు. ఈ ధనకరాష్ట్ర మెచ్చట నున్నదో యెవ్వరికినిఁ దెలియదు. మహాదండనాయకుని హితులు మాత్రమిది ధాన్యకటక మందురు. వారియెదుట నందరును ముఖావము వహించినను మొగము చాటెంతనే యిటందురు. 'ఈ ధాన్యకటక మెచ్చటిది? శాతవాహనులదేనా? ఈయన యజ్ఞశ్రీకుమారుడు కాబోలు? అయినచో నాంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తియే' అని.

ఈ పరిహాసములకు వారిలో వారే యిట్టిసమాధానము చెప్పుకొందురు. అవును. ఆంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తియే. మన మహారాజునకుఁ బురుషసంతానము లేదు. సామ్రాజ్యమునకు దరువాతి యధికారి యీయనయే.'

స్కంధవిశాఖ నాగదండనాయకున కీ యూహ లేక పోలేదు. దండనాయకుడు బాధమత విరోధి. శాంతిమూలుడును బూర్వశాతవాహనులవలె బాధులనుకూడఁ బాలించెడివాడే. కాని విశాఖనాగుని బ్రాహ్మణ మతాభిమానము బాధులను

నిర్మూలించెను. ఈ కారణముచేత రాజసోదరి శాంతిశ్రీదేవికి దండనాయకునకు మనస్సులలోఁ బడదు. పైకి నీయన పోయి యెప్పుడైనను శాంతిశ్రీదేవి దర్శనముచేయుట కలదు. చక్రవర్తికిఁ దన యక్క-గారియందలి గౌరవ ప్రేమలచేత విశాఖ నాగుఁ డేమియుఁ జేయలేదు.

ఆ యింట రాజునకుఁ బుత్రోత్పత్తియైన దన్న సంతోషము గోచరించలేదు. తల్లిగర్భనతియైనకాలమున పట్టచుహిషి నడవి శాంతిశ్రీయు బోయి చూచుట కైన వీలుకాలేదు. అయినను వింట నుత్సవముమాల్యము జరుగుచునే యుండెను. ఉత్సవపు కళలేదు.

మహారాజసాధమున వారాంగనల పాదమంజీర యుళం యుళారవము, తద్వదనచిక్కిన దహాసనితకాంతి సమ్మిశ్రిత తాంబూల నచారుణచ్ఛాయలు తద్ధస్తాగ్ర పతాకాదిహస్త వినమితాంగుళీనఖకాంతికోరకపాటలచ్ఛాయలు, మొగ సాల కొడిమెలయందలి యానకదుందుభిభేరికాపటహ వాద్యస్వనములు శబ్దమయి ప్రపంచమును జోలపాడి యీలకొట్టించెను.

ద్వితీయాధ్యాయము

ఆ మఱునాడు నామకనోత్సవము జరిగెను. వేరేమి పెట్టనలయు నని? చప్పులలో మాత్రమీదేవి భారమంతయుఁ బెద్ద యాఁడుబిడ్డమీఁదఁ బెట్టెను. దండనాయకుడు తా నేదియో చెప్పెను. అడవిశాంతిశ్రీ భర్తృసక్ష మవలంబించెను. వేదాశీర్వాదానంతరమునకు విశ్వయము కాలేదు. శాంతిశ్రీ తదాక నమ్మనకుకు గుంభనగా నూరగుండెను. చివరకామెనే

యడిచిరి. ఆమె వీరపురుషదత్తుడని నామకరణము చేసెను. నెంటనే చక్రవర్తి మహారాజమాతగీపుత్ర శ్రీ వీరపురుష దత్తుడని లిఖించిరి. చక్రవర్తి యంగీకరించినవెంటనే శాంతి శ్రీదేవి ముఖమండలమున నొకవికాసము కనుపించెను? కన్నులలో నొక బరువు తీరినట్లుయ్యెను. కన్నులలోని బరువుతీరిక నెవరు చూచిరి? మాతగీదేవి గుర్తించెను. తరువాత నేకాంత మున మాతగీశాంతిదేవులు కలసికొన్నప్పుడు పట్టుమీసీ యిట్లనెను. 'వదిలే, ఎక్కువకష్టము లేకుండనే సాగినది.' శాంతిశ్రీ: పిల్లవాని మెడలో నున్న భూర్జపత్రముపై నా యక్షురములే స్రాసియుండెను. అట్లు జరుగుటయే న్యాయము కదా! మాతగీ: దత్తశబ్దము సందేహము కలిగించు నను కొన్నాము. శాంతిశ్రీ: మా తాతగారిపేరు చివరకుకూడ దత్త శబ్ద ముండెడిది. మాతగీ: నలసినచో నది చెప్పనచ్చును.

తరువాత: జక్రవర్తి కారాంతికులఃఖిలచి పిల్లవాని జాత కమును జూపించెను. వారు అతడు మహాచక్రవర్తి యగు ననియు నతని యేలుబడిలో నిత్యైకు సామ్రాజ్యమారాండుడు నడిమింట నుండుననియు జెప్పిరి. వారిజోష్యము కొన్నిస్థలముల యందు సందేహానిస్సృతి కలిగించెను. ఎచ్చటనుండియో తెచ్చిన బిడ్డకు జక్రవర్తి లక్షణములు పట్టనా? ఆ శిశువు తప్పక మాతగీదేవిగర్భమే యై యుండవలెను. కారాంతికులు మఱియు జెప్పిరి.

పుత్రుని జాతకము ననుసరించి తండ్రిజాతకము మూడు పూవు లాటుకాయలుగా నుండును అని. వీరపురుషదత్తున కైదవయేడు వచ్చిననాటినుండి శాంతిమూలుని విజయపరం పరకు బట్టకొను కళ్ళెముండ దని చెప్పిన ప్రతివిషయము

ప్రజలయందు, సామంతులయందు ప్రతీక్షాభావమును దల
యెత్తించెను. రాత్రికులు చెప్పినట్లును నేని యతడు మాతరీదేవి
పుత్రుఁడే. పిల్లనాని కై దేడ్లుచచ్చెను. అనాది కిత్వాకుసామ్రా
జ్యముమొక్క ముదల నలుగురు రాజులయందు సూయాణ
మాయెను. వీరపురుషదత్తుఁడు తేజస్సుచేతనేమి, పంచాబ్దముల
ప్రాయమునందే వికసించిన గుహసంగసరచేతనేని యతఁడనఁజూ
తుఁడ్రస్త్రీగర్భ మను సందేహమును పుట్టినచోట్ల పట్టా
పంచలుచేసెను. అతనికై దపనోగు రాగనే శాంతిమూలుఁడు
అగ్నిష్టోమయాగముచేసెను. వీరపురుషదత్తు వెనిమిదవయేట
న స్వమేధయాగము చేసెను. అశ్వమేధయాగము చేయునపుడు
యయుపు వెంట వీరపురుషదత్తునే సంపించెను. కుమారునే
సేనానాయకునిగా నియమించెను. మేధీయాశ్వము అశ్లక
కోసల కళింగ దేశములయందు నసినాభ్యుగాఁ దిరిగెను. గర్భ
బిలుల, ముందుల, తుఖారుల, శకయవనుల యెత్తికోళ్ళు
వీరపురుషదత్తునిముందు నిలువలేదు. అఙ్గీరులు లొంగిపోయిరి.
శకమహాత్మాత్రపులు తలలొగ్గిరి. ఆంధ్రభృత్యులు దాసోహ
మనిరి. యువరాజుశ్రీ వీరపురుషదత్త విజయసంగసర విజయ
పురీప్రతిగృహ విజయధ్వాన సంగంపరలతో నిండిపోయెను.
శాంతిమూలచక్రవర్తికిఁ గుమారునియందలి యనురాగము
మిన్నమన్నుపట్టదాయెను. వీరపురుషదత్తుఁడు మాతరీపుత్రుఁడు.
ఈ శిశువు కొండ అనుకొనినట్లు కృతకముగా నంతిపురికిఁ జేర్చు
బడినవాఁడైనచో నీ పరాక్రమ మెక్కడి? ఈ భాగధేయ
మెక్కడ? కలవింకకోటరమున గండభేరుండము పుట్టదు.
మాతరీదేవి పుత్రప్రేమ నిరుపమానము. తల్లియందలి పుత్రుని
యనురాగ మన్యతోద్దుర్లభము. ప్రేమచుండి వచ్చిన ప్రేమ

కానిచో నింతటి శక్తియుండునా? ఒకప్పుడు చక్రవర్తి
 గాడఁ గొంత యనుమానపడెను. ఆ సమయమున నాకస్మిక
 ముగాఁ గుమారుడు దగ్గరకు వచ్చి కోరించుకొనెను.
 అసఁగా, పరిష్కరింపఁగలము! బహుజన్మసంపరాదత దీప
 సముద్భూతదీపికాజ్వాలాసన్నిహిత భేజిపరమాణుసంయోగము
 నతె నున్నది. ఆ దూశందారుభూతిలో సన్వసంశయములు
 చెచ్చిన్నము లాయెచు. శాంతిమూలుడు ధన్యప్రభువు నీగ
 పురుషదత్తుఁడు జన్మించకపూర్వము మాశరీరేవికి మఱి సంతా
 నము కలుగ దని మఱల వివాహమాడు మని పలుమంది చెప్పిరి.
 పుత్రసంతానము లేనిచో సామ్రాజ్యము స్కంధిశాఖనాగుని
 శాఖబలమున నభివృద్ధి పొందుననియు, తా నేకపక్షీవ్రతుఁడ
 ననియు, బ్రకృతివర్గమును మన్నించెను. రాజనీతియందుఁ
 బరాక్రమమునందు, భేజస్సునందు శాంతిమూలు డెంత
 సమీపింపరానివాచో ధన్యమునను, బంధు ప్రేమయందును
 ఆర్ద్రమనస్కతయందు సంతి సులభుడు. ఆయన చెవికి తన
 కుమారునిగూర్చిన పదినడుతులు వినిపించకపోలేదు. వాని
 నాయన ఆదరించులేదు; ఆదరించకపోనులేదు. క్రమ
 క్రమముగ నా సుహృద్భక్తవర్తి నునోపిధిచుండి యనుమానము
 కాని యా యనుమానము తొలగిపోయెను. నీరపురుషదత్తుఁడు
 ముమ్మారుల తల్లినిబోలి, తన్నుబోలి యుండెను. మాశరీరేవి
 చక్కనినాసికయు, లలితకపోలములు, చక్రవర్తియొక్క విశాల
 నేత్రములు దీర్ఘబాహువులు - నీరపురుషదత్తుని యందు తల్లి
 దండ్రుల పోలికలు పట్టియిచ్చు చుండెను. నీరపురుషదత్తుఁ
 డడుగు పెట్టినచోటు పండినపాట. అతడు తొక్కిననేల దిగ్వి
 జయము. అతనికి బదునాతేఁడ్లు వచ్చునాటికి సర్వరాజ్య వ్యవ

హారము లతనికిఁ గరతలామలకము లయ్యెను. ఎక్కిన జీను దీగ కుండ విజయగిరిపరితస్పర్వగిరిప్రాకారము పరిశీలించినప్పుడు. అతని కంటి కెప్పుడును నిలువగలవాఁడు లేడు. మహాదండ నాయకుఁడు విశాఖస్కంధనాయకుడుకూడ భావమటది మాట కెమరాడలేడు. వీరపురుషదత్తుని తేజస్సుముందు తట్టు కొని నిలువగలవారిద్దఱే కనుపించిరి. ఒకఁడు చక్కని రి. రెండవ వ్యక్తి మేనత్త శాంతిశ్రీ. శాంతిశ్రీమాత్రము తట్టుకొని నిల్చుటయేకాదు. మేనయల్లుని నాజ్ఞమీఁద నడిపింపగల సుకుమార ప్రాద్దులము కలిగినదికూడ నయ్యెను. ఏమో తన జన్మరహస్య మంతయు నామెకే తెలిసినట్లు, ఆమెవలననే తాను జగ్గివర్తి కాబోవునట్లు ఇదమిత్రముని వచింపరాని యొక కృతజ్ఞతా భావముచేత నతని హృదయ మతనికి నశముగాక యుండెను. వీరపురుషదత్తుఁడు పెఱిగినకొలది శాంతిశ్రీదేవి యాజ్ఞరేఖ యతని సర్వశీలమునందు రేఖామూర్తి చాల్చిన నాటనుండి స్కంధవిశాఖనాగునియెడలో నొకసంశయము పొడచూపెను. విచారించినచో నా సంశయమునకుఁ దావుచులేదు. తన భావగా రన్నచో వీరపురుషదత్తునకు మిక్కిలి గౌరవము, ప్రేమ తమ్మునిచేత నడవిశాంతిశ్రీ చేయింపరానిది లేనట్లుండును. మఱిలఁ జూచినచో నతనిచేత నెవ్వరును నేదియుఁ జేయింపరాని దిగానుండును. వీరపురుషదత్తునకుఁ బదునెనిమిదేండ్లు వచ్చినవి. ఆ నాటి కతడు మధ్యాహ్నమార్తాండునివలె నుండెను. కాని యతనికి వివాహము కాలేదు. వివాహమున కేమి? మేనత్త కూతుండే యిద్దఱున్నారు. కాని, పరమరహస్య విషయము. రహస్యముయొక్క సూక్ష్మరజ్జువులు రహస్యములుగానే యుండి

స్థూలమైన యా రహస్యము పలుకుచినోట నానుచు. అది యెల్ల సాక్షునో భగవంతునికిఁ జెలియవలసిన విషయము.

విశ్వురుషదత్తుడు మాశరీరేవుత్తుడుకాఁడు. ఒకరాత్రి నేళ గాఢాంశుకారీసమయమున కొకానొక స్త్రీ యే కులముదో తెలియదు. ఆరాత్రి తాను కన్న నీశువును కృష్ణానదిగొడఁ బడ నవైనచ్చి రాబాంతిపురమున విచ్చిసంపాదించి యని యొకశాఖ. శాంతిశ్రీ తెచ్చిన దని యొకశాఖ. శాంతిశ్రీ భర మహా సంధుని తంతో పది మఱియొకశాఖ. చక్కని రియే దీక్షికారకు దని మఱియొకశాఖ. ఈ భేదము లెల్లన్నను స్రుధాన విషయమునందు భేదములేదు.

ఈవార పారంపరిగా దేశమునం దుండనే యుండెను. ఆ విశ్వాసముతోని గాఢత్వము విశ్వురుషదత్తుని మాతరీ శాంతిపూలుల సౌఖికచేతగాని, ఆయనపరాక్రమాదిగుణముల చేతగాని, చక్రవర్తిలక్షణములచేతగాని కొంచమైన సడల లేదు. ఆయనకు సుఖశ్రీయుల కుటుంబములవా రెవ్వరు పిల్ల నిచ్చుటకు సంకీర్ణించలేదు. అతని తల్లి యే కులముదో తెలియదు. అతఁడే కులస్థుడో వీవాడ్యమైన యంశమైనది. ఇది యిట్లుండఁగా మహారాజునాదని శాంతిశ్రీదేవికి పనునేనేండ కూతురున్నది. సంధునాగననాగుడు పుట్టినతరువాత పది యేండ్లకు శాంతిశ్రీదేవి మహా గర్భనణియై యొకకూతురు గనెను. ఆమె పేరును శాంతిశ్రీదేవి. మఱియు బ్రాహ్మిశ్రీ దేవికి నిద్దఱు కూతుండ్రు కలరు. పెద్దయామె పేరు బ్రాహ్మిశ్రీ. చిన్నయామె పేరు వష్టిశ్రీ. శాంతిశ్రీ తనకూతురు మేన యల్లుని బెండ్లి చేసికొమ్మన్నది. ఆమె బాదమతిసురాలు. ఆమెకు వర్ణవివక్ష లేదు. అక్కగారిబలవంతునులన బ్రాహ్మిశ్రీ

తన పెద్దకూతురు బాపిశ్రీని మేనయల్లున కత్తుననెను. ఆమె భర్త కంగీకారములేదు. కాని, యీ ద్వారమున మొదటినుండి చక్కని రియనురాగము లేని తన సంసారమునెడఁ జక్కవరికి సభిమానము కగునని యర్థాంగీకారము సహించెను. వీర పురుషవత్తునకు నిద్రలు మేనత్తకూతుండ్రయందును పేమ కలదు. తొడిగినలె తానేకస్త్రీగతిబుధికాడు. ఈయిద్దఱు మేనత్త కూతుండ్రయందును, దనకుఁ గల ప్రేమ విజయపురమండలు నెఱుఁగుదురు. ఆ తొడిగికొడుకుఁ గాదనుటకు నిఁకయొక పంగు తక్కుము బయలుదేరెను.

చిన్ననాటినుండి వీరపురుషవత్తుడు శాంతిశ్రీకి గారాబు మేనల్లుడు. ఆమె తన మేనల్లుని చెవిలో బాధ మతమును నిచ్చులును నూరిపోసెను. భదంతానందాచార్యులు బాధచార్యుడు. అతడు బాధనూసనిర్ణయాని నాస్తుశాస్త్ర పరిజ్ఞాత. ఆయనను కొందఱు సింహాభియుఁ డని, మఱి కొందఱు మాళివీయుఁడనియందురు. ఆయన యప్పుడప్పుడు విజయపురము నచ్చుటకలదు. వచ్చినపుడు శాంతిశ్రీదేవి యింట భిక్ష. అతడు మాధ్యమికుడు. ఆంధ్రదేశమునఁ దెచ్చుటనైన మాధ్యమిక బాధమే స్ర్బలియుండెను. ఈ మాధ్యమికబాధములోఁగూడ నాంధ్రుల సంప్రదాయమా కలదు. ఈ సంప్రదాయము లన్నియుఁ దర్వాత తర్వాత విజృంభించెను. ఈ భదంతుఁడాంధ్ర దేశమునఁ దర్వాత చెలరేగిన మహాసాంఘికాంధకబాధమతము నకుఁ బునాదివేసిన యాచార్యుడ. శాంతిశ్రీ నాటికి నఱువది యేండ్ల స్త్రీ; చక్కవరికి నఱువది యేండ్లు. కొడుకునకూబట్టాభిషేకముచేసి చక్కవరి నానప్రస్థుండగునని యందందు వినఁబడు చుండెను.

వీరపురుషదత్తునిది బ్రహ్మపట్ట. సుక్షుత్రియుడైన మఱి యొక రాజకూతురు పెండ్లియాడనలె; తర్వాత తన మేన త కూతుండ్రీను. కదంబులు సుక్షుత్రియులు. ఆ రాజకూతును శాంతిమూలుడు తన కొడుకునకై యడిగెను. కదంబులు మానవ్యసగోత్తులు. ఇక్ష్వాకులు హరితసగోత్తులు. వారికి వీరికి నిచ్చిపుచ్చుకొనుట లున్నవి. కాని యీ సందర్భమున కదంబరాజు తనకూతురు వీరపురుషదత్తున కిత్తునలేదు. ఆమె పేరు భట్టిదేవి. కదంబులు బ్రాహ్మణ సంప్రదాయముందు మునిగితేలివారు. వారు మేము క్షత్రియులమేకాదు, బ్రాహ్మణుల మందురు. ఇక్ష్వాకులునట్లే యందురు. ఇక్ష్వాకుల ఋషులు అంగీకరింపజేయనరానివారు. ఈ ఋషిత్రయము కల హరితసగోత్రులు బ్రాహ్మణులు కలరు; కాని యిక్ష్వాకులు క్షత్రియులే. శాతవాహనచక్రవర్తులు బ్రాహ్మణులగుటచేత శ్రీసార్వభౌములు కదంబులు మొదలైనవారు తాముకూడ బ్రాహ్మణులమని చెప్పుకొన్నచో గౌరవమని వారి యుద్దేశ్యము.

కదంబరాజమహిత భట్టిదేవి విద్యావతి. బ్రాహ్మశ్రీ యంత యందకతై. ఆమెకును వీరపురుషదత్తుని చేసికొనుట కిష్టములేనట్లు తెలిసినది. దానితో వీరపురుషదత్తుని కోపాగ్ని ప్రబలినది. భనుర్విద్యాసారంగతుడు, వ్యూహనిర్మాణనిపుణుడు. ఆజానుబాహుడు, గాఢోరస్కుడు, నృషస్కుంధుడు, వీరపురుష దత్తుడు తండ్రికిగూడ జెప్పకుండ కదంబులపై దాడివెడలెను. కదంబుల సేనావాహిని వీరపురుషదత్తు మహాపర్వతమునకు దాకి వేయిపాయ లాయెను. కదంబులు సంధిచేసికొనిరి. వీరపురుషదత్తుడు భట్టిదేవితో విజయపురము వేంచేసెను. ప్రజా హృదయములందు దానితో వీరపురుషదత్తునియెడనభిమానము

పెరిగెను. వీరపురుషదత్తుఁ డన్యాయము చేయలేదు. భట్టిదేవిని ప్రభమభార్యగా స్వీకరించెను. తాను చక్రవర్తియైనచో భట్టిదేవియే పట్టమహిషి యగును. ఆమెయందుఁ గలిగిన ప్రభమపురుషసంతానమే భవిష్యనిత్యాకుచక్రవర్తి కాగలఁడు.

భట్టిదేవికి భగ్గయందు ప్రేమకలహో! ప్రభమ సమాగమమునాఁటిరాత్రి భార్యభగ్గ లిరువురును గలిసిరి. ఆమె తన్ను భర్త యధిశ్ఠేపించు ననుకొనెను. అధిశ్ఠేపించినచో తాను గత్తి నూరుకొని సిద్ధముగా నుండెను. ఆమెలోని రాచనెత్తురు బిందుబిందువున నుడుకుచుండెను. శరీర బలముచేత, సేనాబలముచేతఁ దెచ్చినాఁడు. హృదయము నెట్లు వశపఱచుకొనగలఁడు? కించిదగ్నిస్ఫుళచేత మండుట కభిముఖముగా నున్నయగ్నిద్రవ్యమువలె నామెకోభిమూర్తియై నిలుచుండెను. సర్వాలంకారభూషితయై యప్పుడే పాలకడలినుండి వెలికివచ్చిన యచ్చరవలె నిలుచున్న యామెను జూచినంతనే వీరపురుషదత్తుని మనోభావ మంతయు విపరిణామ మందెను. సుకుమార చాటువాక్యతత్పురుండైన వీరపురుషదత్తుని ముందు భట్టిదేవి నిరాయుధురాలామెను. ఆమె యుద్వేగ ప్రకృతి. ఉద్వేగ ప్రకృతులు మనోవిఘ్నలయం దొకదారి నడతురు. ఆమార్గమున వారు నిశితన్యగులై యుండును. వారిని మఱియొక మార్గమున నెదుర్కొన్నచో వారు వెంటనే నిస్సహాయు లగుదురు. వారు మనసా సిద్ధపడివచ్చిన వాడమార్గాభిముఖ్యము, బ్రహ్మదేవునకును జగీషాతాత్పర్యము కాదు. వేఱుమార్గమునందు వారి నెదుర్కొన్నచో వారు మఱల దాని కాయ తపడుటకుఁ గాలము పట్టను. శత్రువు వేగరియైనచో దత్తాలమున వారిపై విజయము సాధింపవచ్చును. అనాఁడు వీరపురుషదత్తుడు భట్టిదేవి

మీఁద విజయ మట్లు సాధించెను. ఆమె తా నేమిచేయుచున్నదో తాను యెఱుంగదు. లాలనలు, చాటూక్తులు, బలిమూలుటలు, ప్రసాదించుకొనుటలు, వేగాకృమణులు; హఠాచ్ఛుబగములు ప్రార్థనాపరిసీనమధురోక్తులు - ఆమె భర్తకు యాంగిసోయెను. మఱునాఁడుకాని యామెతిన్నదానెఱుంగలేదు. ఎఱిగినతరువాత వీరపురుషదత్తునియందామెమఱుగఁగినురాలాయెను. వీరపురుష దత్తునకు తొలిరాత్రిమాత్రమే సుఖహేతువాయెను. ఆరాత్రియో భట్టిదేవి గగ్గనతి యయ్యెనని తరువాత రెండు నెలలకుఁ దెలిసెను. భట్టిదేవికి సీమంతోత్సవము మహావైభవముతో జరిగెను. వీరపురుషదత్తునకుమాత్రము సౌఖ్యములేదు. అతనిని కడుపున కన్నతల్లియందలి గూఁబిశేషముచేత నతని కాముకత యతనితోపాదుల నడుపులోఁబెట్టెను. అతఁడు స్త్రీదాసుఁడు. ఈ భార్యాభర్తల నడుచుచున్న యీసంబంధమువారిద్దరికిమాత్రమే తెలియును. సీమంతోత్సవమునాఁడు యువరాజుమేన త శాంతిశ్రీ యింటికిపోయెను. మేన త యింటిలోలేదా. మేన త కూతురు శాంతిశ్రీయుండెను. రాజవంశములుకనుక సన్నిహితబంధువులైనను స్త్రీ పురుషుల కలయిక యింత స్వైరము కాదు. కాని శాంతిశ్రీ వీరపురుషదత్తుల సమాగమమునకు మహాస్కంధుడుగాని శాంతిదేవిగాని యెప్పుడు తమ కూతురు నొగ్గికలలో పెట్టలేదు. శాంతిశ్రీ 'బావా' యనుచు నెదురువచ్చెను. అతని ముఖమున విషాదరేఖ తోఁచెను. శాంతిశ్రీ సహజయువతీహృదయ సౌమన్యముతో బావను పరామర్శించెను, లాలించెను. ఉపచరించెను. అతని నిందురాచగుండె మేన తకూతురి హస్తస్పర్శ చేత, మోహనాపాంగరేఖాసమ్మార్జనముచేత లాలనామృదూక్తులచేత నప్పటిబిగువు నడలి శాంతిశ్రీ సృమ

కాంసభాగమున వాలి దుఃఖించెను. ఆ వాలికలో సమాదరపరి
వ్యంగము జరిగెను. ఆ పరివ్యంగమునం దాదరభావము క్రమ
ముగా నొత్తిలి శృంగారభావమే తలచూపెను. అదియే విధి
విధించిన సుముహూర్తమైనట్లు వారిరువురు భార్యాభర్తలైరి.
శాంతిశ్రీ తనచాత కణ్ణునివలె నా వినాహ మంగీకరించెను.
నుహస్కంధుడు సంతోషించెను. వారమురిసములలో వినాహ
మతివైభవముతో జరిగెను. కాని విజయపురమెల్ల విడియొక
విడ్డూరముగాఁ జెప్పుకొనిరి. ప్రభనుబాగ్య సీమంతోత్సవము
మొన్ననా! ఈ వినాహము నేడా? పరిచారికాముఖములు
నివృత్తములై గహస్య ముదంగు నామువేసెను. అసాహ! వీర
పురుషుడతని జీవితము! ప్రజాహృదయశ్రేణిముల పురుషుర
రాచూఢసంశయాంకురములు అతని పరాకృమాతిశయము
చేత, గూఢ్రాశస్త్రముచేత పురుషురర్చిత శేఖరములు. బల
వంతముగాఁ దెచ్చిన సుతూత్రియాణి సందిగ్ధజన్ముడైనయితనితో
సంసారము చేయునా? యని యుదందు వినిపింప జొచ్చెను.
శాంతిశ్రీతోడి సంసారమొకనెలపాటుపరినిమేషప్రత్యగ్గముగా
నుండెను. కాని భట్టిదేవి సౌందర్యమునకు శాంతిశ్రీ సౌం
దర్యమునకుఁ బోలికయెక్కడ? పోలిక తెచ్చుకొన్నను, పెచ్చుతూ
నను బాపిశ్రీ. బాపిశ్రీకి తనపెదతల్లి కూతునదృష్టము లోభకా
యయ్యెను. యవరాజు తను యింటి కెప్పుడో చెరుదుగాగా
రాడు. బావకుఁ దనయందు మిక్కిలి ప్రేమకలదు. తనకుఁగూడ
గలదని బావకుఁ దెలియునో తెలియదో! పరమనీనాతనుడైన
తన దండ్రీ బావకుఁ దన్నిచ్చునో యూహింప? పిల్లమోదఁబిల్ల
నిచ్చుటయన్న దోష మిదివఱకే పోయినది. చక్రవర్తుల ఛి
యములో నీ పట్టంపులేదు. చక్రవర్తి యొకపట్టపుత్రుడైనను

యునరా జపవాదశాస్త్రముగాఁ బరిణమించెను. విస్పష్టజ్ఞాదపక్ష పాతముదియైన బావతోడఁ దనకుసంబంధము తమతుడ్చి యంగీకరించునని తోచెను. తాను సాహసిించి పెదతల్లి గారియింటికిఁ బోయి బావ నొకటి రెండుసార్లు కలసికొనవలెను. ఇదివఱకుఁ బోవుచుండెనుగదా ? వచ్చుచుండెనుగదా ? అప్పుడు తల్లి తండ్రిలు కోపపడిరా? మనస్సుగోని యనుమానమువలనఁ దాను పెదతల్లియింటికిఁ బోయినచో నెరుకుఁబోయితి నని తిలిచిండ్రులు కోపింతు రని యామెకు భయమయ్యెను. ఇది యిట్లుండెను.

భట్టిదేవి భర్త రెండవవివాహము చేసికొనెనన్న నాటి నుండి భర్త విషయమునఁ బట్టించుకోనితన మెక్కువ యాయెను. ఆమెకు నామెలోఁ బదివికారములు. ఈర్ష్య, కోపము, నిరాదరణ, సోనిష్ఠులుట, యిదియు నొక మేలేయనుట, ఆమె తనకన్న నందక తైయా యనుకొనుట, తన కీ విషయమునఁ బ్రసక్తియేమి యున్నదనుకొనుట !

తృ తీ యా ధ్యాయము

కలియుగము ప్రవేశించిన తరువాత (16274) పదునాఱువేల రెండువందల డెబ్బదినాలవ సంవత్సరము శాలివాహన శకము (275) రెండువందల డెబ్బదియైదవ సంవత్సరము. వీరపురుషదత్తన కిరునది రెండవ సంవత్సరము. శాంతిమూల చక్రవర్తి మహావ్యాధిగ్రస్థుఁ డయ్యెను. ఆయన జీవితముంతయు యుద్ధములతో సరిపోయెను. మహాతూత్రపు లొక వంక, కదంబులొకవంక. బందుగులతోఁగూడ యుద్ధములుచేయవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి త్వపదము సంపాదించుటయనఁగా నట్టిది.

ఆ చక్రవర్తి యొక్క నగుటయు దిగకుండ నెన్నివందల యోజనములు స్వారీచేసెనో! దినదిన ముహూర్తములు జామిపువ్వుకేసరముల వెలుగులందము చిందాడువేళ లేచి చేసిన నిత్యవ్యాయామము, సేనాముఖములయందుఁ బ్రదర్శింపవలసినచ్చిన స్యాయోగిపవలసినచ్చిన శరీరబలము, ఇవి యన్నియు యావనవేళ బలపరాక్రమము లెంత విజృంభించినను, నగముల పటుత్వము తప్పినవ్యాధిమున నరములు మఱింత సడలుటకే యుపయోగించును. నిద్రాహారములు లేక తాను విద్మించిన మహాసామ్రాజ్యము నలుమూలల లేకలేకము అల్పాల్పములైన స్వవిషయములుఁ దానొక్కడే చూచుకొనుటచేత, నా మహారాజువది యెడోడ కే విశ్లేషాంగుడాయెను. పంటిబిగువుమీఁద మఱిపది యెండునిలచెడివాడేమో! కానికుమారునియందున్న ప్రత్యయము చక్రవర్తి మనస్సునకుఁ దీరిక కలిగించెను. మనస్సులోఁ గలిగిన యా ముడివిప్పు శరీరమునకు వ్యాపించి చక్రవర్తిలో మనోబలముచేత నిలువద్రొక్కికొను శరీరపటుత్వభావముకూడఁ దగ్గును. చక్రవర్తి సామంతులను, గుమారుని బిలిపించి కుమారునితో నిట్లు చెప్పెను.

“నాయనా! శాతవాహనుల సామ్రాజ్యము నేను వారికి సామంతుడనై యుండియు దొంగిలించితిని. నేను గృతఘ్నుడనేమో! నే నా పని జేయకపోయినచో నా సమకాలికులలో మఱియొకఁడు చేయఁగలవాఁడులేడు. నేనువారియందలికృతజ్ఞతచేత సామ్రాజ్యనిర్మాణము చేయలేదనుము. ఈయాంధ్రదేశము ఖండఖండము లై పోయెడిది. నోరు తెఱచి కూర్చున్న పులివలె తూత్రపులు ప్రతినిమేషలంఘనతాత్పర్యబుద్ధులై యున్నారు. ఘనము శ్రీపార్వతీయులము. ధాన్యకటక ప్రాంతసామంతులు

అంద్రభృత్యులు, ఎవరో యొకరు సామ్రాజ్యపుఃప్రతిష్ఠచేయ
నిచోఁదెలుఁగుగడ శతయననాదుల యలజడికి నురవడికలిగించె
డిది. ఆ పని నేను జేసితిని. చంద్రకళాజూటుఁ డాపని నాచేఁ
జేయించెను. లౌకికమువేటు, వాఙ్మౌలికము వేటు. లౌకికముగా
నేను జేసిన పని మంచిది. స్వచ్ఛేదము శతయననాదుల దాడు
లకుఁ జూజవదలలేదు. స్వస్థాన వేషభాషామతుములు నిలబెట్టుట
స్వర్గసుఖముకన్న గొప్పది. లక్ష కృత్రిమసిద్ధాంతములకన్న
గొప్పది. జీవుఁడు, జీవలక్షణము, సంసారము, బ్రతుకు ఈమహా
విషయముల సమాహారవిచారచచ్చచేతఁగాని స్వస్థాన మర్యాద
తెలియదు. నీకు నేను సన్న్యవిద్యలు నేర్పించితిని. స్రుతిస్మృతుల
లోని సర్వార్థములు నీకుఁ జెప్పించితిని. లోకములో నెవ్వరికిని
శాస్త్రసిద్ధాంతవిషయముల నెక్కువ భేదముండదు. సమన్వయ
పాఠములలోనే కష్టము. లోకమంతయు నాచరణభిన్నము. నేను
బాఱలౌకికముగాఁ జూచినచో శాతనాహనచక్రనరులయందు
కృతజ్ఞుఁడను. వారిని సనాతనధర్మము. కడచిన మూఁడుయుగ
ములనాఁటి ధర్మము భరతశంతనుపాఁడురాజపరీక్షిజ్జనపాలుర
ధర్మము. వారిని చంద్రవంశము. మరది సూర్యవంశము. సూర్య
వంశరాజులు త్రేతాయుగమునందు, చంద్రవంశరాజులు ద్వాయు
గమునందు జక్రనరులై భరతఖండము పాలించిరి. ఇత్సాకు
త్రేతాయుగపుచక్రవర్తి. సూర్యభగవానుని మనుమఁడు.
మనువుయొక్క కుమారుఁడు. ఆయన శతపుత్రకుఁడు. ఆపంద
మందిలో నలుబది యెనమండుగురు. దక్షిణాపథమునకు వచ్చి
రాజ్యములుస్థాపించిరి. అనలుబది యెనుమంద్రలో మనది యొక
శాఖ. తక్కిన శాఖ లనంతకాలాంతర్హితము లయ్యెను. కలి
యుగము కృత్రియులకు రాజ్యలాభకారి కాదు. ఏ కృతయుగ

రేఖ నిత్యమహాకాలలిప్త సహస్రశతేన గతములో నీ నాడు
మనలెవో ఐత్యోకులకు మనకు సామ్యాస్య నిర్మాణము చేకూ
రెను. నాతండ్రితాతలు, నేనును శాతవాహనులకు సామంతు
లము. నేను నాతండ్రితో చిన్న నాడను మంజెడివాడను. “మనము
క్షత్రియులము. ధారణి క్షత్రియులది. శాతవాహనులు బ్రాహ్మ
ణులు. వారికింద మనము సామంతులుగా నుండుటయేమి?” అని.
మానాయన యిట్లనుచుంజెడివాడు. “తండ్రి అట్లుకాదయ్యా! ఈ
యుగము క్షత్రియులదికాదు. శాతవాహనులకింద మనము
సామంతులముగానే యుండవలెను. ఉండి శాతవాహనులబుద్ధి
పెడతొన పట్టకుండ జూడవలెను. బ్రాహ్మణులు కాల
మూనులు. క్షత్రియులు ధర్మమూరులు. కాలముచేత
బ్రాహ్మణు లాస్తికు లగుదురు; నాస్తికులగుదురు.

‘స నాస్తికానాం వచనం బ్రసీ మ్యహం
స నాస్తికోఽహం నచ నాస్తి కించన
సమీక్ష్య కాలం పున రాస్తికోఽభవం
భవేయ కాలే పున రేన నాస్తికః’

ఇది జాబాలి శ్రీరామచంద్రునితోఁ జెప్పిన మాట.
బ్రాహ్మణుడు కాలవాహినివెంట నాస్తికుడు నగును. అందు
చేత మేము శాతవాహనులమీఁద నదుపుగా నున్నాము. నీవు
వేదధర్మము నుజ్జగింపకుము. వేదధర్మము సనాతనము. ఆ ధర్మ
మితరధర్మములచేత భిన్న కాలములయందు నిరాదరింపబడినను
మఱల మఱల దానే ప్రతిష్ఠిత మగును. రాజ ధర్మ
స్వరూపుఁడయినచోఁ జంద్రశేఖరునికరుణ సంపూర్ణముగా
గడించుకొన్నచో నతని హృదయమునుండి ధర్మము

సంపూర్ణముగా విశ్లేషము కాదు. ధర్మము ధర్మమని వేయి
నోళ్ళ విందుము. భీష్మకాలములందు భీష్మవిషయములు
ధర్మశబ్దవాచ్యము లగును. వేదధర్మమే ధర్మము. అన్య మౌప
చారికము. ధర్మశబ్దము వేదములోఁ బుట్టినది. దానియర్థము
వేదములోఁ జేయున్నది. వేదమతమునుండి పుట్టిన యన్యమత
ములు వేదమునందలి బహుశబ్దజాలమువలె నీ శబ్దమును బరి
గ్రహించినప్పుడు. కాని యోగరూఢులచేత వేదధర్మమే
వేదధర్మము. త్రేతాయుగపు రాజులలో నిత్యైకవంశములోఁ
గొందరు వైష్ణవులు, కొందరు శాక్తేయులు, కొందరు
శైవులు. ఐశ్వర్యము శైవసంబాధము. శ్రీరామచంద్రుడు
సారాయణావతామే కాని సన్నిభ కుడు. మనది యాపరంపర.
మనము చంద్రశేఖర సదాశుకులము. నే డాంధ్రసామ్రాజ్య
మంతయు శివభక్తితో నిండి వెలయుచున్నది. నీవు శాంతి
మూలుని కడుపునఁ బుట్టినచో నీసనాతనధర్మమును బరిత్యజింప
కుము. పరమేశ్వరుడైన గంగాజటాజూటుని పాదాంబుజార్చన
పరిత్యజింపకుము' అని చెప్పెను. తక్కిన సామంతులతో, దండ
నాయకులతో, మంత్రులతోఁ జెప్పవలసినవన్నియుఁ జెప్పి తన
మేఁద బ్రాణము లుండగనే కుమారునకు బట్టాభిషేకము చేయ
టయు నని చెప్పెను.

అది కారక మాసము. శరత్కాలము సమాసన్న
మాయెను. బుద్ధిదేవుని పటాంచలమువలె తెల్లని మొగి
లొక్కఁ డాగ్నేయ దిశాకాశమున లంబమాన హంసీగరు
భృద్భువనే సిద్ధై రావణకర్ణ శూర్పచాలన వైఖరి, బోధివృక్షము
పారుటాకువలె సళితలలాడెను. కృష్ణాతటిని యొడుగు కొంచె
మెఱుపు విరిగి రాళ్ళవీరింప పేరుకొనినట్టి యెఱ్ఱని యొండుమట్టి

పూర్వసంస్మర్య నదలలేని పలుచని నావినీళ్ళను జూచి యెడ్డున వికసించిన కాశపుష్పము పకాలున నవ్వెను. కుమార స్వామి యీ కాశవనమందుఁ బుట్టెను. అతనికాటుతలలట. చక్కని రులార్చుని చెప్పుకేమో ఎననికాలమున నాడు మొన గాడు. కాలమున్నంతవరకు జక్కని రిగట్టుమునకు సప్తమ త్వము పట్టించనీలులేకపోయినను, దీక్షకుఁ దానా సప్తముడ నని యెనరనుకొనరాదు? నాని మోచేతినీళ్ళుత్రాగిన యేకవి కల్పన చేయరాదు? తొలినాటి యాంధ్రశాతవాహనులకే లేని యీ సప్తమత్వ మిట్లొకటకుఁ బట్టునా యన్నట్లు కాశపుష్పము పరిహాసించెనో! నివ్వెనుపోయి చూడెనో!

విజయపురికిఁ బళ్ళెమదిశయందు నాగార్జునకొండ యుండెను. ఉత్తరదిశయందు వేటొక పర్వతము పొక్పళ్ళెను వ్యాప్తిగాంచియుండెను. దానిపళ్ళెమపుచినర కృష్ణానదిలోనికిఁ జొచ్చికొన్నది. ఈ రెండుపర్వతముల నడుమఁ గృష్ణానదికి దారితీయు లోయ యున్నది. ఆ లోయయందు దుర్గకుడ్యము నిర్మించఁబడి రక్షకభటులచేత రక్షింపఁబడి యున్నది. ఆకుడ్యము శత్రుసైన్యము నరికట్టుట కుపయోగించుననే కాని గోడవైనందు వచ్చు వాయుతరంగముల కేమి యడుపుపెట్టును? రాజహితులైన లొకికుల హృదయములందు నిఘాఢములై యున్న మనోభావములను దా నెట్లాడగించును? ఈ మనోభావములు, ఈ వాయుతరంగములు రావలయునన్నచో నీ లోయయొద్ద నున్న గోడదూకి రావలయు నేమి? రాజమార్గముననే వచ్చును. ఆ వచ్చెడి భావములకు సింహద్వారమే తెఱువఁబడి స్వాగతము లర్పింపఁబడును. నిజమునకు నవి క్రొత్తగా రావలయునా? అది వఱకే విజయపురమున నున్నవి. అవియే వి సరించిన జాలును.

శ్రీ వీరపురుషదత్తుని పట్టాభిషేకము జరిగెను. పట్టాభి
 షేకసమయమున విజయపురప్రదేశమే కాక నాల్గు సర్వతముల
 నడుమ నున్న సర్వభూభాగము సితచ్ఛత్రములతో, జాంబూనదమకుటములతో, సర్వసామంతరాజపరిచారికల నిండు
 టెండలమీది లోలగిన రాయయ్యారపు పయ్యెదలతో, వారి
 దండలయందు వైశాచీరయశలకుఁ జేతియంచులుగాఁ గుట్టబడ
 ముత్సలకత్నాంశుకాంతులకు సూర్యకిరణజాలము వెట్టిన
 చక్కిలిగింతలతోఁ బ్రకాశించెను. అజానేయముల ముంగాళ్లఁ
 గట్టిన మువ్వలమోత, భద్రగజమ్ములపైని బిగించిన రత్న
 కంబళములక్రింద వ్రేలాడుచున్న గంటలవళి, పెండిబెత్తముల
 వారి బెత్తముల పై భాగమందు వ్రేలాడుచున్న బంగారు గంటల
 సస్వడి, వారాంగనామధురకూజతములతో సయ్యాటలాడి
 వియ్యములు పొందెను. త్రికూటాధిపతి యాభీరరాజు నచ్చెను.
 కదంబధాత్రీసుండు ధగ్గమహారాజాధిరాజు నచ్చెను. ఉజ్జయిని
 పతి శిశుమహాత్మాత్రపుడు విచ్చెసెను. తన మేనయతభర
 పూగీయరాష్ట్రాధిపతి మహాస్కంధవర్మ. తాను బోయి సామం
 తులు గుడారములు వేసిగవోట వేటొక గుడారము వేసికొని
 యుండెను. తన బావమఱది మహాదండనాయకుడైన స్కంధ
 విశాఖనాగుడుకుండ సాటి సామంతులలో వేటొక శిబిరము
 నన్ని మర్యాదామాధుర్యము వెల్లడించెను. పట్టాభిషేక మతి
 కోలాహలముగా జరిగెను. సర్వపుణ్యనదీనీరములఁ గలశము
 లతోఁదెచ్చి యగ్న్యహితులైన బ్రాహ్మణులు వీరపురుష
 దత్తునకు మహాభిషేకము గావించిరి. ఈమహోత్సవములోఁగాంతి
 మూలుఁడు కనిపింపలేదు. ఆయన వ్యాధిగ్రస్తుడై యంతః
 పురాంతరమం గుండెను. పట్టాభిషేకహోమములు తత్సంబం

హృదయము సర్వము ముగిసిన తరువాత నొక విచిత్రము జరిగెను. భదంతాచార్యానందుని వెంటబెట్టుకొని శాంతిశ్రీదేవి పట్టాభిషేక ముగిసినముచట నచ్చెను. అంతట మొగ మొగములు చూచుకొనిరి. ఇట్లొకటి కన్గకాండో సంతవలకు బాధాచార్యులు వచ్చిరి. శాంతిమూల చక్రవర్తి వ్యాధి గ్రస్తుడై సడియుండెను. అతని కంటికింపుచేత బాధాచార్యుని తెల్లని దుస్తులు రక్తమయమై యుండెడివేమో! వీరపుషపదత్తులు శాంతిశ్రీ యొత్తచెప్పిన నంత. స్కంధవిశాఖనాగుని కంటికొను జేవురు తెల్లలుకట్టెను. వీరపుషపదత్తుని లోచనాంతరమురుండి యాజ్ఞాకదంబములు బయలుదేరి యా తెల్లలు విరిసి పోయెను. భదంతాచార్యులు నుత్తపుహంసయానుడై సింహాసనము కడకువచ్చి “భవతో దేవ మనుప సత హిత సుఖముగ దేశిక సజితకామక్రోధభయహరిన తరిస మోహదోస సదాపిత మాగ బల దప మానస సమన కరస దాసబల బహుబలస అధంగ మాగ ధనుచక పవతకస చకలఖస సుకుమార సుజాత చరణాస తరుణ దినసకరపథాస సగద శశి సోమ దనిశనస సవోక చితమ హితస బుద్ధస నమోనమో” అని చేయియెత్తి యాశీర్వాదించెను. సభలో గదనుటకు వా చనుటకు వీలులేకపోయెను. సామంతులెల్లరు తలలువాల్చుకొనిరి. మహాతాత్రపు డొక్కడే నవ్వెను. మహాతాత్రపు డిట్లొకటి సామంతుడుకాడు.

అంత నప్పటికే సర్వపట్టాభిషేకకర్మయుఁ బూర్తియగుట చేత నెవరిదారిని వారు పోయిరి. మంచముమీఁద సడియున్న శాంతిమూలుని కీవార చెప్పిరి. ఆయన నివ్వెఆపోయిచూచెను. నృద్ధచక్రవర్తి సోదరియైన శాంతిశ్రీకిఁ గబురంపించెను. ఆమెయు నాటిరేయి వచ్చెను. శాంతిశ్రీదేవి చక్రవర్తి పజ్జఁ గూర్చు

“చక్రవర్తి న న్నొందుకో కబురంపెను” అని రెండు మూడు సార్ల నెను. ఆలోచనాధీనమనస్కుడై యనిమిషలోచనమైన చక్రవర్తి నోటినుండి సమాధానము రాలేకు. అట్లు రెండు గడియలసేపు కూర్చున్నతరువాత చక్రవర్తి యిట్లనెను. “వీర పురుషదత్తుడు విజముగా నా ముమానుడేనా!” అని. శాంతిశ్రీ అర్ధఘటికాకాలము నిశ్చలముగా నున్నాడు. చక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. “నాకు వెల్లవారిదు. ఇంతమూలము వచ్చినతరువాత చేయునదేమియునులేదు. విజముచెప్పినచో శాంతమనస్కుడనై చనిపోదును.” శాంతిశ్రీదేని చక్రవర్తి సాదములమీఁద వ్రాలి దుఃఖించెను. ఇద్దఱును స్పృహలు. ఇద్దఱును ఏకగగ్భవానులు. ఇద్దఱును మత్తిప్రతిభాసమానులు. ఒకవేళ శాంతిశ్రీదేనియే పురుషుడై జన్మించినచో చక్రవర్తి యాయచు కాని తాను గాడు. “శాంతిశ్రీదేని యిట్లనెను. ‘అతడు నీకుమానుడుకాదు’ చక్రవర్తి గొంతులో నిలచిన యంబూకృతము మ్రోగుడు పడలేదు. మఱల నర్ధఘటికాకాలము గడచెను. ఆ గదిలోని వాయువు ప్రతిలిప్తమగుటయుమీఁద తెక్కలమీఁద నానించు కొని తేలించుచుండెను. చక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. “ఆతఁ డెవ్వరో తెలియునా?” శాంతిశ్రీ: “తెలియదు. బ్రాహ్మణ గౌలుడని యనుమానము. ఇతని కిప్పుటి కిటువదిరెండు వత్సరములు వచ్చినవి. అతనితిల్లి యతఁడు పుట్టినతరువాత కొన్ని గడియలకే నాని నా కిచ్చెను. మఱుసంవత్సరము వచ్చి పిల్లవానిని జూచిపోయెన ననెను. ఆమె కంటఁపురప్రవేశమొగ్గ చిహ్నముగా నాబాజుబందిచ్చితిని. ఆమె యేటేట వత్తు నన్నది. ఇప్పుటి కొక్కసారియైన రాలేకు.”

చక్రవర్తి దీర్ఘాశ్వాసనాపనుఁ డయ్యెను. కొంతసేపటికి
 ‘శాంతీ! నీవు జ్ఞానగుతనురాలవు. నా తండ్రీకడుపున నెట్లు
 పుట్టితివో తెలియకు. నేను శాతవాహనుల యాత్మకు
 ద్రోహముచేసితిని. నీవువారిశరమునకుఁగూడఁ జేయుచున్నావు.
 బుద్ధుడు దైత్యప్రతారకుఁడు’ అని మఱలకొంతసేపాగి యిట్లనెను.
 ‘శాంతీ! నా కొక్కవాగ్దానము నిమ్ము. ఈ రహస్యము వీరపురుష
 దత్తుకు చెలియఁకుము.’ శాంతిశ్రీ యన్నగారి హస్తాలము
 తన హస్తాలమున జోడించి ‘నేను తెలియనీయను. నన్ను
 మించి తెలిసినచో నే నేమి చేయుదును’ అనెను. చక్రవర్తి పెద్ద
 నిట్టూర్పుపుచ్చి యిట్లనెను. ‘మాతరి! మాతరి! శ్రీరామచంద్రు
 నకు సీతాదేవి యెట్లొ నీవు నాకట్లయితివి. ధర్మరాజుశాపము
 వృథా యయిపోయెను. స్త్రీలకు రహస్యగోపనశక్తి లేకుండ
 నతఁడు శపించెను. ఆ శాపమునందు బలమేలేదు. మాతరియూ?
 ఆ యమాయకురాలూ? ఈ రహస్యము ప్రారంభమునుండి
 తుదిదాక రక్షించెనా? అహో అవిశ్వసనీయము!’ ఆమాటతోఁ
 జక్రవర్తి తుదివిశ్వాసము పడలెను. శాంతిశ్రీ చలించిపోయెను.
 పరిచారికలు వచ్చిరి. పరిచారకులు మూగిరి. వృద్ధురాలైన
 మాతరీదేవి తొందరలో జారిపోయిన బంగారుటండియఁగఁ బరు
 వెత్తినచ్చెను. భర్తృపదనారవిదము చూచినంతనే సర్వము
 విస్మయమాయెను. ఆమె దుఃఖపుబరు వోర్పుకొనలేక వ్రాలు
 చున్న ముసలి కనురెప్పలక్రిందినుండి యాడుబిడవంకఁజూచెను.
 శాంతిశ్రీ కఱువది మూఁడేండ్లు. ఆమెజన్మలో దైన్య మనుభ
 వించి యెఱుఁగదు. పేదగుండెపడియెఱుఁగదు. ఆ పట్టచుహిషి
 చూపుతో శాంతిశ్రీ నీరసించి పోయెను? ‘వది నే! క్షమింపుము.
 ఈరహస్యము అన్నగుండెపై బరువుగా కూర్చుండెను. నే నా

బడుచు తొలగింపఁ బ్రయత్నించితిని. నా ప్రయత్న మన్యథా కృత్యయ్యోగవశము. మాతకీదేవికన్నులలో నీరు కురుపలు కురుపలు కట్టెను. 'చక్రవర్తిని నేనె యొక్కవిషయమున మోసము చేసితిని. ఇదియొక్క విషయమా ? జీవితసారభూతమైన విషయము. జీవితపరమార్థవిషయమున చక్రవర్తిని నేను గిక్కురించితిని. నే నాయన సేవకుఁడాలను. ఆయనయందు నేను చేసిన సేవయందు ప్రత్యక్షపుణ్యము నిచ్చాయితయే నింపితివి. అపరాధాభ్యాగము- నాచేసిన సర్వతపస్సు! తపస్సన్వదేశమునందుఁ గృతకత్వమే న్యాపించితి. అది దేవతాస్వరూపము ఫలము వెలుగక చేసిన సామగానమువలె నా బ్రతుకు ఫలమంతయు 'అస్తి నాస్తి విచికిత్సాహేతు' నాయెను అని గొంగివచ్చిన దుఃఖ తరంగములతో మాతకీదేవి చక్రవర్తి కళేబరముమీఁద పడి సోయెను. శాంతిశ్రీ పిలుచినఁ బలుకలేదు. తాఁడఁగా నామె యొడలు మంచుగడ్డయాయెను. మాతకీ, శాంతిమూలుల రెండు శరీరము లొక్కపాళముగా నుండెను.

వీరపురుష వత్తునకు నిన్న పట్టాభిషేక కర్మ, నేడు పితృ మాతృ శర్మ. బాడ్డసన్యాసి యాశీర్వాదముతోఁ బట్టాభిషేక వైదికకర్మ చేసిపోయినది. క్రొత్త చక్రవర్తికి వెంటనే బెడిసి కొట్టిన దని పరిమళి యనిరి. పట్టాభిషేకమునకు వచ్చిన సర్వ రాజ బాధులొకము కన్న పన్నెండుదినము లుండిరి. సోమపీఠి, అశ్వమేధి శాంతిమూలచక్రవర్తి యంత్యకర్మ యొక మహా క్రతువువలె సాగెను. శ్రేణాగ్నులను సమకూర్చి సర్వదేవ తాహ్వానముచేసి కన్యాయందుఁ ప్రత్యూహము లేకుండ ఆహుత నిర్భలితములు రాకుండ శౌతకర్మనిత్యులైన బ్రాహ్మణులు యోగ్ముముగా కొనసాగించిరి. సహస్రగోదానములు, అగ్ని

హారదానములు, బహువిధదానములతో విజయపురము ప్రతి గృహీతృప్రశంసారావబంధురాకాశ మాయెను.

పదుమూడవ దినమున పోవురుష దత్తుడు తనతలి యొక్క తనయందలి వాత్సల్యమును చూచుకొనుచు దనలో తానే పైకి వినబడునట్లు 'అమ్మా' యరుకొనెను. ఆ సమయ మున శాంతిశ్రీదేవి మఱియొక స్త్రీతో నతఁ డున్న ప్రదేశము నకు వచ్చెను. ఆవచ్చిన స్త్రీకి నలుఁబది యేండ్ల లోపు వయస్సు. ఆమె చేతిలో నొక బంగారపు గాజుబండు ఉండెను. దానినొక శాంతిశ్రీ చూచుచుండెను.

చ తు ర్థ య ము

ఆవచ్చిన స్త్రీని జూచినంతనే చక్రవర్తి నివ్వెఱపోయెను. మాతరీదేవి బ్రతికివచ్చెనా? మాతరీదేవి యిరువదియేండ్లు చిన్న దయ్యెనా? అతని మొగమెల్ల కన్నలే యయ్యెను. శాంతిశ్రీదేవి మొగమంతయు నాశ్చర్యచయముగా నుండెను. వచ్చిన స్త్రీ చక్రవర్తి యెదుట నిలుచుండెను. చక్రవర్తి యెదుట స్త్రీ గాని పురుషుఁడు గాని ననుపవలసిన సముదాచార మామె నడపలేదు. నేలనాల్చి ఫలము చక్కనర్చి పాదము లంటఁ బ్రణామ మాచరించలేదు. ఆమె యాకారము చూచినచో బౌద్ధశ్రవణివలె నుండెను. కాని శిరస్సునకు భద్రాకణము జరుగలేదు. ధరించినదస్తులు బౌద్ధులు తాల్చు జీరాడు తెలిదుప్పటిముసుగు. మొగమునఁ గుంఠమలేదు. కనుల గాటుకలేదు. గళముదాక నిడిన ముసుగుచేత మెడయందు మంగళసూత్రాదు లున్నవో లేవో తెలియలేదు. విధవరాలా?

సభర్తృకయ్యా? ఆస్త్రీ చక్రవర్తివెంట మొట్టమొదటఁ బరీక్షించి చూచెను. తరువాత సఖిభాష్యంతయు దృష్టిసారింఁచెను. అంతలో నామె కన్నులలో నొక మాతృప్రేమ వెల్లివిరిసెను. ఆమె యేమో చేతులుచాచి తన్నుఁ గాఁగిలియకొనుటకు వచ్చి నట్లుంఁజెను. మువ్వకు నొక పదినిమేషముల పాలు అట్లే నిస్తబులె యుండిరి. ఇంతలో నా నచ్చిన స్త్రీ వెనుకకు గిడుక్కొనఁ దిరిగి నాయునేగమున నచటనుండి నిష్క్రమించెను. ఆమె వెడలిపోయిన నిమేషమునకు శాంతిశ్రీ వీరపురుషుడత్తులకుఁ దనది యొడఁపు తినుకుఁ జెలియలేదు. ఇద్దఱికిని స్మృతి కలిగినంతనే యామెను గొయి కలసికొనుటకు నిద్దఱును బయలుదేరిరి. ఆమె ముచ్చటను గనుపించలేదు. లేడివలెఁబరుగె తినదని, గాఁమువలె దూసికొని చన్నదని, యిదిగో యిప్పుడే నిచ్చట నుండి కదలిన దని ప్రతిద్వారస్థభటుడు చెప్పుటయే కాని యామెజాడ కనరాలేదు. చివరకుఁ దిరిగి యిద్దఱును మొదటి గదిలోనికి వచ్చిరి. చక్రవర్తి 'ఆమె యెవరు? శాంతిశ్రీ: 'నే నామె నిద్రవఱకుఁజూడలేదు' వీర: ఆమెను నానద్దకల తెచ్చితిరి? శాంతి: 'సీపు పుట్టికప్పుడు నే నామెను గలసికొంటిని. ఆమె రాజాంతఃపురప్రవేశము నాంఛించినది. నే నామెయందు జాలికొలదినా గాజులం దామెచేతికినిచ్చి యిదిగురుగాఁజూపించి నచో: బ్రవేశము కలిగింతు నని చెప్పితిని. అదియొక అర రాత్రము. నా నామె యొక మహాపాపముచేసెను. అప్పుటి కప్పుడు నచ్చెను. నాతో మాటాడలేదు. ఏదో మంత్రముచేత నాకృష్ణమైన భుజివలె నే నిచ్చట కామెను చెచ్చితిని. ఇందు జరిగినది నీకుఁ చెలియును. వీర: ఆమె కంతఃపురప్రవేశ మెందుకు? ఆమె ముమ్మారుల మాయమ్మను బోలియున్నది.

శాం: మాతరీదేవికి మఱి యిద్దఱు చెల్లెండుగ్నార్తులు. ఒక యామె వనవాసాంధ్రభృత్యులరాణి. వేఱొకయామె యొక చాళియగావిభార్య. అతడు తన భార్యను గీసికొని కాశికి పోయి నాడని వదంతి. వీర: ఆమె యీమో? అయినచోఁ దనపినతల్లి తనము దాచుట యేల? శాం: అయినచో నామె మఱిల తప్పక నచ్చును.

నచ్చును. నచ్చు నన్న చక్కనిర్తి యెవలో మాతరీదేవి దుఃఖ మొత్తిగిల్లెను. అతని మన స్సేమో సురు మారపథముల సంచరించెను. భట్టిదేవి, శాంతిశ్రీ, బాపిశ్రీ- అతని మనస్సు వీరి మువ్వరు చుట్టుఁ దిరిగెను. భట్టిదేవి పట్టాభిషేకసమయమున సింహాసనముపైఁ దన పజ్జఁగూర్చుండెను. హోమకాలమున గర్భిణి యని యాజ్ఞకులు పరిహరించిరి. సింహాసనగతయైనప్పుడు తన మే నామె మే నొరసికొన్నవి. తానో పులకితాంగుఁ డయ్యెను. ఆమె చలించి నట్లులేదు. తన తేజస్సు గగ్భమున ధరించియున్నది. తనయందంత విరాగమెందుకు? తన బాహుబలముచేత భట్టిదేవి నేల సాధించెను? సాధించియు, సాధించనట్లే యున్నది. తన చేసిన యెల్ల పనులు చేసినట్లే కాదేమి? మఱి యే మూర్ధాభిషిక్తుఁడైన రాజన్యుఁడైనను తాను దాఁ దన కూఁతు విచ్చినచో భట్టిదేవి మనస్సప్పటికిఁ దిరుగునేమో? తనకు శాంతిశ్రీయందుఁ బ్రేమ కలదా? శాంతిశ్రీకిఁ దనయందు ప్రేమకలదా? ఆమెకుఁ దన యందు జాలికలదు. ఆమె జాలి ప్రకటించిన సమయమునఁ దా నామెను వశపఱచుకొనెను. ఆమెయు జాలిబరువునకు లొంగి పోయెను. గెలిచి తెచ్చిన కాంతకే ప్రేమలేదు, జాలితో విలిచి తెచ్చిన కాంతకుఁ బ్రేమయో? బాపిశ్రీ భట్టిదేవియంత యండ

కత్తె. భట్టదేవి సౌందర్య మపురస్సమానము. ఆమె మొగము చూచినచో మహారాజు యనిపించును. బాప్తిశ్రీ యందకత్తెయే. కృష్ణాపడికి గుండకమ్మకు నేమి సోలిక? బాప్తిశ్రీని తన కిచ్చుటకు తన చిన్నబాస యంగీకరించునా? తుడ్డితోనైన జెప్పకుండపోయి భట్టదేవిని సాధించుకొని వచ్చెను. ఆ తుడ్డి యంగీకారము లేని తాను జేసిన ప్రతికాగ్యమును విస్మయపల దాయి యగునా?

ఆ మఱునాడు పట్టాభిషేకమునకు వచ్చి పితృకర్మాం తమునకు విజయపురియందే యున్న స్వస్థానములు వెడలి పోయిరి. ఉజ్జయినిమహారాజైన మహాతొత్తపుడు సామ్రాజ్య బోవుచు వీరపురుషదత్తున కొక వాగ్దాన కబురుచేసెను. తన కూతురైన దుష్ప్రధారాభట్టారికను వీరపురుషదత్తునకు భార్యగా నిత్తు నని వాగ్దానపుచ్చెను. వీరపురుషదత్తునకు భుజములు మూడయ్యెను. మహాతొత్తపులు శేకయవనులుకారు. నుంచి త్సత్రియులు. తొత్తపులు బలపరాక్రమశాలురు. దక్షిణాపథ మున తొత్తపుల పరాక్రమము పరిగణనీయమైనది. తొత్తపుని పేరు శత్రువులకు సింహస్వప్నము. శాతవాహనులు, విత్తొ కులు లేనిచో దక్షిణాపథమంతయు తొత్తపుల కే నాడో కరగత నుద్యోగి. ఆ తొత్తపుడు తనకు గన్యనిత్తు ననెనా? ఈ వాగ్దాన బట్టపురాణియొ భట్టదేవితో జెప్ప నుని రాజు కబురుచేసెను. ఉజ్జయినిరాజు నృమరాలైన రెండు ప్రతీహారిని భట్టదేవివద్దకుఁ బంపెను. భట్టదేవి విని శూన్యదృక్కులతో నిట్లనెను. “ఈ చక్రవర్తుల యంతఃపురమున బట్టపురాణులకు పలుకుబడి లేదు. పూగీయరాష్ట్రాధిపతి రాణిగారైన శాంతిశ్రీ దేవియాజ్ఞ సర్వేత్వోకువంశము శిరసావహించును. ఆమెతోఁ

జెప్పుచు నెను. ఈమాట చక్రవర్తికి వినిపించెను. అందులో బహుముఖములుగాఁ దాడితములై వ్యంగ్యభూతములైనయాశ్చేషణలలో నొక్కటితక్కఁ దక్కినవన్నియుఁ జక్రవర్తికిఁ దెలిసెను. ఆ యొక్కటికూడ శాంతిశ్రీదేవికిఁ దెలిసెను. శాంతిశ్రీదేవి యంగీకరించెను. అది భట్టిదేవి యంగీకార మని ఉజ్జయినిపతి యనుకొనెను. తరువాతఁ బనిదినములకు రుద్రధారాభట్టారిక కానుకలతో సేనతోఁ బరిచారములతో నిత్యైకులయంతఃపుర ప్రవేశముచేసెను. రుద్రధారాభట్టారికతోఁ బోయి పట్టపురాణి దగ్గనముచేసి రమ్మని చక్రవర్తి చెప్పెను. ఆమె యట్లేచేసెను. ఆమె యేమియు ననలేదు. ఆదరించి కానుక లిచ్చి పంపించెను. చక్రవర్తి రుద్రధారతో ననెను. “రాణి యేమన్నది? నన్ను గుఱించి యేమియు ననలేదా” అని. రుద్రధార కేమి తెలియును? మిమ్ముగుఱింబి యచట కేమి యున్నదనెను. మనిసి నెతురు త్రావిన పులికి దప్పిక తీరనట్లు చక్రవర్తికి కామదాహము తీర లేదు. భట్టిదేవి విరహము పదిమంది భార్యలతోఁ దీరు నని యతినియద్దేశ్యము. మఱియుఁ జక్రవర్తి బాపిశ్రీనివెండి యాడినఁ గాని భట్టిదేవికిఁ దనయం దనురాగము పుట్టదనుకొనెను. ఒక దానికి నొకదానికి నేను సంబంధము? రుద్రధారగాని, శాంతిశ్రీ గాని భట్టిదేవియంత యందకతెలు కారు. బాపిశ్రీ యంత యందకతె. తాను బాపిశ్రీని విచారమాడినచో భట్టిదేవికిఁ దెలియును. ఏమని? తనవలె సుఖతీయయైన రుద్రధారకు రుద్రధారకలదు. తనవలె మహాసౌందర్యవతియైన బాపిశ్రీకి బాపిశ్రీ కలదు. చక్రవర్తి కేమి లోటు? తనకే లోటని తనకుఁ దెలియును. ఇది చక్రవర్తి వాదన. ఏమి వాదన? సేనావ్యూహములు పచ్చు బుద్ధినికలెత్తము. అంత చిన్నతనములోఁ గుండ్ర

సంపాదించిన మహాసామ్రాజ్యము నంతయుఁ బాలించుటలో రాజనీతి వైశారద్యముచేతఁ దండ్రుని మించినాఁ డనిపించుకొన్న బుద్ధివైశారద్యముఁ తన్నుఁ జూచినంతనే పగసేనావ్యూహము బ్రద్దలగుట్టి తేజోహర్షి కీర్త్యత-నీనితో యీ వాదనలోని లేత ననము పొసగునా? స్త్రీప్రేమ యనునది వేజే సామ్రాజ్యము. అచ్చటి చక్రవర్తిత్వము ఈ చక్రవర్తిత్వము వంటిది కాదు.

ఒకనాడు చక్రవర్తి తన చిన్నమేనత్త గారింటికి వత్తునని కలువంపించెను. వారియిల్లంతయుఁ బచ్చని తోరణాలతోఁ దెల్లని ముగులతో గునగున నడచు పరిచారికల గుంపుతో మంగళారాత్రికలతో ద్వారద్వార నిశితాక్షులగు ప్రతిహారులతో వెండిబెత్తాలవారితోఁ గలకల లాడెను. చక్రవర్తి పోయి ముందరి సానడిలో జరీఫనులు చేసిన పట్టుపరపులమీద పట్టు దిండ్రపై నొరగి కూర్చుండెను. సభ యంతయు నైపోయిన తరువాత భోజనవేళ మేనత్త యిట్లనెను. ‘ఇన్నాళ్ళకు మా యింటికి వచ్చితివి. మేము నీకేమి యాయగలము? ‘ఈయ దలచుకొన్నచో నిచ్చుచదే లేదా’ యని చక్రవర్తి యనెను. మేనత్త భగ ‘యీసర్వము మీదే’ మే మిచ్చునదేమి? మీరు తీసికొనునదేమి? మీకేది కావలసిన నది తీసికొని పోవచ్చు’ ననెను. చక్రవర్తి నెమ్మదిగా నవ్వుచు ‘అయినను నీయగాఁ బుచ్చుకొనుటలో నొకరమ్యత లేదా’ యనెను. ఆ మందహాసముతో నతనియర్థము భార్యాభర్తలకుఁ దెలిసెను. మేనత్త భర్త “మీ యిష్టము, లగ్న మెప్పుడు పెట్టించు మన్న నెప్పుడు పెట్టంతు” ననెను. చక్రవర్తి: మీరు ఊత్రియులు. నే నాదునో కానో? నాకుఁ బిల్ల నితురాయనెను. బాప్పిష్ఠి నొచ్చుకొని ‘అదియేమయ్యా! నీయంత

క్షత్రియులము మీ మాదుమో కాదో! శాంతిమూల చక్రవర్తి స్వర్ణమునుండి నేలకు దొరలిపడుమాట యన్నా' వనెను. వీర పురుషుడవుని యెదలోపలి యెదలోఁ గదలీకదలని కదలిక యుప శమించెను. చక్రవర్తినోట నీ యచుమాసము మొదటిసారి బహిర్గత మగుట యిదియే. కేజాము ప్రోద్దువేళ మొగ్గులుబిడ్డ చల్లని మృదుతుపాగములకు బలసి యోషసమైన కాంతికి విడిలి ప్రోద్దునవిచ్చిన పూలతోడి మల్లెపొదవలె, సునవననారామవీధి కాందోళిత మందవాయు సంచాలితాగురు కస్తూరికాది పరీమళ లహరీపరీవాహ సబ్రహ్మచారి చేలాంచలాభిరామ మృదుమనోహరాకారాపుర స్తీరమువలె బాపిశ్రీ చక్రవర్తికిఁ గైవస మయ్యెను. త్రత్పథము సమాగమము చక్రవర్తికి భట్టిదేవీ ప్రసాదన ప్రథమసోపానమువలె సుకుమార పాదవిన్యాస మంజులమయ్యెను. ఆనాటిరాత్రి బహుకాలమునకుఁ దన కోర్కీ తీరిన బాపిశ్రీ దేవాలయ విమానపుగూటిలో నత్తుకొన్న పారా వతివలె భర్తయెడ కత్తుకొని 'నేను నీకుఁ గౌమారియైన భార్య ననెను. చక్రవర్తి 'నీవు పండితుని కూతురవు' అని తెలియ కుండనే యోగ్య ప్రతివచనము చేసెను. మఱునాడొక పండి తుని యడగెను. అతఁడు దాని యర్థమును జెప్పెను. చక్రవర్తికి నొకధైర్యము తోచెను. తాను జేసిన పని, అనిచమాట, తనకుఁ దెలియకుండనే యొక పొసగింపులో నమరియుండు నని.

ఒకనాడు చక్రవర్తి పట్టమహిషి యింటికి వెళ్ళెను. ఆమె యర్ఘ్యపాదమ్ము లిచ్చి సుఖాసీనునిఁ జేసెను. కాని దూరమున నిలుచుండి చక్రవర్తితో నతని పాల్గవర్గము లోని యొకవ్యక్తి మాటాడుచున్నట్లు మాటాడుచుండెను. చక్రవర్తి యిట్లునెను. 'నీవు నా తేజస్సును గర్భమున

భరించితివి. నాకు ఉజ్జయిని తొత్తివ్రుడు తన కూతు
 విచ్చెను. బాపిశ్రీ నీ యంతటి సౌందర్యవతి. ఆమెయే నన్ను
 వరించెను. మా పెద్దమేనత్తగారు బాధమతస్తురాలు. ఆమెకు
 నే నెవ్వరనైనను బట్టింపులేదు. బాహ్యశ్రీదేవికి బట్టింపే.
 ఆమెయుఁ దనకూతును నాకిచ్చెను. నేను క్షత్రియుఁడనుగానా?
 నిన్ను బలవంతముగాఁ దెచ్చితి నని కోపమా? రాక్షస వివాహ
 ములు స్పృతు లొప్పుకొన్నవే. శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవి నెత్తు
 కొనిపోయెను. నీకు నాయందేల ప్రేమలేదు? నేను సుక్షత్రియుఁ
 డను కాననియా? లోకమునందలి ప్రవాదమునే నమ్మెదవు
 గాని నన్ను నమ్మవా? వాచిత్రపటమును నా తల్లిదండ్రుల
 చిత్రపటమును దగ్గరనుంచి చూడుము. నేను వారి కడుపునఁ
 బట్టనిచో సంత దగ్గరపోలిక లుండునా? యనెను. భట్టిదేవి:
 యో! ఇదియేమి! తమకు క్షత్రియులు కారని యిందెవరనిరి?
 నేను మిమ్ము ప్రేమించుటలేదని యెవరు చెప్పిరి? భార్య భర్తను
 ప్రేమించక యేమిచేయును? మీరే వివాహములపై వివాహ
 ములుగాఁ జేసికొనుచున్నారు. నేను వలదంటినా? ఈ రాజ్య
 కులోఁ బట్టమహిషుల కధికార మే మున్నది? అతగారు
 మాత్రదేవి యేమి యధికారము చెల్లించినది? నే నేమి చెల్లించ
 వలయును? మీరనెడు మాటలు నాకర్థము కాలేదు. అంతే.
 చక్రవర్తి తనదారిని దాను వెడలిపోయెను. ఆయన యుద్దేశ్యము
 భట్టిదేవి తనవద్దకువచ్చి తనవైఁ జేయివైచి తన్నుఁ గాఁగిలించు
 కొని రుద్రధారాదులవలె నటించువని. ఆమె యట్లు చేయలేదు.
 చక్రవర్తికి బట్టమహిషిమీదఁ గొంచెము కోపము వచ్చెను.
 ఆయనకే యాశ్చర్య మయ్యెను. ఆమెమీదఁ దనకుఁ గోపము
 వచ్చినదనగా నన్యతా తనకు స్త్రీవిషయమున సంతోషము కలిగిన

దన్నమాట. ఆ స్త్రీ యెవరు? బాపిశ్రీయూ? రుద్రాధారయూ? శాంతిశ్రీ ప్రసక్తిలేదు. శాంతిశ్రీ తన్నొకవిధముగా బ్రేమించుచుండెను. ఆ పేర్లనుకు పట్టువిడుపులు లేవు. కాలాకాలములు లేవు. ఎత్తులులేవు. పల్లములులేవు. అది యసచార మెక్కువ కలిగినపేర్లు. బాధయునతితోడి సంపర్కమువలె నుండెను. కాని శాంతిశ్రీ పజ్జ నున్నప్పుడు చక్కనిర్విహ్వలము ప్రశాంతముగా నుండును. ఆమె బుద్ధదేవుని దయ, శాంతి, మొదలైనవానినిగూర్చి ప్రసంగించును. నైదిక దేవతలు కామక్రోధాదిదోషపూరితులని, బుద్ధదేవుడు శాంతదోషుడని, బుద్ధదేవు నాశ్రయించినచో మనస్సు నిర్విచలమై శాంతమగునని తన మనస్సు శాంతముగా నుండుట కదియే కారణమని యామె యనును. ఆమె మాటలు నిజమువలె గన్పించును. బాపిశ్రీ సౌందర్యవాహినిలో నెన్నిక్రిందకు లిడినను తనివితీరకుండ నుండెను. భట్టిదేవితోడి వట్టిప్రసంగమే హృదయమునకుఁ బరితృప్తి కలిగించుచుండెను. భట్టిదేవి మొగము చూచినంతసేపు తాను జక్రవర్తి ననిపించుచుండెను. బాపిశ్రీవద్ద దాను గామునునివలె నుండెను. రుద్రధార యింటఁ జక్రవర్తి కొక విచిత్రానుభూతి కలుగును. విచిత్రములైన భావములు రేకెత్తును. తాను క్షత్రియుఁడు కాదు. ఆక్షత్రియ తన్ను పొందినదేమో యని. అటనుండి వెలికినచ్చి తా నేల క్షత్రియుఁడను గాదనుకొనును. రాజకార్యములనుండి విడివడి యంతాపురమున నున్న వేళలలోఁ జక్రవర్తికి మనశ్శాంతిలేదు.

ఒకనాఁడు బాపిశ్రీ చెల్లెలు వష్టిశ్రీ యక్క-గారిని జూచుటకు వచ్చెను. ఆమె పదునాలుగేండ్ల బాలిక. ఆమెను జిదిపి దీపము పెట్టవచ్చును. కొంచెము పొట్టిది. గిరికవలె

నుండెను. కాశీనత్నమునలెనుండెను. చిన్ని మొగము. అందులోఁ జిన్నినొసలు. చక్కని కన్నులు. తమ్ములపాకు తీగకు చితారు కొమ్మనున్న బేయాపలలో నొకచివర చిన్నియాకువలె నుండెను.

ఆమె కట్టినదీన, తొడిగినరైక, యామె యొడలిపైకి వచ్చిన చిరుజన్మమును జిన్ని పళ్ళెరములో పెట్టియిచ్చి నుండెను. ఆమె బాపిశ్రీ సాధపుబోభాగమున నిలచి తోటలో నొక పువ్వుకోయుచుండెను. చక్రవర్తి వచ్చినంతనే చూచి యామె కొక చిన్నారిసిగ్గయ్యెను. చక్రవర్తి యాజాను బాహువు. ఆజుడుగుల యెత్తుమనిషి. పక్షిశ్రీ నాలుగడుగుల లో పెత్తు. వింధ్యపర్వతమువద్ద చిన్నిలతకూన నిలుచున్నట్లుండెను. చక్రవర్తి యామెను జేతులలోని కెత్తుకొని లోనికిఁ దీసికొని పోయెను. ఆమె గిలగిలలాడెను. చక్రవర్తి చేతులలో నున్న యామెను ముద్దిడుకొనెను. ఆమె 'మాయమ్మలోఁ జెప్పెద' ననెను. చక్రవర్తి నవ్వెను. ఇంతలో బాపిశ్రీ వచ్చెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'చూచితివా నీ చెల్లెలు. నేను దానిని ముద్దిడుకొనరాదట. దాని యప్పుగారి చెక్కిలికి దానిచెక్కిలికి సంత భేదమున్నదా?' యని. చక్రవర్తి కాముకత బాపిశ్రీ 'యెఱుఁగును. చక్రవర్తి విషయమున కప్పుటికే నలుగురు భార్యలుకల యతని విషయమున నీర్వరపొంది యేమిభాము? బాపిశ్రీ నవ్వుకొని యొకనవ్వు నవ్వెను. చక్రవర్తి పక్షిశ్రీ నొకచోటఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. ఆమె కుడించుకొని పయ్యెదకొంగొడలెల్లఁ గ్రమ్ముకొనునట్లు లాగికొని మొగము గంటుపెట్టుకొని యొక చిన్నిపనడమువలెఁ గూర్చుండెను. చక్రవర్తి యామె చెక్కిలి గీటబోయెను. ఆమె 'ఇదిగో నా జోలికి వచ్చితివా!' యనెను.

అతఁ డిదివఱ కెన్న డెఱుంగని బ్రహ్మానంద మనుభవించెను. నలుగురు భార్యలనుండి యొక్క గద్దింపుమాటలేదు. తన్ను లెక్క సేయకపోవుటలేదు. ఈ పసిపిల్లకుఁ దాచు మేనమామకొడుకువలె గన్పించుచున్నాఁడు గాబోలు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'నే నెవరను?' పత్తి: 'నీవా, యెవర వేమి?' చక్ర: 'నే నెవరినో మీయక్కనడుగుము. పత్తి: అడుగనక్కఱలేదు. నాకుఁ దెలియును. చక్ర: తెలిసినచోఁ జెప్పుము. పత్తి: నీ పేరు వీర పురుషనత్తుఁడు.' బాపిశ్రీ నోటిమీద, జేయిపెట్టుకొని భయపడుచుఁ జెల్లెలి నడలింపఁబోయెను. చక్రవర్తి విఱుగఁబడి నవ్వి 'నేను నీ కే మగుదునో చెప్పు' నునెను. ఆమె 'నీవు నా కేమియుఁ గా' ననెను. చక్ర: 'నే ననినచో నీకు లెక్కలేదా?' పత్తి: లేదు. చక్ర: (నవ్వుచు) ని న్నేమి జేసెదనో చూచుము. పత్తి: ఏమిచేసెదనో చేసికో. నీ వసలు న న్నెఱుంగవు." చక్ర: వర్తి మఱల నామెను జూచింపఁబోయెను. ఆమె కూర్చున్నచోటినుండి యెగిరిదూకి యింక నేను మీయింటికి రావని బిరబిర నడచిపోయెను. చక్ర: వర్తి సోపుచున్న యామెను కొంగుపట్టుక లాగి వదలిపెట్టి నిలఁబడి యొకఁడు నవ్వుట.

కాని బాపిశ్రీకి మనసులోఁ జాల భయము వేసెను. ఆనాటి మధ్యాహ్నము చక్ర: వర్తి రాజకార్యములు చూడఁబోయెను. బాపిశ్రీ తన పుట్టినింటికిఁ బోయి జరిగిన సంగతె యంతయుఁ దల్లితో చెప్పెను. ఇట్లనెను. 'దీని కిది తగదు. చక్ర: వర్తిని దోఁటకూరలోఁ బురుగును దీసివేసివల్లు తీసివేసెను. ఆయనకుఁ గోపమువచ్చెనని నాకు భయమువేసెను. మఱిదలు కదా యని సరాగమాడినచో నేమి దీనిమాటలు, దీనిచేతలు? పత్తి: నీకు మగఁ డైనచో నాకు మగఁడా? మాటమాటకు

మృదివచ్చునేమి? కొంగుపట్టుక లాగునేమి? నన్ను దన్నెవ
రెత్తికొమ్మన్నారు? నే ననెడిదే నిజమనెను. తల్లి యెటు
చెప్పుటకును బాలుపోక యూరకుండెను. ఆ నాడురాత్రి చక్ర
వర్తి బ్రాహ్మిశ్రీ గుంటికి వచ్చెను. షష్ఠిశ్రీ చక్రవర్తికి
గవిపించలేకు. ఆతడు మేనత్తతో షష్ఠి యెచ్చట నున్నదని
యడిగెను. ఆమె “నిమిదం గోపమువచ్చినది. ఆ గదిలోఁబోయి
లోన గడియవేసికొని పరుడిన” దని చెప్పెను. చక్రవర్తిపోయి
తలుపు తట్టెను. ఎంత తట్టినను నామె తలుపు తీయలేదు.
చివరకుఁ దల్లి కొపపడగాఁ దలుపు తీసెను. చక్ర: ‘షష్ఠీ!
ఎందుకే యంతకోపము? నేను బావనుగానా? నే నెవరో చెప్పు’
మనెను. ఆమె నీవు వీరపురుషుడవుడ వనెను. బ్రాహ్మిశ్రీ:
‘ఛీ నోరుమూయము. బావ యనలేవా?’ యనెను.

షష్ఠి: నాజోలికి రానిచో బావ యందును. చక్రవర్తి:
నీవు నన్ను బావ యనవలను. నేను నీజోలికి వచ్చెడిదే నిజము.
షష్ఠి: వచ్చినచో లెంపకాయలు తిందు’ వనెను. చక్ర:
‘ఏదీ కొట్టు’మని మీదికిఁ బోవుటయు, బ్రాహ్మిశ్రీ యెచ్చట
నుంచి నవ్వుచు నేదో పనిమీఁదఁబోవుటయు నొకేసారి జగిగెను.
చక్రవర్తి యామె చేతులు పట్టుకొని పెవఁగులాడుచున్న
యామెను తొమ్ముమీఁది కెత్తికొని బలవచ్చుంబన, బలవత్తు
యోధరసంస్థలన, బలవజ్జనుఁపరిమార్చన, బలవచ్చిరోజా
కరణలు చేసెను. ఆమె యెచ్చుచు వదలించుకొని పోఁజూచెను.
చక్రవర్తి యామెను బట్టుకొని ‘ఓసిషష్ఠీ! క్షమింపుము, క్షమిం
పుము. నాకు నలుగురు భార్యలున్నారు. నేను నీకు బావనైవరు
చక్రవర్తినికదా? నాయందు నీ కింతకోప మేల? నీవింకెవరినైన
జేమించితివా? పేమించినచో నేను జేసినది దోషము.

ప్రేమించనిచో నీకు భయములేదు. విన్నగుడ నేను బెండ్లాడెదను. నాభార్యలు నలుపురిలో నెవ్వరు నాయెదుట మాటాడెడువారు లేరు. నన్ను దిగస్కరించువారు లేరు. నే నత్యాచారము చేసినచో జవరకు గుఱపసుటఁగూడ వారికి భయముగా నున్నది. నీవు నన్ను జక్రవర్తివలె జూడనిచో, నీ నాఁడు నన్ను రక్షిగీరినట్లే, నన్ను దగ్గనకు రానియ్యనట్లే, రానియక పోనిచ్చుటలో కొంత రానిచ్చుట యున్నట్లే, నీవు నిత్యము ప్రసరించవలెను. అట్లుగఁచో నన్ను బెండ్లాడెదను. అందఱును జక్రవర్తి చక్రవర్తి. నీవు చక్రవర్తి? ఈ రాజవంశముగఁ బుట్టుటయే తప్ప. నేను రాజవంశముగఁ బుట్టలేదని చెప్పివారెవరైన నున్నచో నెంతసంతోషింతును? ఈబ్రతుకు బరువు మోయలేకున్నాను. కొందఱు వ్రువందురు. కొందఱు కాదందురు. కాదని గట్టిగాఁ జెప్పురాదా? సుఖపడుచు.

వృత్తి చక్రవర్తివంశ నివ్వెఱిపోయి మామమండెను. ఆమె పాటిపోలేదు. చక్రవర్తి మఱల నవ్వి యామెను కొంగు పట్టి లాగెను. ఆమె 'ఇదిగో లెంపకాయ' యని చక్రవర్తి చెప్పినాద ఫెణీలున వేసి నవ్వుచు గదివదలి వెడలిపోయెను.

పంచమాధ్యాయము

మహాదేవి వాశిష్ఠిభట్టిదేవి యొక శుభలగ్నమున గుమారున గనెను. విజయపురమెల్ల గడపగడపను నూపియలు, నలుగుపిండ్లు, సీకాయపొడుములు, నారికేళములు, శర్కరాఖండములు, చీరలు, రవికెలు సుచిపెట్టబడెను. పురుడు వెళ్ళిన

మఱునాడు చక్రవర్తి శాంతిశ్రీ ప్రోక్షలముచేతఁ గొడుగును బోయి చూచెను. చూచెడువఱకు గల నిముఖత చూచిన తరువాత లేడు. భట్టిదేవి కొడుకును చేతులలోఁ దెచ్చి చక్రవర్తికిఁ జూపించెను. తత్పుర్వము చక్రవర్తి పట్టమహిషిని జూడఁబోయినచో నామెనద్ద నుండెడి యాంతరంగిక పరిచారి కలు నిత్యము కూడినుండెడివారు. అనాడు భట్టిదేవి యాజ్ఞ నలన నొక్క పరిచారికయు లేకు. చక్రవర్తి పట్టమహిషి సోధపురోభవనమునఁ దా నేకాకియై మహాదేవికోసము పత్తి క్షించుచుండెను. తాను జక్రవర్తియై భగ్యై చొచ్చుకొని పోలేదో? పోలేదు. అంతఁ గొంతసేపటికి మహాదేవి శిశువును బొత్తిల్లలోదానే స్వయముగాఁ నూని శాకలికములైన మంద హాసకదంబములతో బాలింతరాలితనములోని మనోహరత్వ మెల్ల నిండారు కాటుకరేఖలు పులకరించిన కనుదమ్ముల క్రింద నుండి యుట్టిపడఁగా నచ్చి చక్రవర్తి పజ్జ నిలుచుండెను. ఆ నిలుచుండుటలో మహాదేవి శరీరాంచలములు చక్రవర్తియొడలి యంచులకుఁ దాఁకెను. చక్రవర్తి కోపమంతయు నిమేష ములో నీరాయెను. బిగువంతయు నడలిపోయెను. మహాదేవి కన్నులందుఁ జూడవలయు ననుకొన్న చక్రవర్తి కన్నులు శిశువు నందే నాగ్రతను; మహాదేవి శిశువును జక్రవర్తి చేతులలోఁ బెట్టెను. ఆయన తన చేతులు తనకుఁ దెలియకుండఁగనే చూచెను. రాణి యిట్లనెను. 'పెదతల్లి శాంతి శ్రీదేవి వచ్చెను. పిల్లవాఁ డచ్చముగాఁ దను పోలికయట. కన్నులు, నాసిక, చేతులపొడుగు-అన్నియు మీనె. పాదాంగుష్ఠముకన్న రెండవ వ్రేలు పొడుగు. బాపిశ్రీ చెప్పెను. అచ్చముగా మీ పాదమే నట.' ఈ ధోరణిలో మాటాడెను. అంత పసిత్తనమందే సరిగా

సవయనములు రూపుకట్టకముందే పసినానియందుఁ దనపోలిక
తఱుముకొని కనిపించెను. అచట హంసములికా తల్పమునఁ
దగకుఁ దెలియకుండఁ దాను గూర్చున్న చక్కన రి పెదవులకడకు
శిశువుయొక్క స్వల్పకపోలము మహారాణిచేత సన్నిహిత
పఱుపఁబడెను. చక్కన రి తా నెఱుగయే తన పెదవు లాము
దము చేసికొనెను. చక్కన రి మనోభావము శిశువునకు దల్లంత
సేపుండి తల్లికడకుఁ బోయెను. అంత సన్నిభాతంతరు ప్పుశింప
వచ్చునా, రాదా? ఇంతటి సాముఖ్యము చిగ్గఱాయి యెవదా?
తాతాల్లికమా? కొంతసేపటికి నేనో రాజకీయచాగ బలవంత
పెట్టి యచటినుండి చాలదూరము పోయినవఱకుఁ చక్కన రికి
మైమఱుపులొలగలేను. శిశువునకు నరియొకటవదిముగ్గురొక్క
కోటిదానములు, గోశతసహస్రదానములు, హలశతసహస్రదాన
ములు చేయఁబడెను. హలదానములు చేయుట శాతవాహనుల
నాఁడు, ఇక్ష్వాకులనాఁడు పరిపాటియైన విషయము. కరకులంద
ఱకు హలములు, శకటములు, బలీనగ్దములు, ఛాత్రినున్నటకుఁ
బండించుటకు దానములు చేయఁబడుచుండెను. ఆ మఱునాఁడు
బాలకునకు నామకరణోత్సవము చేయఁబడెను. శిశువు పేరు
ఘోషారాజవాణిష్ఠీ పుత్రశ్రీ బాహుబల శాంతిమూలుఁడు. అచ్చ
ముగా తాతగారి పేరే పెట్టిరి. తాతగారి పేరు మనుమనికిఁ
బెట్టుటయు మేనత్తమాతలందఱు బెండ్లియాడుటయు తెలుగు
నాట వీరపురుషదత్తుఁ డేర్పఱచిన సాంప్రదాయములు. ఈపదు
నేడు వేల సంవత్సరములు వీరపురుషుఁ డేర్పఱచిన యాచార
ములు తెలుగుజాతిమీఁద ముద్రగానిలచియుండెను. తాతగారి
నుండి పేరుకొంచెము వేఱగుటకు బాహుబలశబ్దముకట్టియే
యుండెను. వృద్ధచక్కన రి శాంతిమూలుని తల్లి పేరు వాణిష్ఠిదేవి.

ఇతని తల్లిదండ్రు నాశిష్టే భట్టిదేవి. అందు వాశిష్టేశబ్దమునకే
 పాదాశ్వాసము నచ్చెను. ఆ నాడు పీటలమీదఁ గూర్చున్న
 పుష్పము చక్రవర్తి మహారాణి నానుకొని కూర్చుండెను. మహా
 రాణి తోలంగలేదు. స్వప్నసమూహమునకు వారి యిద్దరి
 యన్యోన్య మేమి తెలియును? అది యంతఃపురవార్త. అంతఃపుర
 జనులు మాత్రము వారి యిద్దరి యానాటి ప్రసంగము, కలుపు
 కోలుతుము, పట్టమహిషి లజ్జాభిషయము, చక్రవర్తి పోతున
 యన్నియుఁ జూచి యచ్చెరు వొందిరి. మహాప్రణయోంభో
 రాసులైన దంపతుల లీల వారిద్దరియందుఁ దాండవించెను.
 అది మొదలు పిల్లవానికై దేండ్లు వచ్చునఱకు భార్యాభర్త లిరు
 ప్పురుఁ బరమ ప్రేమరాసులనలఁ జూపఱులకుఁ గనుపించిరి.
 చక్రవర్తి మాత్రము మహారాణి యంతఃపురమునకు
 రాత్రులందు సోపుట నెవ్వరును నెప్పుడు జూడలేదు.
 సంచలయం దుత్సవములయందు మహారాణియుఁ జక్ర
 వర్తియుఁ గలసికొన్నచో వారిరువురి సమాగమము క్రొత్త
 వారికి నేత్రపర్వము. ప్రాతహరి కబ్బురపాటు. చక్రవర్తి
 పుత్రప్రదర్శనార్థము పలుమారు మహారాణి యంతఃపురమునకుఁ
 బోవుచుండును. చక్రవర్తి రాజకార్యవ్యగ్రుండై నప్పుడుకూడ
 పట్టమహిషి పసియువరాజులు బరిచారికల చేతికిచ్చి తండ్రివద్దకుఁ
 బంపించు చుండును. పుత్రదర్శన మొనగితనే చక్రవర్తి తానేపని
 చేయుచున్నను, నది మానివేసి కొడుకు నెత్తికొని మహారాణి
 యంతఃపురమునకుఁ బోవుచుండును. ఈ సంఘటన చిత్రముగా
 నుండెను.

ఒకనాఁడు రుద్రధారాదేవి చక్రవర్తిని సాహసించి
 యడిగెను. 'ప్రభూ! నీవొకనాఁడును బట్టమహిషి యింటికిఁబోవు.

ఏ నిశాభాగమునగుచు నీవు పట్టమహిషి యింటికిఁ బోయినటు సరిచారికలు నాకలు చెప్పును. పన క్కామెయింటికిఁ బోదువు. ఇది మాయందఱకు నాశ్చర్యముగా నున్నది.' చక్రవర్తి నేదైన నానూసింది యందుగనలసినచో సుద్రధారాభట్టారిక మొక్క-తెయ్. ఆమెకుఁ జక్రవర్తి యందంత చనవు నునుకుట కొక్క-హేతువుండెను. నీగొప్పురుషదత్తుఁడు చక్రవర్తిమొన వెంటనే నుహాతొత్తవుఁడు మరణించెను. నుహాతొత్తవుని తర్వాత నతనినొదరుడు సంఘదాము డజ్జయిచిపతి యయ్యెను. సుద్రాసేనునకు సంఘదాముఁడు దానుసేరుఁడు నిద్దరు తమ్ములు. సుద్రాధానిను సంఘదాముఁడు పెంచెను. అతఁ డిష్టము రాజు. నీగొప్పురుషదత్తునకు బహురాజ్య వ్యవహారములయందుఁ బిన మాను గాఁచిన సంఘదాము డండగా నుండెను. అసలు మాను గాను సుద్రాసేనుఁడు వినాహ మైనతర్వాత పెక్కుకాలము నిలచినదిలేదు.

ఈ ప్రశ్నకు మహారాజు విషణ్ణుడై తన మన నీట్లు వెలు వఱచెను. ఓసి రుద్రా! నీవైనను బట్టమహిషి నైతివి కాదు. ఆమెముందు నేను విస్మయముఁడను. ఎన్నిసారు లామె యంతి పురికిఁ బోవలదనుకొన్నను బోకుండ నుండఁగోకున్నాను. ఆమెకు నాయందు పేసెను యున్నదందువా, లేదందువా! మన బాహు బలుని నీవు చూచుచున్నావు. వాఁడు వేయిసోలికల నేనే. నాముద్ర యామెమనస్సునందెట్లుత్తుకొన్నది? నమ్ముము నమ్మక పోమ్ము. నే నామె నెఱిగినది మా ప్రథమసమాగమమున నాటి రాత్రియే. అదియే తుదిసమాగమము. నే నామె యెదుట నిలుచుండి మాటాడుదును. నా బింక మంతయు సడలిపోవును. ఆమె కొడుకును బరిచారికల చేతి కిచ్చి పంపించును. నన్నంతి

పురికి రమ్మని యది యాజ్ఞ. తత్పూర్వము నేను విచ్చయించు కొన్నను, నానిచ్చెయ మంతలో విశ్లేషమైపోవును. ఆమెయెచట నిలుచున్నప్పుడు ఆమె నాతోఁ బరిమితముగా నూటాడును. నే నామెను స్మరింపచుగూడ స్మరింపను. ఆమె నిలుచుటలో నామె చూచుటలో నేదో యొక దూరపురేఖ యుండును. ఆ దూరపురేఖ నన్ను సాహసింపనియను. ఏమిచేయుచుండువు? పిల్ల నాడు కలిగిన కొత్త క్రమములలో నామెకు నాకుఁ మఱలఁ బోషకు ననుకొంటిని. అది నీచికామగీచి యయ్యెను.

అదివరకుఁ బానుగునడియున్న యానిప్పు నాటితో మఱల జ్వాలాముఖమయ్యెను. అప్రసంగము లేకున్నచో నెల్లుండెడిదో? పుద్రధారాదేవి యది కదిపెను. అది మండెను. ఈ మంట యందభిముఖముగాఁ బోవుచో! దాని యాభిముఖ్యము చివరకిటు పొడచూపెను. చక్రవర్తి యానుటనాఁడు బ్రాహ్మిశ్రీయింటికిఁ బోయెను. వచ్చిన యెల్లుని నామె సరిగా యాదరించలేదు. చక్రవర్తికిఁ గారణము తెలియలేదు. చక్రవర్తి యామె నడిగెను. 'ఏమమ్మా! నామీద సంతకోపము?' ఆమె 'యెదేండ కా కుఱుల నాయించికి వచ్చితివి' యనెను. అంతలో వష్టిశ్రీయచ చికి నచ్చెను. ఆమె చిక్కి శిల్పమైయుండెను. శోలినాటి నవనలేదు. శోలినాటి నవననలేదు. ఆమె చక్రవర్తిని చూచు మనే కంటినిండ నీళ్లు నింపి తొలగిపోఁబోయెను. చక్రవర్తి యామెను గుర్రేపట్టలేదు. మదికి స్ఫురించినంతనే వష్టి యని పలికెను. నాగేచి చాలువెంటఁబడి పోవు కోడెత్రామ గిరు కున్న తిరిగినట్లు తిరిగి వష్టి, చురబాకుతోఁ బొడిచినట్లు చూచి వష్టి, మఱలఁ దిరిగి రెండడుగులు వేసి వష్టి, మఱల లేచి వెనుదిరిగి యిట్లనెను. "ఓరి కితవుడ! ఎంతమంది కన్యాత్వ

ములు పాడు చేసితివి ? ఎంతమంది గుండెకాయలు పట్టి నాశనము చేసితివి. పొరుగుబాటకాదే. ఓహో, ఏమి చక్రవర్తి! స్వితేజ ముటల నూ యింటి కేల వచ్చితివి ? మొదటిసారి నీ మొగము చూచిన పాప మైదోడ్లు నన్ను బీడించెను. చాలు చాలు నీ ముఖదర్శనం పునెను. చక్రవర్తి నివ్వెఱ పోయెను. సర్వమును స్మృతి పథమునఁ దగిలెను. తన దోష మంశఃస్వతమునలఁ బెరిగిపోయెను. వడఁకుచున్న పాదతల ములతోఁ దా నామె వెంటఁబోయెను. ఆమె తత్సేధపార్శ్వము నందలి యుద్యానకుటీరమునఁ బోయి యచ్చటి యాకు నెఱ్ఱ మీదఁ బన్నుండి మొగమును జేతులలో పెట్టుకొని దుఃఖించు చుండెను. చక్రవర్తి పోయి యామె పాదములమీద న్నాలెను. 'వష్టి వష్టి ! ఈ దోషమంతయు నాదికాదు. కొంత నీ తలి దండ్రులని. నేను గ్రొత్తగా రాజ్యమునకు వచ్చినంతనే ముటల నా సానుంతులను సదువులోనికిఁ దీసికొని రావలసి వచ్చినది. బంధుగులయ్యుఁ గదంబులు పెచ్చు పెఱిగిరి. నీవు వినియే యుంచువు. ఈ మైదోడ్లలో నేను రాజధానియందున్నది సగా నికి సగము. వచ్చుచుంటిని, పోవుచుంటిని. నా సుఖము నాతండ్రి బ్రతికియున్నప్పుడు మాత్రమే. ఆయన సామ్రాజ్య మును నిర్మించుట కెంత కష్టపడెనో నేను దానిని నిలబెట్టు కొనుట కంత కష్టపడుచుంటిని. ఇప్పటికిఁ బ్రత్యర్థి సమూహ మునకు పీఠపురుషుడత్తుని పరాక్రమము విదితమయ్యెను. నేను నా తండ్రి సామ్రాజ్యమును నిలువ దొక్కుకొంటిని. నా మనస్సు తీరిక యిచ్చినంతనే నీ వద్దకు వచ్చితిని. నిన్ను మఱచి పోలేదు. కాని నాటి పరిస్థితి నిన్ను నాకుఁ బూర్తిగా నర్థము కానియలేదు. నీ వెవరినో పరుని బ్రేమించితి వనుకొంటిని.

నీవు చెప్పలేదు, నాకుఁ దెలియలేదు. ఇది చెప్పెడి విషయము కాదు. నేనే తెలిసికొనవలసినది. నేను మందమతిని. కృతఘ్నుఁ డను మాత్రము కాదు. నీవు నన్ను తులించితి ననుము. అస కున్నచో నాజీవ మృణాళములవలె నున్న నీ యీ సాద ములు నడలరు. అనాఁడు నా కసౌలములకు నీ హస్తస్పర్శ జరి గెను. ఈనాఁడు నా మూఁకమునకు నీసాదస్పర్శ జరుగనిమ్ము.”

ఆ మఱునాఁడు షష్ఠీశ్రీని, జకృన్ రికిని వివాహము జరిగెను. ఆ వివాహమున నాడంబగమేయియు లేడు. ఉత్సవ మంతయు వధువు బట్టినవలెఁ జకృన్ రి నాచుకొని కూర్చుండెను. ఆ యుత్సవము మాచుటకు బంకుగు లెల్లరు నచ్చిరి. ఎల్లరు రాజులు నచ్చిరి. పట్టనుహిషీయు నిచ్చెను. పట్టనుహిషీకి షష్ఠీశ్రీవార యంతయుఁ దెలిసెను. ఆమె గుండె నిరయ్యెను. షష్ఠీశ్రీ చకృన్ రితోఁ గలియుటకు నామె యారోగ్యము సరిగా లేదు. కాని యామెకుఁ జకృన్ రి నిజసౌధమందు నివాస మేర్పడెను. పట్టనుహిషీ షష్ఠీశ్రీకి దోడయట్టిన దానివలె నుప నరించెను. చకృన్ రియుఁ బట్టనుహిషీయు, షష్ఠీశ్రీయు, యున రాజును, షష్ఠీశ్రీ కారోగ్యము పోషించునట్లైన రెండునెలలు చకృన్ రి నిజసౌధనివాసము చేసిరి. ఆమె కారోగ్యము సమ కోరి తద్వచకృన్ రి ననగాఁమోత్సవము జరుగునాటికిఁ బట్ట నుహిషీ మఱల గృహతి యని చెప్పుకొనసాగిరి. తరువాతఁ బట్ట నుహిషీ తన సౌధమునకు దారుపోయెను. రెండు మూఁడు నెలలు చకృన్ రి షష్ఠీశ్రీతోనే యుండెను. క్రిమ క్రిమముగా షష్ఠీశ్రీవలపు చక్రవర్తికి సన్నగిలసాగెను. ఈ సన్నగిల్లుట యథి పులు నూతన ప్రియులగుట కాదు. ఏ విసృతివిలాసము చకృ వర్తి షష్ఠీశ్రీ వలన నభ్యర్థించెనో, యావిలాసము షష్ఠీయందు

కొఱవడెను. పైగా వష్టికూడ గర్భవతి యయ్యె ననుట తెలిసెను. వష్టి చక్రవర్తిని 'బావా' యని పిలువెను. చమత్కారముచేతనే బేరుచ్చురించును. భగ్త వచ్చినంతనే భేది నిలుచుచును. తక్కిన భాగ్యలే నయము. 'మీరు' అని మధ్యమ పురుషస్య యోగమైన జెయ్యును. ఈమె యెప్పుడును బ్రథమ పురుషుని చక్రవర్తి సలుపాడు వష్టిని బ్రతిమాలి యడిగెను. 'నేను నిన్ను జేసికొన్నదిందుకా? నేను నిన్నొకనియనుము మీదగదా చేసికొన్నది. ఆ సమయము నీవు పాటించుటలేదు. అని. ఆయనూట్లకగా వష్టి తెల్ల మొగమువేసి చూచును. ఒక స్త్రీను చక్రవర్తి బలనంతపెట్టి 'బావా' యని పిలిపించుకొనెను. ఆమె యట్లు పిలిచి దుఃఖించ నారంభించెను. చక్రవర్తి కర్ణము కాలేదు. ఇందులోని గహస్య మేమో తనకు వెలియదు. ఈ పొడుపుకథ విన్న చెప్పెడివారు కనుపించలేదు. ఈ పొడుపుకథ నెవరికి వేయవలెను? చక్రవర్తి హృదయ శాంతివఱకు భట్టిదేవివద్దకు బోయెను. ఆ భట్టిదేవి నిన్నటి వఱకుఁ దన కనుకూలురాలు. ఈ రెండు నెలలలో మఱలఁ దొల్లింటిభట్టిదేవి యయ్యెను. ఆమె దూరముగా నిలుచుండి మాటాడును. ఆమెయందు భార్యత్వము పోయి పట్టమహిషీత్వము పొందినది. సుద్రభార్యతో జెప్పుటకు వీలులేదు. ఆమె యందు తొలగిపుల యహంకారము కలుగు. ఏ కొంచెమో సపత్నీమాత్మర్యము కలుగు. వష్టిని పెండ్లి చేసికొనుటయే యామె కిష్టములేనట్లు కనిపించెను. వష్టిస్వగము బాపిశ్రీ దగ్గర తెచ్చుటకు వీలులేదు. ఆమె చక్రవర్తిపైఁ దళుగుల కొపచుంతయు వష్టిమీద పెట్టి యేవో యేవో యనును. మిగిలినది శాంతిశ్రీ. ఆమె యింటికిఁ బోయియే మూడేండ్లయినది. ఒక

నాడు చక్రవర్తి యామె యింటికిఁ బోయెను. పోవుచు శాంతికి దసమీఁదఁ గోపము వచ్చియుండు చనుకొనెను. చక్రవర్తిని జూచినంతనే శాంతిశ్రీ తానువచ్చి పరిచర్యచేసెను. ఆమెకుఁజక్రవర్తినిజూచి నాలుగేండ్ల యిసలేదుకాబోలు! చక్రవర్తి యామె కూడఁ దనకొకభార్యయూ యనుకొనెను. శాంతి వీరపురుష దత్తునితో 'షష్ఠి సుఖమా? షష్ఠి సీమనస్సున నున్న సర్వ చాంచల్యమునకు వినోదము సమకూర్చుచున్నదా?' యని యడిగెను. చక్రవర్తి మనస్సులో నప్పుడున్న విచారము శాంతిశ్రీ ప్రశ్నలోని యర్థము గోచరింపవలెదు. ఆయన యిట్లనెను. "నాకు షష్ఠి యొక సమస్యగా నున్నది. ఈ సమస్యకు సమాధానమును జెప్పువా రెవ్వరును గనిపించలేదు. నీవే చెప్పగల వానవు. పెద్దతగాని వివేక మంతయు నీయందే కలదు. ఏ వీ పొడుపుకథ విప్పెద వని నీవద్దకు వచ్చితిని" అని మైదేండ్ల కథయుఁ బూసగ్రుచ్చిపట్లామెకు వివేదిం చెను. శాంతి మూలోచించి యిట్లనెను. 'అది యప్పుడు పసిపిల్ల. దానికి నీవు మీనమామకొడుకు వేగాని, చక్రవర్తి యగుటలోని యర్థ మది గ్రహించలేదు. దాని యప్పగార లిద్దఱును బెండ్లియాడిన నీవు ఎవేకములేని నానియెడలో, నిరూపింపబడరాని దానియావన భావములో బావనై, మధురమోహవమూర్తి వైతివి. ఆ మధురమోహవమూర్తిత్వ స్వభావము దానికిఁ దెలియదు. అది విచారించి యేర్పటచుకొన్న మూర్తికాదు. అక్కగారల యందుఁ దనకుగల ప్రేమలోనుండి యావిర్భవించిన యొక పసి భావము. దానిని నీవు బలవచ్చుంబనాదులచేత విస్ఫుటము చేసి యావిస్ఫుటత్వమునందు నీముద్రను సమకూర్చుకొన్నావు. అప్పుటికి దానికి నీయందు వట్టి ప్రేమోభావము అరవికసితమై

యవిస్పష్టమైన యావనప్రేరకమైన యొక మధురభావము. అప్పుడు నీవు దానిని వెంటనే స్వీకరించినచో, స్వీకరించి యాభావమును బాదిగి బెసికిపోకుండ బరిపోషించినచో నీ కోర్కీ తీరెడిది. నీకు వష్టిమీద విజమైన ప్రేమలేదు. దాని విలాసముమీద, బాల్యచేష్టలమీద, వానివలనఁ గలుగు మనోవికాగమునకు నీవు లుబ్ధుడ వయితివి. మఱల నైదేండ్లు దాని వంకనే చూడలేదు. తేనెపట్టు కదిపి వదలిపెట్టినచోఁ దేండ్లు చెల్లాచెదురైనను మధుస్యందము జరుగుచునే యుండును. నీ వామెకు సులభుడవు కాకపోయితివి. నీవు సులభుడవు కాకపోవుటలో నామె నీయందధికగుణాపాదన చేసెను. క్రమక్రమముగా దానియెడలో నీవు మనోహరుడ వైతివి. నాథుడవైతివి, చక్రవర్తివైతివి. అసులభుడవైతివి. దైవము వైతివి. ఈ పరిణామదశలలోఁ బూర్వపూర్వదశలయందామెను స్వీకరించినను, నామె కొంత వెనుదిరిగి నీకడకు వచ్చెడిది. నీవు దైవము వైనంతనే యామె భక్తురాలైనది. ఆమెయందు శృంగారరసమే చచ్చిపోయినది. స్త్రీభావమిశ్రితమై దారభావముతో మాత్రమే మిగిలిన భక్తురాలితనము స్థిరపడిననాటి యామెను నీవు పెండ్లాడితివి'యనెను. చక్రవర్తి పర్యాయమిచ్చెను. 'శాంతి నీ వింతటి వివేకవతివి. ఇంత యాలోచన నీ వెట్లు చేయగలుగదు' వనెను. 'శాంతి! ఎవరి మనస్సునకు నిల్వకడ లేదో వారాలోచన చేయలేరు. ఎవరిమనస్సునందు వాంఛ గగ్గోలు పెట్టునో వారి కాలోచన కుదరదు. ఎవరి హృదయము భిన్నాశలు. కలవరపెట్టి యుద్వేగపఱచునో వారు నూటిగా

నాలోచింపలేదు. చక్ర: నీ కివేమియు లేనందురా? శాంతి: లేవు. చక్ర: ఎందుచేత? శాంతి: అది రహస్యము. చక్ర: నాతో నూడఁ జెప్పరాని రహస్యమా? శాంతి: నీవు నాకు భక్తువు. చక్రవర్తిని. భక్తకంటె జక్రవర్తికంటె నధికుడైన నానిరహస్యము భక్తుఁ జక్రవర్తిఁ జెప్పరాదు. చక్ర: నీకు నాకన్న నధికు లుండొక్కనూట. ఇది నాకుఁ గోపము రాదగిన నూటకదా? శాంతి: గోపము పరిహరింపఁగిననూట. చక్ర: గోపము తెప్పించుచు గోపము నెట్లు పరిహరింపఁజేయును? శాంతి: ఆ నూట బొక్కునూటలో చున్నది. నేను జెప్పుకది నూటకాదు. అది అచుభవనిరేషము. ఆ యచుభవముముందుఁ గోపము మొదలైన సర్వదోషములును నిష్కా-సితములగును. చక్ర: అయినచో నా కదియేదో చెప్పుము. శాంతి: నిజముగా నీ కా యచుభవము కానిలనినచో నేను నీ కా యచుభవము జేయును. తేదగినవారు వేటే యున్నారు. చక్ర: వారెవరో చెప్పుము. నేను వారివద్దకే పోయివేడెదను. శాంతి: వారినద్దకుఁ బోవునారు నేను జక్రవర్తి ననుకొని, నేను క్షత్రియుడ ననుకొని, నేను సర్వాశ్రమస్థులపరిపాలకుడ ననుకొని పోరాదు. లీనయంగున్న సర్వమైన అహంత్వము సంపూర్ణము పోవలెను. చక్ర: ఎవరా మహాపురుషుఁడు? శాంతి: అతఁ డెవరైననేమి? షష్ఠి నీకొఱ కెట్లు పఠింపించెనో, నీ వట్లే యతనికొఱకుఁ బఠింపించినచో షష్ఠికి నీవు ప్రాప్తింపించిట్లే నీకతఁడు ప్రాప్తిం చును. చక్ర: ఓసి శాంతి! నాయెడందకు తపన హెచ్చించు చుంటివి. అతఁడెవడో చెప్పుము. నేను నిజానకు షష్ఠిశ్రీ విర

సూనిగాను. చంద్రానారాప్రీయుఁడగుగాను. భాషిశ్రీ కాముకుఁడగుగాను. నిన్ను భాగ్యముని యనుకొనుచుండనుగాను. నేను నిజానకు భట్టిదేని విఘ్నిని. నా గుణా విఘ్నమున కనధిలేదు. భట్టిదేని నన్నుఁ దృణీకరించెను. తృణీకరించుచున్నది. యుగయుగములు నన్నుఁ దృణీకరించును. ఈతృణీకారమును నేనోర్వలేకున్నాను. నాజన్మ సంస్థిగ్ధమైతి. ఈసందేహము నన్ను వదలిపోవుట్లు లేదు. నా రక్తమునందు మేలుకొని కూర్చున్నది. శాంతియులచక్రవర్తి సామ్రాజ్యమునకు నేను నిజముగా నధికారిని గాను. ఇచ్చట నే నొక యధికృతుఁడను. నా కీ రహస్యమును విప్పి చెప్పరా రెవరును లేకున్నారు. ఈ రహస్యవ్యూహమును బన్నిన దెవరోకూడఁ దెలియరాకున్నది. ఈ రహస్యపు ముడి విడిచఁగాని నా ప్రాణమున కభిత్ప్రీతి లేదు. ఈ రహస్యగోపనమే నన్ను భాగ్యవెట్టుచున్నది. అదియే నాకు భట్టిదేనివిరహముగా గనిపించుచున్నది. నేను పశ్చిమంత పరితపించితిని. అంతకన్న నెక్కువ పరితపించితిని. నీ నా పురుషుని నాకుఁ జూపించినచో నేను వెంటనే యతనిని నాథునిగా స్వీకరింతును. నా మాటలోని యాథాన్యము నీవే చూడగలవు. చెప్పుము, చెప్పు" మనెను. శాంతి: నేను జెప్పలేను. చెప్పగలవానిని జూపించఁ గలుగుదును. చక్ర: అతనినే చూపింపుము. శాంతి: నాది తప్పలేదు. తరువాత నన్ననవద్దు. నీ యొత్తిడి కాగలేక చూపించుచున్నాను. ఆయన భదంతాచార్యుఁడు. ఆయనయే నీకు నీ విరహము పొసఁగించు మహానుభూతిమార్గమును జెప్పగలఁడు.

ప ప్తా ద్వా య ము

ఇంతకును నీమనో వేదనకుఁ గారణమేమని? నిపుక్షత్రియు డవు కాననిమా? నీవు క్షత్రియుఁడవు కావని దేశములో వేషానుంధి యనుచున్నాడు. నీవెవ్వరిని బరిగణించినట్లు లేదే. నీభార్య భట్టిదేవి యనుచున్నదా? ఆమె మాటయే పరిగణింతువా? నాతో నీవు దేశములో నింతనుండి మాటలు పరిగణించలే నుండువు. ఆమె యొక్క మాటనే పరిగణింతు నందువు ఓయీ! అంతమాటను బరిగణించుచుంటివి. ఈ పరిగణించుట నీకు లెక్కగాలేదు. ఈ సర్వవిధా స్వరూపము నీప్రేమస్థానమైన భట్టిదేవియందుఁ బ్రతిఫలించి యామె మాటను మాత్రమే పరిగణించు చున్నట్లు కనిపించు చున్నది. ఆమెను నీవు శిక్షించుటకు నీ కిష్టము లేదు. నీయం దిట్టి భావము కల ప్రజానీకమును శిక్షించుటకు నీ కిష్టములేదు. ఇది యిత్యాకుల మనోభావము. మీకల్పితమైన రామాయణమునందలి రాము లేమిచేసెను? ఒక జఘన్యజాని మాటనొప్పున తన భార్య యైన సీతకు ననముఁ దించెను. ఆకల్పన నట్లు చేసినొనిరి. అది యొక భగ్గముగా నిలబెట్టిరి. దాని ననుసరించి యధగ్గనరను లైరి. నీ కే నునోభావ మిత్యాకుల వంశమునందలి పెంపకము వలన వచ్చినది. మనోభావములకు జన్మ హేతువని. మీ వారందురు. పెంపకమే హేతువని మేనుండుము. మా వాదనకు నీవు ప్రబల సాక్ష్యము. భట్టిదేవికి నీ యందుఁ బ్రేమ లేదందువు. ప్రేమలేని స్త్రీ నీయం దిద్దరు సంతానము నెల్లు కనెను. మహారాణియొక్క చారుశీలము సర్వవిధితము. ప్రేమ లేని శీల మెచ్చుటనుండి వచ్చును? నీ జన్మవిషయమైన

సంశయ మామె హృదయగ్రంథియందున్నయెడలఁ దాదృశ
యైన యువతికి నీయందట్టి ప్రేమ యేలయుండును. ఆమెకు నీ
జన్మ విషయమునందు సంనియములేదు. ఆమెకు లేని సందే
హము నీ వామెయం దాలోపించుచున్నావు. మఱియొకచోటి
గుణముకదా మఱియొకచో నాలోపించుము. స్వాసమూహ
మందున్న దీ గుణము. ప్రజాసమూహము దీ గుణ మెందు
కున్నది? ఇది యొక మనోభావము. ఈ భావ మిట్లుండుటకుఁ
గారణ మేమి? ఈ జన్మయం దేమియున్నది? అనేకజీవు లనేక
తే.త్రిమూలయందు జన్మించుచున్నారు. ఇది ప్రకృతి. ఇది
యభేచ్ఛముగా జరుగుచున్నది. స్వజనులయందుఁ జైతన్య
మున్నది. తుత్తిపాసాదు లందఱకు సమానము గుణమందఱు
ననుభవించుచున్నారు. ఇచ్చట నొకఁడు క్షత్రియుడని, ఒకడు
బ్రాహ్మణుడని, మఱియొక డింకొకఁడని చేసిన కల్పన స్వార్థ
హిత కల్పన. ఈ కల్పనవలన జరిగిన నష్టమేమన యథార్థమైన
సర్వసహజమైన సమానత్వముపోయి వర్ణములనుబట్టి యొక
డధికుఁడు, నొకడు నీచుఁడు నగుచున్నాడు. ఈ యధికతా
నీచతలు నీచవర్ణ ప్రతారణకు హేతుభూత మగుచున్నది.
ఈ కల్పన నంతయు నెవరు చేసిరి? ఈ కల్పనల నను
సరించి వచ్చెడి మనోభావములకు, నా మనోభావము కలి
గినవా రెంతవరకు హేతుభూతులు? కల్పన చేసినవా రెంత
వఱకు హేతుభూతులు? ఒకఁడు క్షత్రియుడని. మఱియొకఁడు
బ్రాహ్మణుడని యెచ్చట వ్రాసియున్నది? ఈ కల్పనాభేదము
మనస్సులందుఁ దగులొవి యెంతమంది జీవులు బాధపడు
చున్నారు? ఈ బాధ చమత్కారముగా నున్నది. ఒకఁడు
తానొక్కఁడు నకులమునందు పుట్టినని పడు బాధవేటు. ఎక్కువ

కులమునందుఁ బుట్టలేదని పడుబాధ వేటు. ఇది యొకవిధమైన మనశ్శుభము. ఈ విధ్యాప్రసంగాముఖో మణియొక స్వయం ప్రకాశము. ప్రతిష్ఠనకురు దా నా స్థమునందు జన్మించితి నని యహంకారము. వారు చెప్పిట్లు శాను జన్మించిన నగము తొక్కయెరు నాస్థమునకుఁ దన జన్మ స్వస్థమైనది, యాతక్కువని యెనున్న బాధతోపాటి యహంకార సుఖము. ఇది బాధయొనరిత మిది సుఖమునతో కాక్షో చెప్పలేము. ఆ సనాతనతము నన్వదనితములైన యీహునోచికారము శాశ్వతము. శాతవాహనులు బ్రాహ్మణధర్మము నెక్కువరిచిరి. దధర్మము నెక్కువరిచిరి. వారు భిన్నజనులకు భిన్నమనోభావములకు విరాజింపకును గాదనవలయు నను నూహ కలదు. కొందఱి మానవు లీ వర్ణభావవ్యూహములోఁ దగుల్కొని యందలివిక్కులలోఁ బడుట యిష్టము కలవారేని వారి కష్టము వారికి, వారికష్టము వారికే తెలియునని తూష్ణిభావము పెహించినవారు. మీ యిత్వాకు లట్టివారు శారు. మీ నాయనగారు బాధగుతమును నిర్మూలించి బ్రాహ్మణమతమును నిలువఁద్రొక్కరి. శాంతిమూలమహారాజు తీక్షణపరిపాలనశలితముగా శాతవాహనులు ప్రాచీనచేసిన యీ పాదపీఠము, ఈ వాక్కునుని తపోభూమి, యీ నాల్గుకొండల నడిమి మహాస్థలము, ఈ విజయపుగ పే మైనది? కలకము లన్నియు నిర్మూలంపఁబడినవి. నూనములన్నియు మాపము లైనవి. బాధభిక్షుకులు మదభిక్షులైరి. పశ్చిమది శాతవాహనుని నిర్యాత్రమము సైనికశివినమయ్యెను. ఒకొక్క ధర్మముయొక్క తీవ్రత మణియొక ధర్మమున కెంతయహంకారము చేయునో! అందును, నొక యుతము

ధర్మము మఱియొక యధమధర్మముచేతఁ బ్రితారినఁబడినప్పుడు మనసున కెట్టికష్టము కలిగించునో!” ఇట్లు భదంతాచార్యుడు పర్యసించు చుండ నీరపురుషుడ తనహఃరాజు మానియై యాయన కెదురుగాఁ గృష్ణాజనముమీఁదఁగూర్చొని యుండెను. మహారాజు జిల్లనెను: “అచార్య! ఈ యుపన్యాసమువలన నా కేమి ప్రయోజనము? మీ మాటలు నా మనస్సున కధిక వేదనాపాదులవ్వెనే కాని వేదనానిర్మూలనకారు లగుటలేదు.”

భదంతుడు: మహారాజా! నీమనోవేదన సహయింపవలెనని ప్రార్థించితిని. నా మనోవేదన వెలికి వచ్చెను. తుమింపుము. మహా: అచార్య! తుమింపవలసినది చేనా? సర్వలోకమును తుమింపవలసినది మీరు. భదం: మహారాజా! ఈలోకము తుమార్హముకాదు. మహా: ఏమీ! ఈలోకమును తుమింపక యేమిచేయుదురు. భదం: మహారాజా! నీ కిత్వోక్తుల మనోభావములు పట్టుబడినవి. అవి సీయందు జీర్ణించినవి. ఇంకను నాకుఁ జిత్రముగానున్నది. ఊరక నీ మనస్సేల యింతి యారాట పడుచున్నది? మహా: అచార్య! మఱికొంత వివరించి చెప్పవలయును. భదం: లోకమును తుమింపక యేమి చేయవలయునందువు. ఇది యిత్వోక్తుల మనోభావము. నీ కా భావము సరిపోయినది. నీవు బుద్ధికి ఇత్వోక్తుఁడవైనావు. ఇంక నీ జన్మను గూర్చిన సందేహము నీ కెందుకు? తుత్రియుఁడను మాత్రమే యైతిని, బ్రాహ్మణుఁడను కాలేదన్న యాశ్చర్యాజన్మరహస్యమూ తెలియదుకనుక మఱి యేతక్కువ వర్ణస్తుడనో యున్నదిగులా? ఈ రెండుభావములలో నేది యున్నను నీ మనస్సునకు శాంతి లేదు. వర్ణములో నేమి యున్నది. అది కల్పితము. ఒక వర్ణమునకుఁ జెందితి నన్న యూహ పెట్టుకొన్నచో నది యహంకారము.

ఇంకొక తక్కువ వర్ణములోఁ బుట్టితి నన్న చిగులుపెట్టుకొన్నచో నది దుఃఖము. ఈ వికారములన్నియు నీ వర్ణవ్యవస్థాజనితములు. దుఃఖములు. శాంతిభావ పరాస్కంధులు. ఈదుఃఖము పెడదొక్కవలయు నన్నచో నీ వర్ణవ్యవస్థ నిరాదరింపవలయును. లేనిదానిని నిరాదరించుట సులభము. నీ మనస్సునకు శాంతి యెట్లు చేకూరవలయును? అన్యమార్గముచేతఁ జేకూరదు. మహాః ఆచార్యా! ఏదియైన భ్యాసము చేతిఁగాని ప్రాప్తించదు. నేను బాతికయేం డీ మనోభాసములతోఁ బెరిగితిని. మఱి యెన్ని యేండ్ల యనఁగావలయునుగదా యీ భావముపశమించుటకు? ఈలోపుగా నాకు మనశ్శాంతి యెట్లు? భదంః మహారాజా! బుద్ధుని శరణు పొందుము. ధర్మమును శరణు పొందుము. మఱి నే నేమి చెప్పుదును? నలచినచో బౌద్ధధర్మ మిత్తును. మహాః ఆచార్యా! నందునివలె నాకు బలనంతపు బౌద్ధము వద్దు. ఆ ధర్మము, దానినుండి వచ్చినశాంతి, నాకుఁ బ్రాప్తమగుటకు నాకు ముండనాదులవలన నాకుఁ ప్రయోజనము లేదు. భదంః మహారాజా! నీ మనోమార్గము మిగుల రమ్యముగా నున్నది. అట్లే యభ్యాసము చేయుము. నేను సెలవు దీసికొందును. మహాః ఆచార్యా! నన్ను వదలిపోకుము. మీ సన్నిధానమునందు నా మనస్సున కేదో శిశిరలేపము పూసి స్పృశున్నది. భదంః మహారాజా! నేను లేనప్పుడు నీవు నీ భార్య యైన శాంతిశ్రీ నవలంబింపుము. ఆమెయును నీకు శాంతిఁ జేకూర్చుగలదు. ఆమెయేగదా నిన్ను నావద్దకుఁ దెచ్చినది?

మహారాజా భదంతలుల బంపించుటకుఁ బ్రథమసింహ ద్వారమువఱకు వెంటనే నడచిపోయెను. భదంతలుడు రాచ నగరునఁ బ్రవేశించుట కిదియే మొదటిసారి. ఆచార్యుడు లోనికి

వచ్చినప్పు డెట్లో, మఱలఁ బోవుచున్నప్పుడు నల్ల వానాకికు లందఱును మొగములు జూచుకొనిరి.

మహారాజు వినమితాధోముఖుడై యెవ్వరి నంకను జూడలేదు. ఆయన భట్టిదేవి గృహభిముఖముగా నడచి పోయెను. మహారాజు వచ్చినాఁ డన్నంతనే వాసిష్ఠీ భట్టిదేవి యెదురుగా వచ్చి భర్త కుపచారములు చేసెను. ఆమె పూర్ణ గర్భిణి, తాను నిుంచుండలేక భర్తను గూర్చుండు మనియెను. రాజు న్యగ్రనేత్రుడై యిట్లనెను. ‘పట్టనుహిషీ! శుభ్రవృష్ణ మిక్కిలి చెడ్డది. ఒకఁడు బ్రాహ్మణుఁడేమి? మఱియొకఁడు క్షత్రియుఁడేమి? సుఖదుఃఖములయందు సస్వజనులును సమానులు. నేను క్షత్రియుఁడను గాకపోదును. కాకపోయిన నేమి? అయిన నధిక మేమి, కాక యల్ప మేమి? ఇదియంతయు లోకము కల్పించినది. ఈ కల్పనలోఁ దగుల్కొని దుఃఖించుట యెందులకు? నీ వీ కల్పనావ్యూహములోఁ బ్రథమ సూత్రమవు. మహారాజిః ప్రభూ! ఏమి యీవాక్యోపన్యాసము? నేనీ ప్రసక్తి తమ వద్ద నెప్పుడును దేలేదు. చక్రవర్తులు తమరు పాలించినట్లు లోకములు నడచును. చక్రవర్తులు తమ రీ వర్ణవృష్ణయుండవలె నన్నచో నుండును. పోవలయు నన్నచోఁ బోవును. మీరు నేను మహారాజివన్నచో నగుచును. కాదన్నచోఁ గాదు, లోకము మిమ్ముఁ బ్రతాపించలేదు. లోకమును జక్రవర్తులు యభేష్టముగాఁ జేయవలంతులు.’

మహారాజు వెంటనే వెనుదిరిగిపోయెను. పోయి శాంతిశ్రీ యింటికిఁ బోయెను. శాంతిశ్రీ శిరోజసంస్కారము చేసికొనుచుండెను. ఆమె తన శిరోభారము బాధస్త్రీలు ముడుచుకొను నట్లు ముడుచుకొనుచుండెను, మోమునఁ దిలకములేదు. చీర

గూడకట్టు కట్టి కొంగు పయ్యెడగాఁ గాక కుచ్చెళ్ళలోనుండి
 వక్షఃస్థల మెంత వెడల్పోయెంత వెడల్పుగా, బైకిఁ దీసి, యొక
 చెసనుండి మెడమీదికి లాగి మఱియొక చెసనుండి తీసి వక్షము
 మీదికిఁ గప్పి కొంగు కుచ్చెళ్ళలోఁ గుచ్చెళ్ళంత వెడల్పుగా
 విరియించి దూచెను. సిగముడి నడినెత్తిన కుదురువలెఁ బెట్టెను.
 ఆ కుదురులో నగుమ నొక పద్మకేసరపీఠమువలె నుండెను.
 ముఖము ముందరిభాగమునఁ దలమీద నూడువేళ్ళ వెడల్పుత
 మేఱఁ బాపటతీసి యుండెను. ఆ మాత్రపు సీమంతయు
 రెండుచెవులమీద నున్నది. ముచ్చెలిగుంటలోఁగూడ నున్నది.
 ముఖమునకుఁ బుప్పడి యద్దెను. ఆమె యీ శృంగారమంతయు
 చేసికొన్నంతసేపు రా జచ్చటనే నిలుచుండెను. ఆమెయు
 నెదురుగా నున్న యద్దములో రాజును జూచుచునే యుండెను.
 శృంగారమంతయు నైనతరువాత నామె రాజవంకకుఁ దిరిగెను.
 రాజుః శాంతీ! నీవే యెక్కువ శాంతిహేతువవు. భదంతా
 చార్యుఁడు కాఁడు. శాంతిః అయ్యయ్యా! ఇది యేమిమాట ?
 రాజుః ఆయన వర్ణవ్యవస్థ కల్పన యన్నాఁడు. నాకుఁ గల్పనగాఁ
 గనిపించలేదు. కల్పన యగుటయుఁ గాకపోవుటయు వాదన
 చేతనే నిర్ధారణ యైనచో నట్లే కావచ్చును. ఆయన వాదించి
 చూపించెను. నా మనస్సున కీ బాధ వదలలేదు. నా హృద
 యములో నీ యిక్కట్లు తొలఁగలేదు. వర్ణవ్యవస్థ విజముగా
 లేనిచో నా యెడండ కింత బెడఁద యెందులకు ? పట్టమహిషి
 యేమిచెప్పెనో తెలియునా ? వర్ణవ్యవస్థ నే నున్న దన్నచో
 నున్నది. లేదన్నచో లేదని. శాంతిః మహారాజా! నీ మనసు!
 దీనిమీఁద నింతలగ్న మేలఁ గావలయును ? మహాః శాంతీ
 నీ యీ వేస మేమియు బాగుగాలేదు. ఈ బాధభిక్షుకురాలి

తనము పాణినుఖ హేతువై కనిపించుటలేదు. నీ సంతరించిన
 సేవభ్యములలో మ స్మ ధు ని కందించు సౌందర్యరేఖయుఁ గని
 పించదు. స్త్రీ స్త్రీమాత్రముగా నున్నచో నేమి లాభము? వేష
 ముద్దీపకముగా నుండవలయును. శాంతి: సగృహ! నీవు నన్నుఁ
 గామించినది లేదు. నా వేష మెన్నిసే నీ కేమి? రాజు: అది
 సరేకాని భట్టిదేవి యటనియె నేమి? ఈ వర్ణవ్యవస్థ నే నున్న
 దన్నచో నున్నదా? లే దన్నచో లేదా? శాంతి: ఆ సంగతి
 నాకన్న భట్టిదేవికే తెలియును. రాజు: శాంతీ! నేను భట్టి
 దేవివిగహించి. భట్టిదేవి నా చేత నేమి చేయించునో? నా యీ
 యనుమానము భట్టిదేవి సాపించుచున్నది. ఆమె దీనిని సంభ
 వింపజేసినది, దీని నామె తక్కు మజ్జెన్వరును సంహరింపలేదు.
 శాంతి: మహారాజా! నిన్ను నిజముగాఁ గాదన్న దెవ్వరు?
 నీ కీ యులుకెందుకు? ని న్నేమి బాధించు చున్నది? ఈ బాధ
 యెచటనుండి పుట్టినది? ఈకల్పన యంతయు నీవు చేసికొన్నది
 కాదా? రాజు: శాంతి! నీవుకూడ నట్లనే యనెదవా? ఇది
 నేను జేసికొనినదా? నేను క్షత్రియుడను గానను దుష్ప్రతీతి
 నేను బుట్టించితినా? నేను బుద్ధి నెఱుంగునాటికే యీప్రతీతి
 వ్యాపించియున్నదే! నాతల్లి యొక్కసారి కాకపోయిన మఱి
 యొక్కసారియైన బిలది 'నాయనా! నీవు నాగర్భవాసమవు,
 ఈ దుష్ప్రతీతికిఁ గాళ్ళులేవు. చేతులు లేవు, తల లేదు అని
 చెప్పినదా? మీయమ్మగారైన శాంతిస్త్రిదేవి యీమహాతంత్ర
 మున కంతయు మూల మని చెప్పుదురు. ఈ నాటివఱకు నే
 నామె చేతిలోఁ గీలుబొమ్మను. నే నామెతో నెన్నిసారులు
 మాటాడినను నీ ప్రసక్తి వచ్చువఱకు గోడమీది పిల్లి పాట
 ముగాఁ బ్రసంగించునే కాని విస్మయముగాఁ జెప్పదే. వెనుక

నెప్పుడో యొక్కసారి నూతుడికి పోయినపు డొకానొక స్త్రీయు, మీ యప్పుగానుచు గలసి నాముద్దుకు వచ్చిరి. ఆస్త్రీ నన్ను మహారాజుగఁగాఁ జూడలేదు. తన కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డ నుగఁగాఁ జూచెను. ఆమె నాతో మాటాడలేదు. ఆమెకోసము నేను వెదకితిని. మేన తగాదుకూడ నెదకెను. ఇంతలోఁ గను పించలేదు. ఆమె యెవరు? నావద్ద కేల తీసికొనివచ్చితి నని శాంతిశ్రీ దేవినారిని వందనార్పణిగితిని. ఆమె నిన్నుఁ జూడవలె నన్నది. ఏదోకాదుముచేత నామెను నికుఁ జూపించక తప్పదని యన్నదేకాని యాకారణమేమో చెప్పలేదు. ఆ కారణమేమో నేను జెప్పుదునా? ఆమె నా తల్లి. శాంతి: అయినచో మీ తండ్రి యెవరు? రాజు: ఆమె నడుగవలయును. శాంతి: మజి యేల యడుగలేదు. రాజు: అరే! ఆమె నిలచిన దెక్కడ? ఆకాశమున హఠాత్తుగా మెఱసి వెంటనే యదృశ్యమగు నొక యప్పురస్థిమువలెఁ బోయెను. శాంతి: మీ రామెను జూచితిరికదా? ఆమె యు తమకుల సంజాతవలెఁ గన్పించెనా? రాజు: శాంతీ! ఆ నాటికి నా తండ్రిగారు పోయి పడు మూఁడో పదునాల్గో దినములు. నేను మహాదుఃఖాంభోరాశిలో మునిగి యున్నాను. ఆమెనంక సరిగఁగాఁ జూడలేదు. అయినను ను తమకుల సంజాత కానిచో నొక యప్పురసవలె నేలఁ గన్పించును? శాంతి: అయినచో మీ కీ విశులెందుకు? మీరు సత్కులమునందే పుట్టినారు. రాజు: ఓసీ! యదికాదు. నాతండ్రి యెవరు? శాంతి: మహారాజా! అప్పురసలకు, రాజరులకు సంబంధము. ఇవియు మీ పురాణకథలే. రాజు: శాంతీ! నీవు జాదుధరాలవా? మా పురాణములు నీవి కావా? నాతల్లి యనుకొను స్త్రీనిగుఱించి నీకీయొకసక్కెములా? శాంతి: మహారాజా! క్షమిం

పుము. తమింపుము. నా యుద్దేశ్యముదికాదు. మీరు మాత్రం దేవిగన్గమున నుదయించిన శాంతిమూలమహారాజతేజము. ఈ యచుమానము మీ కేలకలెనో బుద్ధదేవునకుఁ దెలియవలయును. రాజు: నన్నుమఱలఁ గన్నగప్పెనా? శాంతి: కన్నకప్పుట కాదు. యథార్థమైన నా విశ్వాసమునే చెప్పుచున్నాను. రాజు: నిజముగా విశ్వసించెదనా? శాంతి: నిజముగా విశ్వసించెదను. శాంతిమూల మహారాజునకును మీకును రూపమునందించుకయు భేదములేదు. నే నిట్టి సోలికనుబట్టి పితృపుత్రభావమును సంపూర్ణముగా విశ్వసించుదాన. నేనే కాదు, మతెవ్వరైన విశ్వసించును.

మహారాజు మఱునూట లేకుండ భట్టిదేవిసాధాభిముఖముగాఁ బోయెను. భట్టిదేవి స్నానముచేసి, శుద్ధవస్త్రము ధరించి దేవీపూజ చేయుచుండెను. ఆమెప్రక్కన బాహుబలశాంతిమూలుఁడు, తనకొడుకు భాషిపెట్టువేసికొని చేతులుజోడించుకొని కూర్చొని యుండెను. మహారాజు రాకఁజూచి కొడుకు లేనఁజూయెను. తల్లి కదలవద్దన్నట్లు కనుసన్నచేసెను. బాహుబలుఁడు తల్లి సంజ్ఞ పరిగణింపక తండ్రివద్దకుఁ బోయెను. తండ్రి కొడుకునె త్తికొని యెదురుగానున్న నిలువుటద్దమువద్దకుఁ బోయి యట్లే నిలుచుండెను. భట్టిదేవి పూజాసంతోషము, వారిదగ్గరకుఁ బోయి నిలుచుండెను. రాజు: మహారాణి! రాణి: ఏమి మహారాజా! రాజు: ఈ నా కొడుకునకును, నాకును రూపములో నేమైన భేదమున్నదా? రాణి: తండ్రికొడుకుల మధ్య నేల యుండును! ఏమియును లేదు. మహారాజు: అయినచో నీవు నావెంట రమ్ము అని కొడుకును జంకను దింపకయే తన సాధమువంక నడచెను. మ హా రా జు కొడుకు నెత్తికొని

నడచుట, మహారాణి వెంటనే నడచి వచ్చుచుండుట - ఈ నడచుట పట్టుకుహిషి సౌభమునుండి మహారాజు సౌభమువఱకు ఇది పూర్వ మెప్పుడును జరుగలేదు. పరిచారిక లంతఃపుర వాసులు నిష్వేషిణీయ ముచుమాడిరి. మహారాజసౌభముగో ముంగలి చావణిలో శాంతిమూలచక్రిని శిలావిగ్రహ ముండెను. ఆ విగ్రహమునకు శరీర సస్తాదివర్ణములు వేయఁ బడి యుండెను. మహారాజు శిలాప్రతిమకుఁ బ్రక్కగా నిలు చుండెను. భట్టిదేవి యాముష్మ్యం కెదురుగా నిలుచుండెను. మహారాజుట్లొడిగెను. “మహారాజా! ఈ శాంతిమూలచక్రవర్తి ప్రతిమ యొక్క రూపమునకును, ని కుమారుండైన బాహుబలశాంతి మూలుని రూపమునకును భేద మేమైన గలదా?” రాణి: ప్రభూ! ఏమియును లేదు. రాజు: మేము మువ్వరము నొకరి నొకరు పోలియుండు నుంటివా? రాణి: పోలికలు నిస్సంగదేహముగా నున్నవి. రాజు: ఆయన శాంతిమూలుఁడు. వీఁడు వీరపురుషదత్తుఁడు. ఇతఁడు బాహుబలుఁడు. బాహుబలుఁడు వీరపురుషదత్తునినుండి నచ్చినవాఁడు. ఈ విషయమున నీ కేమైన సందేహమున్నదా? రాణి: ప్రభూ! తమరి కేమైన సందేహమున్నదా? రాజు: నా విశ్వాసముతోఁ బ్రసక్తిలేదు. ఇప్పుడు నీ విశ్వాసముతోడి ప్రసక్తి. రాణి: నాకేమియు సందేహములేదు. నాకుఁ బరమమైన సత్త్వక్షయవిషయము. నా యను భవవిషయము. నా పాపముతోఁ గూడిన యాధార్థ్యవిషయము. నాకు సందేహ మెట్లుండును? ఇది నే నూహించి చెప్పునది కాదు. వీర పురుషదత్తునినుండి బాహుబలుఁ డావిర్భవించెను.

మహారాజు 'రెండు గడియలపాటు నిశబ్దుడై నిలచి పోయెను. తుదకు దీర్ఘనిశ్వాసమును వదలెను. వదలి కనులు మూసికొని 'మహారాణీ! పద! నీ సౌధములో నిన్ను దిగవిడచి నచ్చెద' నని ముందు దారితీసెను. పట్టమహిషి వెంటనే నడచుచుండెను. మహారాజు నడచుచున్న కదలికలో ప్రతిచలన రేఖయుఁ గోపమునే సూచించుచుండెను. ఆ కోపసంతయుఁ దన మీఁద నేల చూపించలేదు. తానుజేసిన తప్పేమి? తన్నీ ప్రశ్న లేల యడుగవలయును? మఱి యీ ప్రశ్న నేల యడుగలేదు. ఆ ప్రశ్నకూడ నడిగినచో తాను జెప్పెను సమాధానము మహారాజునకు సర్వసాశయ విచ్చేదకరముగా నుండెడిదే. 'తనయగున్న సర్వదోషవిమోచన హేతువుగా నుండెడిదే!'

నీరపుగవదతుఁడు మహారాణి గృహములయందుఁ దల్లికొడుకులను నదలి వెరుదిరిగి పోయెను. నిండు చూల్కలైన భట్టిదేవి యీ నడకకు, నీ తీక్షణ పరిస్థితికి నోర్చుకొనలేక పోయెను. మహారాజు వెరుదిరిగి సంతనే దుఃఖభారముచే నిటనెను. "మహారాజా! నీమనస్సు నేమి బాధించు చున్నది? షష్ఠీశ్రీ విరాహము నాచినుండియు నేను నీకు దాసురాల నైతిని. ఈపరిస్థితి తత్సూర్యమైనచో నే నోర్చుకొనియుండెడిదానను. ఏనాటిదో నా రాజ్యత్వము నీనాటి నా దాసీత్వమును గలగలుపుచున్నారు. ఆ నదలిపెట్టిన ప్రశ్న నేల వేయలేదు. ఈప్రశ్నకు సమాధానము నా పరాత్మాతోఁ జెప్పితిని. ఆప్రశ్నకు సమాధానము నా పరాత్మాతోఁ జెప్పియుండెడిదానను. బాహుబలుఁడు పుట్టిననాటనుండి మఱి నీపిల్ల కడుపునఁ బడుదాక నేను వట్టి మహారాణిగా నుంటిని. ఈగర్భధారణారంభమునుండి నా మనస్సులో నీకు భార్యగా నుంటిని. ఈ

గర్భము నానుండి వెలికి వచ్చినతరువాత మఱలఁ దొల్లిటివలె నగుదునో! నీ తేజస్సు నాయందుండి, యీ తేజోబలము చేత నామనస్సునంతను బాలించుచున్నది. ఇది యొక విచిత్రమైన పరిస్థితి. బాహుబలుఁడు నా గర్భమునందున్నన్ని నెలలు నీవే దైనముగాఁ దోచితివి. మఱల నీ తొమ్మిది నెలలు నట్లే తోచుచుంటివి. నీ తేజస్సునకు నే నింత యనుకూలమైన శ్రేష్ఠిమరు. నన్నాప్రశ్న యేల యడుగలేదు. నీ పశుగళపోయినను నేను సమాధానము చెప్పుచున్నాను వినుము” అచుచుండగా మహారాజు గిట్టిన వెరుకకు దిరిగి, “చెప్పవద్దు, నీవు చెప్పబోవు సమాధానము నాకు వలదు. నీవు చెప్పిన సమాధానములో నున్న సమాధానముకంటె నీ సమాధానము భిన్నముగా నుండవచ్చును. నీవు చెప్పిన ప్రతి మాటయు దైనము చెప్పుచున్నాఁడు. భట్టి! నీయందు నాకుఁ గోపములేదు. నేను శాంతిని, బాపిని, పష్టిని, రుద్రధారను— అందఱును బరిత్యజింపఁగలను. నిన్నుఁ బరిత్యజింపలేను. నీవుచుహా రాణివి. నే నీరాజ్యమునకు రాజు నెట్లో నీవు రాణి వట్లు. నిన్నుఁ గావచుటకు నేనెవ్వరను? నాతల్లి వాళిష్ఠి యీ రాజ్యమునకుఁ దొల్లిటి మహారాణి. సర్వాధికారము శాంతిశ్రీదేవి దయ్యు వాళిష్ఠి. మహారాణివలె నీవు మహారాణివి. నిన్నుఁ బ్రసన్నును జేసికొనుటకే, నీయందున్న సందేహము తొలఁగించుకొనుటకే నాబ్రతుకంతయు. నాకోపము నీమీఁదఁగాదు. ఎవరిమీదనో? మోముకో?”

స ప్ర మా ద్భా య ము

ఆ దుఃఖభాగమున భట్టిదేవి యారాశ్రీకే ప్రసనించెను. ఆడశిశువు కలిగెను. వీరపురుషదత్తునకుఁ గలిగిన శిశు వాడ శిశువగుటతో నొకసంతోషము కలిగెను. అతని మనస్సులో నిహ్వాగువంశమున మఱియుఁ దనగర్భమున నింకొక మగశిశువు కలుగుటయన్న వైముఖ్యము వ్యాపించియుండెను. తాను శాంతి మూలునిరాజ్యము ననుభవించుటకు యోగ్యుఁడు కాడనియుఁ దన కా రాజ్యావృత్త లేదనియు, దన కుమారునకు లేదనియు నతని యంతరాంతరములో మనోదమ్నముగాని యొక యూహ. ఆ యూహ యతని కున్నదని చెప్పటకును వీలులేదు. లేదని చెప్పటకును వీలులేదు. ఆ యూహ నడివేసగిలో మిట్ట మధ్యాహ్నమున నాకాసమున మొగిలున్నదా? లేదా? యను తర్కమువంటి యూహ. ఆ మొగి లున్నదని మారాఁడునకుఁ దెలియదు. ఆకాశమునకుఁ దెలియదు. గ్రీష్మర్తువునకుఁ దెలియదు. ఇదివఱకే బాహుబల శాంతిమూలుఁడు కలఁడు. ఈ యూహ యున్నచో నతఁడా యూహకుఁ బ్రతిస్పర్ధి. మరియొక సుతుఁడు కలిగినచో నతఁడు రాజ్యాధికారి కాలేడు. ఈ యూహకును మఱియొక మగశిశువునకును సంబంధము లేదు. లేకపోయినను నీ యూహకు సంబంధము లేని పురుష సంతానమునందు వీరపురుషదత్తునకు విరోధము. ఆ విరోధము, వైముఖ్యము, స్త్రీ సంతాన మనుటతోడనే మహారాజు ప్రాణము తెప్పిరిలిన తెప్పిరిలుట ప్రకటించెను. స్త్రీ సంతాన మనుటతోడనే మహారాజు మహానందనిమగ్నుఁ

జాయెను. శిశువును బోర్కాడించి దాడులు పొత్తికొని నుంచిరి. స్నానమాడి శుద్ధస్త్రధారిణియైన పట్టమహిషి తడిసిన దూదిపింజనలె, డమ్ముకొని నడిమంచమునఁ గూర్చొనెను. మహారాజు తొలుదొలఁగఁ పట్టమహిషివంకఁ జూచెను. ఓహో భట్టిదేవి ! ఈ భట్టిదేవి కన్ను లా నాటి సాయంకాలమునఁ దనవంకఁ జూచిన కన్నులేనా? సరిసీసము, ప్రార్థనామధురము, సమాధానాభిముఖము. తన మనోభానా కాంత్యోమూర్తియైన యానాటి సాయంకాలముచందలి భట్టిదేవీవదన మీ భట్టిదేవీ వదనమేనా? ప్రేమచకితము, మధురాక్ష రోచ్ఛారణస్పంద జలజవత్రాంచల సుకుమారమైన యా భట్టిదేవి యధరమేనా యీ భట్టిదేవి యధరము? సద్యఃప్రసూతయై సద్యస్సన్నితయైన యేభార్యయొక్క కనువమ్ములు తత్కాల భర్త దర్శన విశేకలిత మధుర లజ్జాస్నిగ్ధ కోచిష్కంతములు కావు? ఆ భట్టిదేవియు వీరపురుషుని తేజస్సును శిశువుగా దించి తాను దన భారము దీరిన యొక పశ్యేకస్యక్తివలె, ఋణముదీర్చిన యొక జీవుని వలె, దనపై నిలిచిన నీటిబొట్టు సూర్యకిరణములచేత నాకరింపఁ బడఁగా మిగిలిన పద్మ పత్రీయోగినివలె, నిరంజనముగాఁ గూర్చుండెను. మహారాజీ భట్టిదేవిని జూచి పదినెల లైనది. ఈ భట్టిదేవి వష్టిశ్రీయొక్క మధుర ప్రేమకథాసమాకృష్ట హృదయయై తఖేవాసమానరస్సిగ్ధయై, తన మహారాజీత్వమును నడలి వష్టిద్వారమున వీరపురుషుడత్తుని ప్రేయసిగాఁ బరిణమించిన యొక మాధురమూర్తివలెగాక తత్పూర్వము వీరపురుషుఁ డెఱిగినదియు, నైదేండ్లుగా మహారాజీత్వము మూరికట్టినదియు, ననభిగమ్యయై శిలాతటమున గంభీరజల తరంగములచేతఁ దాడన మూచరించు నదివోలెనైనదియునైన

భట్టిదేవినలఁ గన్పించెను. భట్టిదేవి చెప్పనే చెప్పెను. “ఓయి
 నుహారాజా! నీ తేజస్సు నా గర్భనిహితమైనప్పుడు నేను నీకు
 భార్యగా నగుచున్నాను. నీతేజస్సునకు నేను దగిన శ్రేత్రిమను.
 తన తేజస్సుమెయందున్నంతనఱకుఁ దన కామ భార్య. తేజస్సు
 మెనుడిచితినేఁగూమె మఱల భట్టిదేవి. ఓహో! ఇది యేమి
 విచిత్రప్రీత్యము! ఈ భట్టి పరమశీల. తనయందుఁ బరమ
 పతివ్రత. ఆమెకుఁ దనయందు ప్రేమయేలేదు. ప్రేమ లేకపోవుట
 యేమి? ఉన్నది. తన తేజస్సు నామె ధరించినప్పు డామె
 నీనాగ్నియైన శమీనృక్షమునలె నుండును. ఆతేజస్సు తననుండి
 తొలఁగినంత మఱియొక ప్రత్యేకవ్యక్తి. తనకు నామెకు
 సంబంధములేనట్లుండును. ఆ భట్టిదేవిశూన్యసేత్రాంశువులు వీర
 పురుషుడతని హృదయములో వ్యాపించి యచట నున్న,
 యిన్నాళ్ళు పొనుగుపడియున్న, భట్టిదేవివిరహాగ్నింధనము
 మఱల వెగసన తోసెను. గ్రామబహిర్గతుఁడైన సోమయాజి
 తనయగ్నికుండము నుముకతోఁగప్పి మఱలఁ దాను తిరిగినప్పు
 వఱకుఁ జల్లారకున్న పిటకములను సమకూర్చి నియమితకాల
 మున నచ్చనాటికిఁ బైయుముక హస్తాంగుళులఁ దొలగించి
 నూతనేంధనము లర్పించి చేయడ మిడి యూది యగ్నిచేసి
 న్ను భట్టిదేవి యీ తనచూపులతో రాజు నెడలో మఱల
 విరహాగ్ని నుద్గ్రహింపఁజేసెను. రాజు తాళుకొనలేకపోయెను.
 అతని కన్ను లప్రయత్నముగ శిశువునంక మఱలెను. అచటి
 దాదియు శిశువును రాజునకుఁ జూపించెను. ఆ శిశువును జూచి
 సంతనే రాజున కొక విచిత్రానుభూతి కలిగెను. విరహాగ్ని
 యంతర్దహనము మాని బహిర్జ్వాలమై బహిర్దహనప్రచార
 తీక్షణము నున్నట్లు తోచెను. ఇన్నాళ్ళు భట్టిదేవివిరహము

తన్ను దహించెను. ఆ తిగు వేమో యిట్లు చెప్పెను. ఈయగ్నిని విన్నవక దహింపనీయను. ఈయగ్నిచేత బహులకు దహింపుము. ఈయగ్నిని నాతల్లి నియంతు సంధానము చేసెను. ఆ యగ్ని నుండి పుట్టిన మణియొక యగ్నిని నేను. తొలుతటి యగ్నికి దహనశక్తి తగినది. న న్నాధారముచేసికొని నీపగ సాధింపుము. నిన్ను భట్టదేవి విరాజరించెను. ఆ విరాజనము, నా తిగసాగరము నీవు న న్నాదకుచేసికొని వెడత్రొక్కుము అని చెప్పినట్లుండెను. రాజునకు భట్టదేవి విహగ్ని కొంత యుపశమించినట్లయ్యెను. కాపలుబల శాంతిఃపూర్ణుడను భట్టదేవి గర్భము. అతడు శాంతిఃపూర్ణుడేయలేని యీ విరహగ్నిని యాడశిగు వెట్లు శాంతిఃపూర్ణుడయ్యెను. ఈ తగువు స్త్రీమూర్తి. పగతీర్చిన పగ చేచ్చినను స్త్రీమూర్తి వ్వారా జనుగనలయును. భట్టదేవికి తనమీది పగతీరుటకు స్త్రీ సంతాన మెంత వాడెలదో, పురుషసంతాన మంతకా దని తెలిసినది. ఆమె మహారాజ్ఞీ త్వము తూనదృక్కాంతి ప్రసాదమాత్రముగా నిలచినది. రాజునకు లోనుండి యొక యానందతరంగము వచ్చెను. అది యానందతరంగము కాదు. సృత్యాశాతరంగము. రాజు వెడలి సాయెను.

ఆ రేయెల్ల రాజునకు విదురలేడు. మఱునాటి పొద్దున రాజు భదంతాచార్యునకుఁ గలుగంపించెను. భదంతఁ డరు దెంచెను. రాజాచార్యునకు సాష్టాంగనమస్కారము చేసి యిట్లనెను. “ఆచార్య! నేను నీకు శరణాగతుండ నగుచున్నాను. నా యాత్మకు శాంతిలేదు. నా కీ శాంతి కుదిర్చిపెట్టు మనెను. భదంతఁడు గడియసేపు మహానముద్ర వహించి యిట్లనెను. ‘రాజా! నీ యీ స్థితినిజూచి నా కొకవిషయము జ్ఞాపకము

వచ్చినది. మధ్యమనికాయస్థ మని యొకకథ కలదు. బుద్ధుడేవుడు బ్రతికియున్నపుడు బింబిసార నృపాలుడు కాశ్మీరదేశమున గల తక్షశిలా నగరాధిపతియైన పుష్కునాతి యను ధాత్రీశ్వరునకు పాదధర్మములను రాజగృహమునుండి యొక యాకుమీద వ్రాసిపంపించెను. బింబిసారుడు పుష్కునాతియు విత్రిములు. ఈ తక్షశిలాపతి మా సూక్తములను జూచి రాజ్యము సరిత్యజించి రాజగృహభిముఖుడై వచ్చెను. రాజగృహమున నారాత్రి బోధిసత్వుఁ డొక కుమ్మరివాని యింట బసచేసెను. ఈ రాజచ్చటికేసాయెను. తక్షశిలాపతి రాజ్యము సరిత్యజించినను, వేషమునందలి మానసీయతఁ బరిత్యజించలేదు. బుద్ధుడు పరమభిక్షుక వేషమున నుండెను. తా మిద్దఱు నొకటే బసలో నుండుట రాజున కంగీకార్య మగునో కాదో యని బుద్ధుడేవుఁ డిట్లనియెను. 'సోదరుడా! నీకిబ్బందిగా లేనిచో మనమిద్దఱు మిారాత్రి యిచ్చట సేబసఁ జేయుచు మనియిలుపునను బద్ధాసములు వేసికొని యెదురెదురుగాఁ గూర్చుండిరి. బుద్ధుడేవుఁ డిట్లనియెను: 'ఓయి, నీ మొగమునందు తైత్త్యము గోచరించు చున్నది. నీ ధర్మమును, గురువును, రాజ్యమును నీవేల సరిత్యజించి వచ్చితి'వని. రాజిట్లనెను. 'ఓయిభిక్షుకా! 'శాక్యమునియైన గౌతముని ధర్మము నన్ను కదల్చి వైచినది'. బుద్ధుడు: ఇప్పుడా గౌతముని యెచ్చటనున్నాడో తెలియునా? రాజు: ఉత్తరదేశమున శ్రావస్తిలోనున్నాడు. బుద్ధుడు: నీ వాయనను జూచితివా? నీ కిప్పుడతడు కన్పించినచో గుర్తించగలవా? రాజు: మిత్రుడా! నేనతనిని జూచినచో గుర్తుపట్టలేను. బుద్ధుడు: భిక్షుకా! నేను గౌతముని ధర్మము నుపదేశింతును, వినుము. మనుజుఁ డాఱు భూతములయొక్క సమాహారము. భూమి,

జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, జ్ఞానము. ఈ యాఱుభూతములతో మనుజుడు జాతించుకొనుటద్వారా సంపర్కము కలిగియుండును. మనుజుడు సకలవిషయములతోను నీ ప్రపంచముతో సంబంధము కలిగియున్నాడు. అందు నాలుగు కాళ్ళు గల పీఠముపై నిలుచున్నచో నతని మనోభ్రమగా మారును. అప్పుడు తనను నిజమైన భక్తుకుండును. ఆ పీఠమునకు నాలుగు కోళ్ళు. అందొకటి ఆస్యదృష్టి. దీనినలన స్వదుఃఖములు నశించును. రెండవది నిర్వాణము. మూడవది వైరాగ్యము. దీని వలన గామద్వేష, విభ్యాజ్ఞానములు నశించును అని యీనాల్గు పీఠముల స్వరూపము నుపన్యసించెను. తక్షశిలాపతి యుద్వేగితుడై 'ఓయీవా! నా యజ్ఞానము నశించెను. నిన్ను సోదర భ్రాతృవలన జూచిన నా యజ్ఞానమును మన్నింపుము' అని పాదాభివందన మాచరించెను. ఓయీ రాజా! నీ వింతకుముందు నాయాత్మ యేమి కాలయునని ప్రశ్నించితిని. సరియైతి హేతు సత్య నిసర్త విజ్ఞానా సర్వరూపమైన భక్తమును మించి మఱి యేదియును లేదు. సరియైతి మనగా జానసిదాంతములు; జాన మతగ్రంథములు. హేతువు హేతువు. సత్యమనగా, ధర్మాధర్మముల ఫలములయొక్క విభిన్నత్వము. అధర్మము నరకమును బొందించును. ధర్మము స్వర్గమును బొందించును. నిసర్త విజ్ఞానానంతరంగా సనాత్మత్వము. ఇదియంతయు గలసి ధర్మమన బడును. ఆత్మ యనన దెచ్చట నున్నది? ఇది శూన్యమైనది. ప్రపంచమంతయు శూన్యమయము. ఇందులో ఆత్మలేదు. నేను అనిలేదు. నా స్వభావ మునునదిలేదు. సంచేంద్రియములయందుగాని, మనస్సునందుగాని, అహంత్వములేదు. ఇది ప్రకృతి సహజమైనలక్షణము. ఇదియేనిసర్తవిజ్ఞానానంతరము. ఆత్మయని, ఆత్మ

సంబంధముని యెట్లుండగలదు. ఆ లేనిది నిత్య మెట్లు కాగలదు? పరిణమయితవ్య మెట్లుకాగలదు? అవియొక మూఢజీద్ధాంతము. అందుఁజేవులును బ్రతుకు చున్నారు. వికారములు పొందు చున్నారు. ఈ వికారముచుఁగాందుచున్న గుణసంపదముకంటె భిన్నమైనది లేదు. ఇది యనిత్యము. మాఱుచుండును. గుఱుము ననుభవింపు చుండును. సంయు తవికాయసు తము లిట్లు చెప్ప బడెను. అనంతమైన కాలములో దేవతలుకూడ నీ మహామాధా ర్యమును విస్మరింతురు. అప్పుడొక బోధిసత్వు డనతరించును. మృగరాజు మలుసంజవేళ గుహాముఖమునుండి వెలునడఁగా స్వామృగములు భయకంఠితములై దాగి యున్నట్లు స్వర్గదేవ మానవ పితౄచ యత్నులు నతని వాక్త్రవణముచేత నూర్కీ భూతు లగుచును. అప్పుడాయన ధర్మోపదేశము చేయును. స్వర్గ భూతములు జ్ఞానము స్వర్గమును ముద్దగానై కుదించుకొని మఱల నశించిపోవుచో నా మహాధర్మము నుపదేశించును. అప్పటికి దేవతలందఱకుఁ దెలియును. అరే, మన మందఱము నిత్యుల మరుకొంటిమే! మనమందఱము నశించిపోయెడువార మేనా? యని. ఈ విషయమే కథాసూక్తమునఁగూడ నున్నది. సత్యలోకపతియైన బాకనామక బ్రహ్మ యొకప్పుడు బుద్ధులకుఁ గన్పించి తాను నిరంజనుడనని, సృష్టిసీతలయముల కతీతుడనని తనలోకమే ముక్తియని చెప్పెను. బుద్ధదేవుడే సమాధానము చెప్పెను. ‘ఓయీ! నీ సత్యలోకము శాశ్వతమని, కేవల మని, యిదియే నిర్వాణమని నీయజ్ఞానముచేత నీవరుకొను చున్నావు. ఆత్మ యనునది లేదు. అది కల్పితము. ఉండుటకు వీలులేదు. ధర్మమొక్కడే కలదు. ధర్మాచరణముచేత నిర్వాణముపొందఁ గలవు. ధర్మమైన యూహలు ఆశ, మాట, ప్రసక్త

బ్రతుకు, ప్రయత్నము, జ్ఞానము, శ్రద్ధ - ఈయెనిమిది విధములైన
 మార్గములచేతనే నిర్వాణము ప్రాప్తించును. పెడత్రోవ లేదు.
 ఆత్మయని యొకడు కల్పించుకొని దానిని సాధించుటకుఁ గగ్గు
 లని, యజ్ఞములని, వానిననుసరించి వర్ణములని చేసికొన్న హింసా
 జీవనము నిత్యసరక హేతువు. ఇది నీకుఁ జెప్పితిని. నీ వాలో
 చించుకొమ్ము. బౌద్ధమతము గ్రంథములలో నున్నది. చదు
 వుము. దానిని విశ్వసించుము. ఆచరించుము. ప్రతి సమాధానము
 చెప్పరా దన్న మూఢమతము కాదు. తర్కముమీఁద
 నాధారపడిన మతము. నీవు చూడనిది చూచినట్లు చెప్పినచో,
 లేని దున్నట్లు చెప్పిం. అసంతకాలముగా నీసృష్టి యట్లే జరుగు
 చున్నది. దీని నొకఁడు సృష్టించె నని, యొకఁడు పోషించు నని
 యొకఁడు చంపునని నీ వెట్లు చెప్పగలవు? ఇది ప్రకృతి లక్షణము.
 శ్రీ పురుష సంయోగముచేత జంతువులు పుట్టుట నివర్గము.
 పెరుగుటయు, సుఖభ్రాంతియు, దుఃఖానుభూతియు, మరణ
 మును నివర్గములు. వెనుకకు వెనుకకుఁబోయి మొదట నిలుండి
 యుండవచ్చు నను నూహ వట్టి కల్పన. పరమ ప్రత్యక్షమైన
 విషయము. జీవు లున్నారు. దుఃఖ మనుభవించు చున్నారు.
 ఈ దుఃఖనిరాసమే నిర్వాణము. అన్యమైనది మిథ్యాకల్పము.
 నర్థాచులు కీతవకల్పిత వ్యూహతంత్రువులు" అని భదంతాచార్యుఁ
 డుపన్యసించి తాను గనులు మూసికొని ధ్యానమగుఁ
 డయ్యెను. పిరపురుషవత్తునకుఁ దన యొడలిలోని నెత్తురెల్ల ను
 బొంగులయ్యెను. అతఁడిట్లనెను. "ప్రభూ! పృథూ! బుద్ధదేవుని
 మాటలు విని తక్షశిలాపతి యెట్లు కరఁగెనో నే నట్లు కరఁగితిని.
 నేను నేటినుండి బుద్ధదేవుని భక్తుడను; నీకు శిష్యుడను."

పురికి పదియవనాడు మహారాజుగారివెంట ససపుకుంకు
మలు పంచిపెట్టనియలేదు. పట్టమహిషి శౌగంధాలచేసికొనవలెనని
కబురంపెను. రాజు మాటాడలేదు. పట్టమహిషి కంటకు తన
తల్లి పేరు వాళ్ళిష్టియని పెట్టవలయు ననుకొనెను. మహారాజునకుఁ
దెలియఁజేసెను. రాజు మాటాడలేదు. మహారాజు మేనయ త
శాంతిశ్రీదేవి యింకికిఁబోయెను. బాలికకేమిచేరుపెట్టవలయునని
యడిగెను. శాంతిశ్రీ యిట్లనెను. 'నాయనా! నీవు భదంతా
చార్యుని శిష్యుడవైతి వట్టకదా? రాజుఁ ఁతిని. కాని యింకను
నది రహస్యముగానే యుండెను. శాంతిః రహస్యము రహస్య
ముగా నుంతువా? బహిర్గతము చేతునా? రాజుఁ చేయవలయు
నన్న ప్రయత్నము నాదెస నెందుకు? దానియంతట నదియే
బహిర్గత మగును. శాంతిః ఒక్క విషయము విచారించితివా?
నీ బావమఱిది స్కంధ విశాఖనాగుడు తీవ్ర శాస్త్రాహ్లాపకు
వాతి. అతడు మహాసేనాపతి. నీ తోడబుట్టువు అడవి శాంతిశ్రీ
సర్వనగరాధ్యక్షురాలు. ఆబిడ్డయు మగవీయంతి తీవ్రవాదిని.
మహాపరాక్రమవంతుఁ డగు శాంతిమూలినీలో నున్న తీవ్రత
యామెయందును గలదు. నీవు జ్ఞాధనుతము వైపునకు లాగి
నచో వారు శాస్త్రాహ్లాపము వైపునకు లాగుదురు. రాజుఁ
ధనకదేశమన కెచ్చుట? ధాన్యకటకము కాదు. ధాన్యకటకము
నందు శాతనాహనుల సంతానము సామంతులై యున్నారు.
స్కంధవిశాఖనాగునకు శాంతిమూలుఁ డిచ్చిన యధికారము.
అచ్చముగా నేను రాజునేకాను. అతనికి సైన్యములో నున్నంత
పలుకుబడి నాకును గలదు. శాంతిః నీ కుమార్తె కేమని చేరు
పెట్టవలె ననుకొంటివి? రాజుఁ అదియేకదా నిన్ను మగవలయు
నని వచ్చినది? శాంతిః భదంతాచార్యులవారి సడుగుము. ఇది

యాయనకు గురుదక్షిణగా నుండును. రాజుఁ గురుదక్షిణ యిది కాదు. దీనితో మర్యాద నడిపెద. శాంతిఁ నీహుంతునకు కొడబలి యని వేరిమము. కొడబలి యన్న నామ మొక బాద్ధభిక్షువు రాలిది. పూర్వము నాగార్జునుఁ డిచ్చట తనస్సుచేసినప్పు డామె యాచార్యునకు సేవచేయు చుండెడిది. ఒకనాఁ డాచార్యుఁడు కృష్ణాస్నానమునకుఁ బోయెను. అప్పుడా కొండమీఁది వృక్షము లందెల్ల వానరము లుండెడి నట. ఒక వేటకాఁడు వానరము లన్నింటిని నలలువేసి స్వల్పకొని చంపనెంచెను. అందొక పెద్ద వానర మా నలల నన్నింటిని తెగఁగొరికెను. నాగార్జునుఁ డా వానరమునజూచి యది బోధిసత్వుని మఱియొక యనతార మని నిశ్చయించెనట. ఆ వేటకాఁ డా మహావానరముమీఁదఁ బగ బూని దానిని వధించుటకు నిశ్చయించుకొనినట. ఆ వానర మొక మహావృక్షముమీఁదఁ దానొక యిల్లుకట్టుకొని నివసించు చుండెనట. అర్ధరాత్రిమున నెప్పుడో యొక రెండుమూఁడు గడి యలుమాత్రమే యా వానర మా చెట్టుమీఁద నుండెడిది. ఆసమయము కనుగొనుట దుష్టమయ్యెడిది. చివర కావేటకాఁ డాసమయమునుబోల్చి యొకరాత్రివేళ దానిని వధించుటకునిశ్చ యించి నూటుపెట్టుకొని కూర్చుండెను. కొడబలి కీసంగతి తెలి సెను. ఆమె తా నా మర్కటముతోఁ జెలిమికలిగి యుండెడి ధట. ఆరాత్రి కొడబలి మర్కటమును మఱియొక స్థలమునకుఁ బంపించెనట. కొడబలి యెందుకఁ బంపించుచున్నదోయామర్క టమునకుఁ దెలియదు. ఆ మర్కటమును బంపించిన తరువాత కొడబలి తా నామర్కటమువలె వేషమువేసికొని యావృక్షము మీఁద నామగ్కటము ననుకరించుచుఁ గూర్చుండెను. ఆ వేట కాఁడువచ్చి యామెనే మర్కట మనుకొని బాణముతోఁ గొట్టి

నంపెను. నాటినుండియు కొడబలి యీ శ్రేణిపాలకు
 రాలుగా నాయెను. ఈ కథ బాధు లుండఁజూచుచు చెబుదును.
 పూర్వము బోధిసత్వుడు తానొకజన్మలో నొకకవి యయ్యెను.
 ఈ కవీయు నా బోధిసత్వుఁడే యని, కొడబలియు బోధిసత్వుని
 యనఁజూచుననియు మే ముండఁజూచు విస్వసింతుము. మహాకవి
 జాతకమునందే బోధిసత్వుని నగ్గనమున్నదో, యా బోధిసత్వుని
 యందే మించట చున్నదని మాంధ్రబాధులు చెప్పుదురు. నీవు
 నీ కూతుఁడకుఁ గొడబలి యని నామకరణము చేయుము. రాజుఁ
 ఆ మహాకవిజాతకములోని కథ నాకుఁ జెప్పుము. శాంతిః
 గంగాక్షీమున నొక వానరయూధమున కొక మర్కటరాజు
 యూధపతియై యుండెను. బ్రహ్మదత్తుఁ డను కాశీరాజు నాని
 నన్నింటి నొకసారి రక్షించెను. ఈ వానరము లన్నియు నొక
 రసాలవృక్షము నాశ్రయించి యుండెను. ఆ రసాలము పలుక
 శారిన సొడవే విజుఁగఁబడి యుండెను. ఆ రాజు కోతులను
 సాంద్రోలి యా ఫలముల హరింపవలయునని యా వృక్షముచు
 నైసిగులచేతఁ గడలింపించి గగ్గోలుచేసెను. ఆ కోతులను జంపు
 టకుఁగూడ నాజ్ఞ యిచ్చెను. కాని యూధపతియైన మర్కటరాజు
 బోధిసత్వుఁడు. ఈబోధిసత్వుఁడు తనశరీరము నొక వంతెనగాఁ
 జేసి యచటి వానరముల నన్నింటిని గంగ యద్దరికి దాటించెను.
 దేవదత్తుఁడుగూడ నా మూకలో నొక క్రోతిగానుండెను.
 ఆ దేవదత్తుఁడు బోధిసత్వునితోఁ బగబూని వంతెనగాఁ గట్టి
 యున్న బోధిసత్వుని వీపుమీఁద దూకి యతని గాయపఱచి
 బాధించెను. కాశీరా జదిచూచి యూధపతి దయాగుణమునకు
 మెచ్చుకొని, వానరములను రక్షించెను. చనిపోవుచున్న బోధి
 సత్వుఁ డా రాజునకు రాజధర్మములనుగూర్చి బోధించెనని చరి

పోయెను. ఇది మహాకపి జాతక కథ. బోధిసత్వుడే కొడబలిని బాలించుటకుగాను గృష్ణాశ్రమమున నుచు జన్మించెను. ఆ బ్రహ్మచర్యుడే కొడబలిగాఁ బుట్టెను. రాజు “బుద్ధదేవుడు దయామూర్తి” అని వెడలిపోయెను.

మఱునాఁడు భదంతాచార్యుఁడు వచ్చెను. రాజు భదంతాచార్యునిచేతఁ దన కూతునకు కొడబలిశ్రీ యని నామ కరణము చేయించెను. ఊరిలో నున్న సన్నెందుగురు వాద్ధ భిక్షుకులకుఁ గావిగడ్డ లిచ్చెను. అహరిపదార్థము లిచ్చెను. ఇన్ని రా జిట్లుచెప్పెను. ‘ధర్మచక్రమునకుఁ బన్నెండాకులు. పీరు పన్నిద్దురు. నేను ధర్మచక్రము నాశ్రయించుచున్నా’ నని. అడవిశాంతిశ్రీ యా సమయమున నచ్చట నుండెను. ఆమె కన్ను లగ్నిజ్వాలలనలె మండెను. ఆమె యిట్లనెను. ‘నాతండ్రి శాంతిమూలుఁడు క్షుత్రియుఁడు. ఇది బ్రాహ్మణదేశము. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము. నాతాడ్రి కడుపునఁ బుట్టినవాఁ డిట్లు చేయఁడు’.

వీరపురుషుడగు మొగమునందుఁ గోపము. కోపమును వమును రెండురు గనుపించెను. అతఁడు సోదరితో విట్లనెను. ‘నేను నీతండ్రిగళ్ళమున జన్మించలేదు. నా తాడ్రి యెవరో నాకుఁ దెలియదు. నేను బ్రాహ్మణద్వేషిని. క్షత్రియుఁడనుగాను. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యముకాదు’. అడవిశాంతిశ్రీ యిట్లనెను. ‘తండ్రి చనిపోవుచు నీతోఁ జెప్పినమాటలు నేను విన్నాను.’ రాజు: నిజమే. విన్నావు. ఆయన చెప్పినదంతయు నిజము. నేను క్షత్రియుఁడనై నచో నా కీ వాదముతాపేశము కలుగదు. నేను బ్రాహ్మణుడనై యుండవలయును. అచ్చముగా బ్రాహ్మణుడను గూడ నై యుండను. నేను క్షత్రియుఁడనుగాను. కానని నీభర్త

కూడ చెప్పెనటగదా! “శాంతి: ఎవరితో? జెప్పెను? రాజు: ఎవరితోనో యొకరితో? జెప్పెను. అంత నడవిశాంతిశ్రీ కన్న శృంగారమున గద్గదికతో నటనుండి బిరబిర నడచిపోయెను. పోయి మాతరీదేవి గృహమున కేగెను. మాతరీదేవి చనిపోయిననాటి నుండియు నొకసౌధము మాతరీదేవిసౌధముగాఁ బ్రత్యేకింప బడియుండెను. ఆ సౌధములో మాతరీదేవి తిలాప్రతిమ యొకఁ డును బంగారముతోఁ జేసిన చిన్నస్త్రీతిమ యొకఁడును విశ్వమును నడవిశాంతిశ్రీచేఁ బూజ నందుచుండెను. ఆమెయొచ్చిన్న ప్రతిమను దనచేతిలోనికిఁ దీసికొని తల్లితో నిట్లనెను. “అమ్మా! మహారాజు తాను క్షత్రియుఁడు కాడట. శాంతిమూల మహారాజుకడుపునఁ బుట్టలేదట. తాను సుక్షత్రియుఁడు కాడట. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము కాదట. తాను బ్రాహ్మణ మతమును బాలింపడట’ యనెను. మాతరీదేవి ముఱుమాటలేక కనులందు దైన్యము తెచ్చుకొన్న టుండెను. తల్లిని కేతబుచ్చుకొని కూతు మేన తమ్మైన శాంతిశ్రీదేవి యింటికిఁబోయెను. మాతరీదేవి యాడుబిడ్డతోఁ జెప్పినట్లెట్లనెను. ‘వదినే! మహారాజు తాను క్షత్రియుఁడు కాడట. శాంతిమూలమహారాజు కడుపునఁ దాను పుట్టలేదట. ఇది బ్రాహ్మణరాజ్యము కాదట. తాను బ్రాహ్మణ మతమును బాలింపడట’ యనెను. ఆడుబిడ్డ మొగమునఁ గత్తి వేసిన నెత్తురు చుక్కలేదు. ఆమె యా హేమప్రతిమవంక నట్ల నివానించి చూచి ‘వదినే! నాతో నేల చెప్పవచ్చితివి? నాకుఁ దెలిసినది నీకును దెలియును. అతఁడు శాంతిమూలుని కొడు కగునోకాఁడో నీకుఁదెలియకుండ నాకుఁదెలియునా? నీకుఁగొడు కునం దెంత ప్రేమయో నాకు వీరపురు దత్తునియం దంత

యభిమానము. నేను బాధమతిసురాలను. ఈ సంగతి శాంతి
మూల మహారాజులకుఁ చెలియును. నన్నిస్థలము నిండించి యేమి
ఫలము' అని లోనివీరిబోయెను.

అష్టమాధ్యాయము

శ్రీపర్వతాగ్రభాగమున నొక మహాచైత్య ముండె
డిది. అచ్యుతము తిథిలమై నాటిరాళ్ళు గుట్టలుగా నుండెను.
విజయపుష్పమునఁ బలుతాపులకన్న విశుద్ధస్థలములు, చైత్యస్థల
ములు పలుమందిచేతి స్వహమముగాఁ గొన్ని శినాలయము
లుగా నూర్చుండి యుండెను. ఈ మహాచైత్య స్థలమున నొక
బ్రాహ్మణుఁడు శినాలయమును నిర్మింపవలయు నని సంకల్పించి
రాజాధికారులకుఁ దెలియఁజేసి యనుజ్ఞ కోసము రెండుమూఁడు
మాసములుగాఁ బ్రయత్నించు చుండెను. ఈ వ్యవహారము
సంభవిశాఖనాగుని యనుమతినిగూడఁ బడసెను. శాంతిశ్రీదేవి
యనఁగా మహారాజుసోదరి, పురాధ్యక్షురాలు. ఆమె యను
మతి నిచ్చెను. కాని సర్వానుజ్ఞలు చక్రవర్తికిఁ దెలియఁజేయ
వలయును. ఇది యిట్లుండఁగాఁ బట్టణములో నున్న యల్ప
సంఖ్యాకులైన బాధభిక్షుకులకు నీహగ మిక్కిలి కంటకముగా
నుండెను. ఆ మహాచైత్యము పూర్వము నాగార్జునుఁడు తపస్సు
చేసికొంటు. అందుచేత బాధుల కది పవిత్రత్రేత్రము. బాధ
భిక్షుకు లందఱుఁబోయి మేనత్తయైన శాంతిశ్రీతో నిదివఱకే
చెప్పికొనిరి. ఆమెయొక్క బాధమతము మానసికమైనది. ఆమె
యొక్కవ పట్టించుకొనలేదు. పోయి భదంతాచార్యునితోఁ
జెప్పకొనిరి. భదంతయు పండిపడనిరాజుమనస్సుమీఁద నేర్పడి

యేర్పడని తన యాచారత్వము ఫలవంత మెంతవఱ కగునో తెలియక మంచివేళకొఱ కెదురుచూచుచుండెను. కొడబలిశ్రీ నామకరణము జేసిన మఱుదినమునఁ జక్కనర్తి యాచార్యు నకుఁ గబురంపెను. ఆచార్యుఁడు వచ్చెను. చక్కనర్తి యాచార్యుని గూర్చుండ నియమించి 'ప్రభూ! నేను నీకు శిష్యుఁడను. గురుదక్షిణగా నేమి యిమ్ముదు' వనెను. ఆచార్యుఁ డిట్లనెను. 'మహారాజా! యీ గురుదక్షిణ యన్నమాట బ్రాహ్మణుల మాట. మాదికాదు. అయినచు నాకు నీ వేమి చేయవలయును? ఈ విజయపురము పూర్వము భిక్షుకుల జ్ఞానశ్రేణియు. నే డిచట బౌద్ధమతము సిర్మాలింపఁబడినట్లు మఱియొక చోట లేదు. చినరకు శ్రీపర్వతాగ్రస్థమైన ఆచార్యనాగార్జునుని పూజాస్థలమైన మహాచైత్యముకూడ శివాలయము కాఁబోవు చున్నది. బౌద్ధమతమున కీ యాపత్తు వొలగించి మఱిల మహాచైత్యము నచట నిర్మించునట్లు 'వయచూడు' మనియెను. చక్కనర్తి యొకప్రచారకుని అడవిశాంతిశ్రీయొద్దకుఁ బంపించెను. ఆమె శివాలయనిర్మాణమునకుఁ దా ననుజ్ఞ కూడ నిచ్చినట్లు తెలియఁజేసెను. చక్కనర్తి యా బ్రాహ్మణుని పిలిపించెను. ఆ బ్రాహ్మణునివేరు నాగభట్టు. అతఁడు సాంగవేదాధ్యయనపరుఁడు. ఆయన చక్కనర్తి తన యభిమతము చెల్లింపఁ బిలిపించె ననుకొ నెను. ఆయన నట్టియధ్యయనపరుడే గాని, శాస్త్రములు నుపనిషత్తులు చదివినవాఁడుకాదు. ఆయన వచ్చినంతనే చక్కనర్తి యిట్లనెను. 'ఏమయ్యా! శ్రీపర్వతమహాచైత్యస్థలమున శివాలయనిర్మాణముచు జేయనెంచితి వటకదా' యనెను. పూర్వము బ్రాహ్మణులతో నిత్యోకు చక్కనర్తులంత నిర్మర్యాదముగా మాటాడలేదు. చక్కనర్తి మఱల

నిట్లనెను. 'దేవుఁ డెచ్చట నున్నాఁడో? శివుఁడు భగవంతుఁ డని నమ్మక మెట్లు? ప్రకృతి ప్రకృతియందుఁ గడలుచున్నది. సర్వము పరిణమించు చున్నది. కారణముచుబట్టి కార్యము జరుగు చున్నది. ఆ కారణము భగవంతుఁ డని, బ్రహ్మపదార్థ మని చెప్పుట మిథ్యాకల్పనము. శాద్ధర్మ మొక్కటియే నిర్వాణ మార్గము. శివుఁ డొక యడనిజుండును. శ్మశానములో నినా సము. కపాలములును, స్నానములును భూషణములు. ఈ భగవత్కల్పనముకూడ బ్రాహ్మణుల బుద్ధివైపరీత్యమును బెల్పు చున్నది. ఇట్టి ధోరణిలో ముఁగుటెను. ఇత్యోకుల రాజ్యములోనున్న బ్రాహ్మణుల నిష్ఠయత్యమామాత్రమే యెఱిగిన యా నాగభట్టు చక్రవర్తి చేసిన శివనిద నోర్చుకొనలేక పోయెను. కాని యాయనకు వాదించునంతటి నేర్పులేదు. ఆయన యిట్లనెను. 'మహారాజా! యిది మీయిత్యోకుల త్రోవ కాదు. అన్నద్వేషము, బ్రాహ్మణద్వేషము పనికిరాదు' అని చక్రవర్తి యనుమాట మఱచి పోయి మాట్లాడెను. చక్రవర్తి మిక్కిలి కోపించి యా బ్రాహ్మణుని కారాగార బంధితుని జేయించెను. పట్టణమంతయుఁ గలవరపడెను. అనుజ్ఞ వచ్చినదే యనుకొని యా బ్రాహ్మణుడు శ్రీపర్వతాగ్ర భాగమున దేవాలయనిర్మాణము కొఱకు నిటుకలును, సున్నమును దోలించెను. బ్రాహ్మణుడు చెఱసాలలోఁ బదిదినము లుండెను. ఆ పదిదినములు పూర్తి యగువఱకు నచ్చట నొక్క యిటుక లేదు. ఒక చిట్టెడు సున్నము లేదు. వానిని బాద్ధు లెత్తుకొనిపోలేదు. ఎత్తుకొని పోఁదగినంతమంది బాద్ధు లాపట్టణమున లేరు. శివద్రవ్యమని కొంకినవాఁడు లేడు. ధర్మము రాజానుమతము. అడవికొంతిశ్రీయు, సుంధవిశాఖ

నాగుడును వచ్చి చక్రవర్తితో జెప్పిరి. 'మహారాజా! మీరు శివాలయ నిర్మాణమున కంగీకరింతురు, అంగీకరింపరు. ఆ బ్రాహ్మణుని చెజసాలయమును బంధించుట ధర్మము కాదు.' చక్రవర్తి యిట్లనెను: 'ఆ బ్రాహ్మణునికొకకు నాతో వచ్చి యెవ్వరును జెప్పనక్కఱలే' దని. మేనత్త యైన శాంతిశ్రీ కొక సవతి యుండెను. ఆమె పూగీయ మహాస్కంధుని మఱి యొక భార్య. ఆమె పేరు కామశ్రీ. ఆమె కుమారుడు విష్ణుశ్రీ. విష్ణుశ్రీ మహాసేనాపతులలో నొకడు. ఈ తల్లి బిడ్డలు తన బ్రాహ్మణమత్స్యము. కామశ్రీ బ్రాహ్మణ మత్స్యరాలగుటకు: దన సవతియైన శాంతిశ్రీ వృద్ధమత్స్యరాలగుట ప్రబల కారణము. తన సవతి మహారాజునకు మేనత్త. మేనత్తకు: బిత్తుచాయని వారనుకొనెడివారు. కామశ్రీ పూగీయ మహాస్కంధునకు: బెద్దభార్య. పూగీదేశవాసిని. పూగీదేశ మనగా ఒంగోలుమండలము. ఆనాడు ఒంగోలు మండలమునందు: బోక చెట్టును దమలపాకుతోటలును మిక్కుటముగానుండి యా దేశమునకు: బూగదేశమని పేరు వచ్చినది. ఆ మండల వాసులు దృఢకాయులు. యుద్ధాభిలాషులు. ఆజానుభావములు. పట్టుదల కలవారు. శాంతిమూలుడు తన చెల్లెలిని మండలేశ్వరుడైన మహాస్కంధుని కిచ్చుట రాజ్యభద్రితకొరకు. మహాస్కంధునకు రాజసోదరియైన శాంతిశ్రీయందుగన్న తన దేవస్థురాలైన కామశ్రీయందే యెక్కువ యభిమానము. ఆమె గర్భవాసియైన మహాసేనాపతి విష్ణుశ్రీ మహాస్కంధునకు: బెద్దబిడ్డ ప్రియమైన బిడ్డ. అందుచేత విష్ణుశ్రీ రాజ్యమున గొప్ప యధికారమును తీవియు: గలవాడు. అతడు తల్లియొక్క పోతానామమున: జక్రవర్తియొద్దకు:బోయెను. చక్రవర్తియు విష్ణుశ్రీయు

సమవయస్కులు. అనేకయుద్ధములయందుఁ జక్రవర్తిపజ్జ నిలుచుండి యతఁడు చక్రవర్తికి సాయపడినవాఁడు. మహాస్కంధుని తరువాతఁ బూర్వీకరాష్ట్రాధిపతి కాఁడగినవాఁడు. చక్రవర్తిబల మెచ్చట నున్నది? రాష్ట్రాధిపతులం దున్నది. ఆ విష్ణుశ్రీచక్రవర్తితో విట్లనెను. మహారాజా! ఆ రాష్ట్రాధిపతులకుఁ దమ క్రొత్తయైన శాడమతాభిమానము తెలియలేదు కావలయును. నీవు నీ తండ్రివలె రాష్ట్రాధిపతిపాలనము సేయ నిచ్చుగించనిచో శాతవాహనులవలె చుభయమతపాలనము చేయుము. అతనిని వదిలి పెట్టుట మంచిది' యనెను. చక్రవర్తి నవ్వి 'నా కన్న ద్వేషము, రాష్ట్రాధిపతిద్వేషము రెండును బుట్టిన' వనెను. విష్ణుశ్రీయిట్లనెను. 'ఈ దేశమున నీమాట కొత్తవికాదు. ఏవో తెలియక యన్నాఁడుకాబోలు' ననెను. చక్రవర్తి పూర్వవాక్యము నందిపుచ్చుకొని యా మాటను గొత్తమాటను జేసెదను. విష్ణూ! నీ విందులో జోకము గల్పించుకొనకు' మనెను. విష్ణుశ్రీ వెడలిపోయెను. కాని యాయన తన మొగమును గంటుపెట్టుకొని పోయెను.

ఇత్యౌకురాజుల కోశాధికారి భద్రుఁడను నొక క్షత్రియుఁడు. వారిది ధాన్యకటకము. ఆ వంశమువా రనాదినండియు శాతవాహనుల కోశాధ్యక్షులు, మహాధనవంతులు, వేదవేదాంగపారంగతులు. మహాధానుష్కులు. శాంతిమూలమహారాజు సామ్రాజ్యము స్థాపించినంతనే శాతవాహనులయందు గౌరవముచేత శాతవాహనమహారాజులకింద నున్న చాలమంది యధికారులకుఁ దన సామ్రాజ్యమున వారి వారి యుద్యోగములనిచ్చెను. భద్రునితండ్రిశాతవాహనులకోశాధికారి తరువాతఁగొలిదిదినములు శాంతిమూలమహారాజునద్దఁ గోశాధి

శాంతిగా నుండెను. తరువాత భద్రుడును వచ్చెను. భద్రుడును బ్రాహ్మణులు అటువదిలెను. భద్రుడును. ఆయన కొక్కతెయ్యే కూతురు. ఆమెపేరు శాంతి. శాంతియు నామె తల్లియు ధాన్యకటకమునందే యుండును.

భద్రుడు డొక్కడై విజయపురమున నుండును. విజయపురముననుండి ధాన్యకటకమువఱకు కృష్ణమీద రాదారి పడవలు నడచుచుండును. దిగువకు వచ్చుచో బదిగడియలు ప్రయాణము. ఎగువ కొక రేయియో, పగలో ప్రయాణము. అతడు వారమునకు బది దినములకు ధాన్యకటకమునకు బోయి చూచి వచ్చుచుండెను. ఈ భద్రుడన్నచో నిత్యము నృపాలునకు మిక్కిలి యిష్టము. అతని పాదుపరితనము మీద నతని జాగ్రత్తమీద రాజ్యకోశ మంతయు నాధారపడి యుండెను. వారు శాంతవాహనులకు నమ్మిన బంటులు. నేడీత్యోగులకు నమ్మినబంటులు. శాంతవాహనుల నాటిననుండి వారి బ్రాహ్మణమతాభిమానము చెక్కుచెదరనిది. అతని తండ్రులు శాంతవాహనులతోగాని యితర డిత్త్యోగులతోగాని యెప్పుడు దేనినిగుఱించి యభ్యర్థించి నెఱుంగరు. రాజాభిప్రాయములతో వారు జోక్యము కల్పించుకొనరు. వారు కల్పించుకొనకపోవుట చక్రవర్తులకు చెలియును. ఆ భద్రుడు చక్రవర్తి రివదకు బోయెను. చక్రవర్తి యతనిని 'తాతా' యని పిలుచును. "ఏమి తాతా! నీవుగూడ వచ్చితివి? నాగభట్టును వదలుమని చెప్పట పనా? నీ నన్నచో మా కెంత యభిమానమో నీకు చెలియునుగదా! ప్రస్తుతము నా మన స్సెట్లున్నది? ప్రేమ కోపముగాఁ బరిణముంచుచున్నది. నీవు వచ్చి చెప్పితివి. నీవంశములో నెవ్వడును, నెవ్వడును, నే చక్రవర్తితోడను నభ్యర్థన చేసినది

లేదని ప్రతీతి. నీ కీ విషయమున నభ్యర్థన సంకయోగ్యము కాదు. మీర కముగో లేని యీ యభ్యర్థనానుణము నే డేల యుదయించినది? తాతా! నిన్ను జూచినప్పుడెల్ల నీకు నాకు నేదో రక్త సంబంధ మున్నట్లు తోచుచున్నది. నా ప్రకృతి యంతయు రక్త సంబంధమున కెదురు తిరుగుచున్నది. ఆ బ్రాహ్మణుని గొన్నాళ్లు బాధించి వదలి పెట్టెడివాడనేమో! ఇప్పుడింక ననిలిపెట్టరు. బ్రాహ్మణ మతమునందుగల యభిమానము నీ కులమునందు వికషపాయ మైనది. అందుచేత నీ యభ్యర్థనము నేను నిరాకరించుటయే గాక, నిందించుటయే గాక, నీరసపఱచినచో నీరసపఱచినచో నానుండి యా బ్రాహ్మణాభిమానము పూర్తిగాఁ దొలగించినట్లు లోకమునకు విదితము చేసినవాడ నగుచును' అనెను. భద్రుడు సాత్విక యేందుగా మహారాజుతో మాటాడి యెలుగెడు. చక్రవర్తియే యతనితో మాటాడును. తాతా యని పిలుచును. భద్రుడు నవ్వి యూర కుండును. చెప్పినపని చేయును. చక్రవర్తి భద్రునకు మునితాత యని పేరుపెట్టెను. ఇప్పుడు భద్రుడు నచ్చినను నింతవఱకుఁ జక్రవర్తితో మాటాడలేదు. ఆయన మొగమున రేఖలున్నియుఁ గుంచించుకొని దుఃఖము మూరికట్టెట్లు వెనుదిరిగి పోఁబో యెను. పొన్ను మఱలఁ జక్రవర్తి వైపునకుఁ దిరిగి దుఃఖభారము చేత 'నాయనా' యని పిలుచెను. మహారాజా! యని పిలుచుటకు బదులు నాయనా యని పిలుచుట యేమి? చక్రవర్తికిఁ దెలియ లేదు. ఆ పిలుపుతోఁ జక్రవర్తికి భద్రునియందున్న ప్రేమాభిమానములు నందరెట్లయ్యెను. దానితో నాగభట్టును శిక్షించ వలయునన్న కోపము. నందరెట్లయ్యెను. ఈ భద్రున కొక్క తెయే కూతురు. భార్యయుఁ గూతురును భాస్వతకటకమున

నుండుదు. ఆ కూతురు మహాపండితురాలట. ఆమె నలుబది యేండ్లు దాటిన స్త్రీ. వివాహము చేసికొనలేదు. చేసికోదట. అందండు జూచాయగానోకవిపరీతమైననదంతయుఁగలదు. శాత నాహనులు గ్రాహ్యులు. చారి సామ్రాజ్య మంతరించి నది. అందుచేత దాను వివాహమాడనన్నదట. చారిసామ్రాజ్య మంతరించుటకు నీమె వివాహ మాడకుచుటకు నేమి సంబంధము? కొందఱ కొందఱ విశ్వములలో, సిద్ధాంతములలో బ్రతిపత్తి యుండకు. పోవుచున్న భద్రుని వెనుకనుండి చక్రవర్తి చూచెను. ఆయన యిదివఱకెప్పుడును భద్రుడు నడచిపోవుచుండఁగా వెనుక నుండి యతని నడకతీరు చూడలేదు. చూడవలసిన యవసర మేమున్నది? తన రాజ్యములో లక్షమంది యుండిరి. ఎవని నడకతీ రెట్టిదో చక్రవర్తి కేఱిపట్టినది? తన కొడుకు బాహుబల శాంతిమూలుఁడు వస్త్రాబ్ధములవాడు ఆ కొడుకు నడువఁగా దాను జూచెను. పలుచుంది బాహుబలుఁడు సరిగా దనవలెనే నడచు నని చెప్పుదురు. బాహుబలశాంతిమూలుఁడు సరిగా భద్రునివలె నడచును. కాదు. భద్రుడే బాహుబల శాంతి మూలునివలె నడచుచున్నాఁడు.

వీరపురుష డత్తుని కోపము విష్కారణముగాఁ బెరిగి పోయెను. పెరిగిపెరిగి తాటిప్రమాణమున నిలుచుండెను. ఈకోప మిట్లందుకు పెరుగుటయో యాయనకే తెలియదు. పొగవిరిసి చెఱుకట్టినట్లుతని కోపము పెరిగి మూర్తి కట్టుచుండెను. కొమ్మలు రెమ్మలు ఆకులు చివుళ్ళు పూవుల నన్నియు సిద్ధ మయ్యెను. ఆ మహారాజురకే యాలోచించ మొదలిడెను. ఈ కోప మెవరిమోద నని? ఎందు కని? ఈ కోపమంతయు నెందుకు? తనకేదో యన్యాయము జరిగినది. ఆయన్యాయమేమి?

తాను క్షత్రియుడై యేల పుట్టలేదు. పుట్టలేదని యెవరనిరి? లోకమనుచున్నది. లోకమెప్పుడన్నది? లోకమనలేదు. భట్టిదేవి యన్నది. ఆమె యెప్పుడన్నది? తన్ను మొట్ట మొదట వినా హము చేసికొన నచట యందుకనియేకదా? చేసికొనిన తరువాతఁ దనయొద్దట సంతానమును గన్నదే! కనినను నన్నట్లే. నిజముగా నులేదు గదా? ఎందు కనలేదు? అనియో యుండును. తాను క్షత్రియుఁడు గాకపోయిన నేమి? శాంతి నుూలుని మహాసాన్త్రాజ్యము తన కరగతమైనది ఇంక నేమి? తన తరువాతఁ దన కొడుకున కీ రాజ్యముగతయు వచ్చును. ఆ కొడుకు క్షత్రియుఁడు. తాను క్షత్రియుఁడు కాఁడు. తాను గాకుండ తనకొడుకు క్షత్రియుఁ డెట్లగు? ఇది కాదు కారణము. తనకు బాహుబలందటు నిండిచుచుండిరి. తిగస్కరించుచుండిరి. ఎవరు నిందించిరి? ఎవరుతిగస్కరించిరి? అదియేమిమాట? మొన్న నాగభట్టు తిగస్కరించ లేదా? బ్రాహ్మణులను క్షత్రియు లట్లు చూచిరి. వారి కా చనవుండెను. ఆ చనవు ననుసరించి యతఁ డట్లు మాట్లాడెను. బ్రాహ్మణుల కా చన వెందులకు? ఎవ రిచ్చినారు? ఎవరు తీసికొచ్చున్నారు. అయిన నీదేశములో బ్రాహ్మణుల కీ యాధిక్యమెందుకు? బ్రాహ్మణు లగెకులని బ్రాహ్మణులే వ్రాసిపెట్టుకొనిరి. కొంద రవివేకులూ వ్రాతలనే నమ్ముచున్నారు. ఈ బ్రాహ్మణులకు స్పృగభంగము చేయ నలయును. బ్రాహ్మణుల గొప్పయేమి? తక్కినవారి తక్కువ యేమి? సర్వజనులు సమానులే. ఈ మిథ్యాకల్పితమైన వర్ణ వ్యవస్థ యేమి? దీనిని నాశనము చేయవలయును. మూల ముట్టుగాఁ జెల్లగించ వలయును. బ్రాహ్మణుల యధికత యేమి? వారికిఁ దిండిలేదే! మహారాజు తానిచ్చినచో బ్రతుక

వలయునే! తా నిచ్చినచో వారు బ్రతుకుచున్నారు గాన వారల్లులు, తా సధికుఁడు. వారు తనకు లొంగియుండవలయును. తా నిచ్చుటచేత సధికుఁడా? వారు పుచ్చుకొనుటచేత సల్పులా? ఇచ్చినవాఁ డధికుఁడు, పుచ్చుకొన్నవాఁ డల్పుఁడు. నన్న భావముమాత్రము తాను గల్పించుకొన్నది కాదా? గొప్ప తక్కువ లన్న భావము లెప్పుడును గల్పితములే. ఛీ ఛీ అట్లు గాదు. ధనము మనది. చేతులారఁ జూచుచుఁ జూచుచు దానిని బరుల కిచ్చుచున్నాము. ఈ ధనము తప్పక గొప్పదియే కావలయును. పుచ్చుకొనుట గొప్పదియెట్లు పును? అని నైచ్యము. సగము చచ్చికదా పుచ్చుకొనవలయును. పుచ్చుకొనినవాడు చచ్చిన ట్లుండవలయును. నాఁడును జీవుఁడే కదా! వాఁడును జచ్చియే పుచ్చుకొనుచుండెను. చచ్చిన వాని నింకను జంపుట యెందులకు? చచ్చినవాఁడు చావక బ్రతికియున్న వాఁడు చచ్చునా? ఈ వర్ణవ్యవస్థ లేనిచో బ్రాహ్మణుని యాధిక్య మేమి? బ్రాహ్మణుడు సోమరి. అహంకారి. తాను వర్ణవ్యవస్థ కల్పించి, యందుఁ దన కగ్రతాంబూలము కల్పించుకొని లోకముచేత తాను బనులు చేయించి తాను సుఖముగాఁ గూర్చుండి తినుటకుఁ బతకము వేసినాఁడు. ఈ బ్రాహ్మణుని నాశనము చేసినఁగాని యీ లోకము నాగుపడదు. అరే! బ్రాహ్మణుఁడు వేదములను రక్షించెను. శాస్త్రములను సృష్టించెను. ఉపనిషత్తులను మననము చేసెను. ఇదియంతయు నొక మహాకార్యము. ఒకమహాసంస్కృతి. ఈ దేశమునకు నీ సంస్కృతికిని ద్రోచరాని ముడి. ఒక్కొక్క దేశమునం దొక్కొక్క మహాసంస్కారవృక్షము పుట్టును. భిన్నదేశములయందు భిన్నసంస్కారవృక్షములు పుట్టవచ్చును. ఈ

మహావిజ్ఞానవృక్షము నాశ్రయించి తద్దేశగతజీవులు మోక్షమును గందురు. సాధనామార్గమునఁ గరిణతులగురు. ఆ మార్గము కొండఱకుఁ గొన్ని కాలములయందు రమ్యము కాకపోవచ్చును. ఆ విజ్ఞానశాఖ సజ్జీవందునల్లఁ బ్రయోజనమేమి? ఒక దృష్టితో జూచినచో సర్వదేశములయూగు సర్వకాలములయందుఁ బెరిగిన విజ్ఞానవృక్షమును కొండఱి కొండఱి యూహలే. అవియే యథార్థము లనిగాని, చావినవలసిన మోక్షము వచ్చు ననిగాని యెనడు సిద్ధాంతీకరించును? ఈ దేశమునందలి యీ విజ్ఞానము బ్రాహ్మణుఁడు రక్షించెను. రక్షించుచున్నాఁడు. రక్షింపఁగలఁడు. ఆ రక్షణ యతని వశమగుటచేత నతనికి సాంఘికముగా నొక యాధిక్యము తోకు: దాను కల్పించుకొనెనో, యున్నదో, తెలియదు. ఆ యాధిక్యమువలన నతఁడు చక్రవర్తియైన తనతో సంత చనప్రదీసికొని మాటలాడును. అతని కా యాధిక్య మేల యుండరాదు? తాను మహారాజునని, పరాక్రమశాలినని, యధికారినని, భవికుఁడని తన కాధిక్యగర్వ మున్నది. ఈయాధిక్యగర్వము చేత తాను నాగభట్టును హింసించుచున్నాఁడు. నాగభట్టు తన యాధిక్యగర్వమున నేమి చేసినాఁడు? తన్ను హింసింపలేదే! ఎందుకు హింసింపలేదు? ఎందుకు బాధపెట్టలేదు? బ్రాహ్మణుఁడు తానధికుడనని యిన్ని వేలయేడ్లుగాఁ దక్కిన వర్ణములవారిని బైకి రాసీయకుండఁ జేయుట బాధపెట్టుటకాదా? హింసించుట కాదా? పైకి రాసీయకపోవుట యనఁగా నేమి? విజ్ఞానమంతయుఁ దనచేతిలోఁ బెట్టుకొని కూర్చుండుట. ఆ విజ్ఞానము విజ్ఞానమే కాదుగదా! బ్రాహ్మణవిజ్ఞానము విజ్ఞానముకాదు. బౌద్ధుల విజ్ఞానమే విజ్ఞానము. సరే, కాదు. తక్కినవారిని బైకి రాసీయలేదుగదా! ధనవిషయికముగాఁ దక్కినవారందఱుఁ బైకివచ్చిరే!

ఆస్తులు వారిది, ధనము వారిది, పరాక్రమము వారిది. రాజ్యములు వారిది. అధికారములు వారిది. ఇవియన్నియు బ్రాహ్మణే తగులవైనను బ్రాహ్మణులు వీరందఱుకన్న గొప్పనాననుచుండిరి కదా! అనుకోనిమ్ము. తప్పేమి? ఏమియు లేనివాఁ డనుకొనుట వలన వానికి మనశ్శాంతి. ఆఁ అంతయేనా? దేశములో నందఱును దాను జెప్పినట్లు వినిపించుచున్నాఁడు. చేయుచుచున్నాఁడు. ఒక మాయావాగురలో దేశమును దగుల్కొల్పి తా నుచ్చుత్రాళ్లు చేతిలోఁబూని తనయిష్టము వచ్చినట్లు లాగుచున్నాఁడు. వదలుచున్నాఁడు. ఈ వేటకానిని నభించినఁ గాని పక్షులకు స్వేచ్ఛలేదు. ఒకవిధముగాఁ జూచినచో తాను మఱలఁ బక్షి. భదంతఁడు వేటకాఁడు. ఛీ ఛీ, భదంతఁడు వేటకాఁడు కాదు. ఆయన తన కాచార్యుఁడు. ఏమి యా యాచార్యత్వము? తన కతని సిద్ధాంతము లిప్పుడు నచ్చుటయేనా? కాదనియే నిత్యములు, పరమయథార్థములు. బ్రాహ్మణ మతసిద్ధాంతములను విశ్వసించినవాఁడు తనవలెనే యవియు వట్టివే యనఁడా? వాఁడు మిథ్యాజ్ఞాని, నేను యథార్థజ్ఞానిని. ఇంతకు నా కోస మంతయు నెచ్చటనుండి వచ్చినది? నేను బుట్టినచోట పుట్టుక బాగుండదనుకొనుటవలన వచ్చినది. ఇది బ్రాహ్మణులమీఁద నారోపించుట యెందులకు? భదంతాచార్యుఁడు చెప్పినాఁడు నే నది విశ్వసించుచున్నాను. ఈ బ్రాహ్మణవధము చేసియే తీరెదను. ఈ బ్రాహ్మణదేవతల విరూపిం చెదను. మఱియుఁకాదు చేయునో చేయఁడో! నేనే చేసెదను. ఇదివఱకుఁ జాలమంది చేయలేదా? చేసిరి. నేనును జేసెదను. ఇదివఱకుఁ జేసినదే మఱల నేల చేయవలయును? ఇది వా కభిత్ప్రస్తి. నాకు, నేను, జేసితీరెదను.”

తరువాతఁ బదిదినములు గడచెను. మఱలఁ బదిమంది వచ్చి నాగభట్టు విడువలకోసము మహారాజుతోఁ జెప్పిరి. చక్రవర్తి నానాటికిఁ బిగిసెను. నాగభట్టు చెఱసాలలో న్యాధిగ్రస్తుఁడయ్యెను. అతని కు మంబమంతయు వచ్చి రాజు సభ్యునిఁచిరి. 'ప్రభూ! మేము రాజద్రోహులము కామని. రాజు 'బ్రాహ్మణులు సర్వేతర వర్ణద్రోహులు. రాజద్రోహు లేలగారు. రాజద్రోహులే' యనెను. ప్రభూ! నాగభట్టు నురితీయింపకు మనిచి. చక్రవర్తి యురితీయింప ననెను. నదలిపెట్టు మనిరి. నదలిపెట్టు ననెను. ఈ యొక్క-బ్రాహ్మణుని జంపినందువలన నీ కేమి ప్రయోజన మనిచి. చక్రవర్తి, కాదు సన్న్య బ్రాహ్మణులను వధించు ననెను. నాగభట్టు మనుమఁడు ఇరువదియేండ్ల వాఁడు మహారాజు నెదిరించి బ్రాహ్మణులను వధించుట నీచేతఁ గాదనెను. చక్రవర్తి యతనినిగూడఁ గారాగారమున వేయించెను. రెండునెలలలో తాత మచుమ లిద్దఱుఁ గారాగారముననే మరణించిరి.

భద్రుఁడు మహారాజుతో మాటాడిననాఁడు మొదలు వ్యాధిగ్రస్తుఁడయ్యెను. నెలనాళ్లు తీసికొనినతరువాత సందఱును నీ భాష్యయు. కూతుఁడు ధాన్యకటకమున నుండిరి; అచ్చటకుఁ బొమ్మనిరి చెప్పిరి. భద్రుఁడు వినలేడు. నే విత్వాకులను సమ్మి క్కొలిచితిని. వానిసవిధముననే చనిబోదునని చెప్పెను. నాగభట్టు నతని మనుమఁడు చనిపోయిననాఁడే భద్రుఁడును జనిపోయెను.

న వ మా ద్వా య ము

నదీతీర భూములకు వెళునరుండి చల్ల నిగాలి వచ్చినచో పైని నానలు కురిసెను. నదికిఁ గ్రొత్తవసు తగులుచని తెలిసికొని నాగభట్టునధతోపాటు బాద్దమతము విజయపుగములోఁ ప్రబలు నని బాద్దులందఱకుఁ దెలిసెను. ఈనార మేఘాలమీఁద సింహళ దేశమునకుఁ బోయినది. చెనాదేశమునకుఁ బై నముకట్టెను. త్రివిష్టపథాత్రిలోఁ బరవళ్లు త్రొక్కెను. ఈ సర్వదేశములనుండి బాద్దగిత్తుకులు స్త్రీపురుషులొంద్ర దేశాభిముఖముగాఁ దండోప తానములుగా రా నారంభించిరి. నెల, రెండునెలలో, విజయ పురము బాద్దగిత్తుకులతోఁ గిక్కిరిసిపోయెను. వీరందఱకుభోజన భాజనము లెట్లు? వసతు లెట్లు? శిరోముండనము, కాపాయ వస్త్రము, కక్షపాలతోఁ గనుపించినమాత్రాన నెవ్వఁడైనను మహారాజ దర్శనము చేయవచ్చును. రాచనగరు రాచనగరువలెఁ గన్పింపలేదు. ఒక బాద్దవిహారమువలెఁ గన్పించెను. భద్రా తుండు వట్టి యాచార్యుండు కాదు. వట్టి భిక్షువుకాదు. అతఁడు శిల్పి, వాస్తుశాస్త్రజ్ఞుడు. ఆర్యసంఘాచార్యుల సంప్రదాయము వాడు. ఈ యార్యసంఘాచార్యులు పన్నగాను నివాసులు. దిఘనికాయము, మధ్యను నికాయము, పంచమాత్మకలు, వీరి యభిమాన గ్రంథములు. భదంతన కీ గ్రంథములు కంఠస్థములు. ఈయన యే మహాచైత్యస్థలమున నాగభట్టు శివాలయ నిర్మాణము చేయఁ బ్రయత్నించెనో యాస్థలమున మఱిల మహా చైత్యనిర్మాణమును బ్రారంభించెను. ఒక్కపెట్టుగాఁ బట్టణము నకును, నాగభట్టునుని కొండకును నడిమిసరదేశ మంతయు

జైత్రములు విహారములు స్తూపములు - నీని నిర్మాణ మారంభమాయెను. ఈ మహానిర్మాణము సర్వ కార్యక్రమము నకు ధనము ప్రజలనుండి, రాచనగరునుండి ప్రవాహముగా వచ్చెను. ఒక్క చిత్రము. ఏ విహారమునకు, నే జైత్రము నకు, నే స్తూపమునకుఁ జక్రవర్తి యొక్క చిల్లిగన్వ యీయ లేదు. చక్రవర్తి యొక్క పుత్రులయైన శాంతిశ్రీ మహాదేవి పాదనిర్మాణములకు బంగారు నాణెములు కుంచములతోఁ గొలుచుచుండెను. రాచనగరు నాగార్జునునికొండ నడుమనున్న యీ ప్రదేశమంతయు విహారము, స్తూపములు బయలుదేరెను.

నాగార్జునికొండ విజయపురి నానుకొని యున్న కృష్ణా తీరమువెంట చెగువకు నొక క్రోసెను దూరము వ్యాపించి యుండెను. అపర్వత ప్రత్యంత ధాత్రియైయు విహారములతో నిండిపోయెను. మొట్టమొదట నొక స్తూపము. స్తూపనిర్మాణము గుండ్రముగాఁ జేసి దాని నిటుకరాతితోఁ గట్టుదురు. ఆస్తూపము యొక్క మధ్యభాగమున బుద్ధదేవుని శిరోజమో, దంతమో ప్రతిష్ఠింతురు. దాని నొక భిక్షుకుడు భద్రముగాఁ దన కమండలువులో నుంచుకొని నిత్యదీపధూప నైవేద్యము లతోఁ దీసికొని వచ్చును. 'శిరోజము నా కొక పరమాచార్యుఁ డొసంగెను. నే నాయనను శుశ్రూషించి పదేండ్లాయన సేవఁ జేసి యాయన దయ సంపాదించి మధ్యమ వికాయ మాయన నద్దఁ బాతము చెప్పించుకొంటిని. ఆయన నా కిది దయ చేసి నాఁడు.' 'నేను సింహాశద్వీపమునఁ బడునాటు సంవత్సరములు గురుశుశ్రూష చేసితిని. ఈబుద్ధదేవుని దంతము సింహాశములో నొక కుటుంబమునందు వందయెండుగా నుండెను. వారు దీనిశ భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బాలించుచుండిరి. నేను వారి కుటుంబమునకు

మహాపాపకారము చేసితిని. వారు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా దీనిని నా కిచ్చిరి. ఇట్టి వనేకములు కథలు. ఒక దంతమో యొక శిరోజమో వచ్చితోడనే యొక స్తూపనిర్మాణారంభము. ఒక యిరువదియో పాతకయో గజముల చుట్టుకొలతతో స్తూపము యొక్క నిర్మాణ మారంభమగును. రెండు నిలువుల యెత్తునఁ జుట్టుచుగోడ పెట్టిదాని యట్టయ పుగున నొక బంగారపు బరణిలో నీ బుద్ధదేవుని శిరోజమో, దంతమో నిశ్చేషించి, యాబరణిలో కొంత ధనముంచి బరణిమూతపెట్టి యాబరణినందు స్థాపింతురు. ఈ రెండు నిలువుల యెత్తునున్న గుండ్రని గోడలోపలి భాగ మంతయు మట్టితో నింపుదురు. మఱువై భాగమునందు గుబ్బగాఁ బోసి దానిపై నొక చిన్న యాలయమువలె నిర్మించి యందులోఁ జిన్ని బుద్ధవిగ్రహ ముంతురు. ఈ గోడకు వెలుపలి భాగమున నొక నిలువెఁడెత్తున మఱువై సాసి చచ్చవరముగా నెత్తెన వేదికచేసి యీ వేదికయంతయు రాళ్ళతోఁ జక్కని సమప్రదేశముగాఁ జేయుదురు. స్తూపమునకు నాల్గువైపుల నీ మహావేదికనుండి యెక్కుటకు దిగుటకును సోపానములు నిర్మింతురు. ఇది స్థూలమైన స్తూపనిర్మాణము. భారతదేశము నందలి యితర స్థలములయందు స్తూపనిర్మాణము లింతటితో నిలుచును. కాని, విజయపుర సమీపదేశమైన సలనాడు పాల రాళ్ళకును, నానావర్ణములుగల మెత్తనిరాళ్ళకును బ్రసిద్ధమగు దేశమగుటవలన నా రాళ్ళతో శిల్పము, పెరియలంకారములు సిద్ధముచేయబడినవి. స్తూపమునకు నాల్గువైపుల నాయక స్తంభములు బయల్దేరినవి. ఈ స్తంభదాయ మమరావతిలోఁగూడఁ గలదు. నాల్గువైపుల నున్న వేదులకు ముందు నాల్గు నాల్గులు పచునామకంభములు నిలువఁ జెట్టబడెను. ఈకంభములు తెల్లని

పాలరాతి కంబములు నాలుగైదు నిలుపుల యెత్తుననుండి, పై భాగమునందుక్రిందిభాగమునందుఁబూజలుచెక్కబడియీ సుంభములు స్తూపములకుఁ దెచ్చిన యందము వర్ణనాతీతము. ఈ శ్రీస్వతత్వాద్ధులకు శ్రీపార్వతీయులు, అంధకు లని పేర్లువచ్చెను. ఇందులో మఱిల రెండు తెగలు. పూర్వశైలీయు లని, యపరశైలీయులని పిలువఁబడు చుండిరి. స్తూపమునకుఁ జాట్లు వేదికిఁ బై భాగమునకు నిలువఁజేతయినస్తూపకుడ్యము చుట్టును బాలరాతిమీఁద శిల్పములు చెక్కఁబడి తాపటము చేయఁబడుచుండెను. ఈ స్తూపములలోఁ బ్రతిస్తూపమునకు నంటుకొని విహారముండెను. స్తూపమునకు నాలుసైపుల నాల్గు పూజామందిరములు, దాని చుట్టును బ్రదక్షిణ మంటపము. కుడి దొడమల రెండువైపుల రెండు చైత్యగృహములు, ముందు శిలామంటపము. తక్కిన మూడునంకల మూడు చతుశ్శాలలు నిర్మింపబడి, దీని యంతకును సంఘారామ మని పేరు కలిగెను. ఎడమవైపుననున్న చైత్యమునకు డగోబాచైత్యమని కుడివైపుననున్న చైత్యమునకు బుద్ధిచైత్యమనియుఁ బేర్లు. ఈస్తూపనిర్మాణము ప్రజ్ఞేకముగా నాంధ్రశిల్పమునే సూచించుచున్నది. ఎంత బౌద్ధమత మైనను బూర్తిగాఁ దత్పూర్వ మందున్న బౌద్ధమతమునకు ననుగుణములను మఱచి పోలేదు. ఆయక సుంభముల యొక్క శిఖరములయందుఁ ద్రిశూలములు చిత్రింపఁబడి యెను. ఈ యాయక సుంభములయొక్క పంచసంఖ్యాత్వము బుద్ధుని జీవితములోని పంచమహాఘట్టములను సూచించునని నారి యుద్దేశము. బుద్ధుని జన్మ, బుద్ధుని రాజ్యపరిత్యాగము, అతఁడు బుద్ధుడైన స్థితి, పృథమోపదేశము, నిర్వాణము. ఈ పంచఘట్టములును బునఃపునః వేయిరూపములుగా శిల్పాకృతిఁ

దాల్చినవి. బోధివృక్షము, ధర్మచక్రము, సూసము ఈమూర్తి
యొక్క యాకారములు చిత్రించిన శిల్పిచేతికి విసుగు లేక
పోయెను. ఏవిలో శాక్యసింహుడు బుద్ధుడైన స్థితి మఱియు
శాసాధ్యము పొంది యాముకస్తంభముల యెదిరితిలోని
నడిచి స్తంభమునఁ జిత్రీకరింపఁబడెను. భారతదేశమున నుదయి
చిన, విజృంభించిన, యేనుతమైనను నాంధ్రదేశమున దాని పరీ
పాకదశఁ బొందుచుండెను. వేదమతము సాంఘాలదేశమును,
నింధ్యోత్తరదేశమును నవలి నక్షిణాపథమునఁ బ్రవేశించినంతనే
ప్రవేశించుట యనినంత నామ్యుల దండయాత్రావిషయము
కాదు. ఆర్యులు దండెత్తినదిలేదు. అతడు మున్నున్నట్లు దాగివి
కులును లేరు. దాగివికు లనిపించుకొన్న చైత్యులుకూడ వర్ణా
శ్రమాచారసహితములు. రాక్షసులలో మహారాక్షసులు. బ్రాహ్మ
ణులు, క్షత్రియులు, వృషసర్వుఁడు క్షత్రియుఁడు. రావణుఁడు
బ్రాహ్మణుఁడు. అనఁగాదక్షిణాపథమునందు వేదమతము నుండు
దేరెను. అందులో నాంధ్రదేశమునందు వేదములను వేదమత
ములును బరమోచ్చైస్థితి నందెను. ఆంధ్రులు మధురవేదపాఠ
కులు, స్వశాస్త్రనిర్ణాతలు. యాస్కాచార్యుఁ డాంధ్రుఁడు.
ఆప స్తంభుఁడాంధ్రుఁడు. వేదభాష్యకర్తవిద్యారణ్యుఁడాంధ్రుఁడు.
ఇట్లు వేదమత మాంధ్రదేశమునందే పరమోత్కృష్టదశ నం
దెను. శైవమతము నిచ్చుటనే యభివృద్ధి పొందెను. అప్పయ్య
దీక్షితులవారు, పాల్కురికి సోమనాథుడు నిద్దఱును శివాద్వై
తమును వీరశైవమును బోషించినవారు. అట్లే జ్ఞాన్ధమతమును,
నాంధ్రదేశమున గ్రొత్తకొత్త సంతరింపులు సంతరించుకొనెను.
బుద్ధుఁడు ధర్మవాది. దైవములేడు. కర్మలులేవు. నీతివాదము
చేసెను. ప్రతివాదము చేసెను. ఆయాన మత మాంధ్రదేశ

మునకు వచ్చినయంతనే క్రొత్త క్రొత్త కల్పనలు చేసికొనెను. బుద్ధుడే దేవుడయ్యెను. మఱియు సంధకబాధశాఖియులు సర్వ బాధగ్రంథములకును కావ్రెత్తము నీయలేదు. అంధకబాధయు భదంతానందాచార్యుని సంస్కారాయము కలవారై చుహాసాం ఘోకులైరి. వీరికి నిఘనికాయము, మజ్జిమనికాయము, పంచ మాత్మకలు ప్రనూనగ్రంథము లాయెను. భదంతానకు దిఘ మజ్జిమనికాయధారి యని బిరుదువచ్చెను. ఇతరాచార్యులు ధనుకధికుడని, ధమ్మధారుడని, వినయధారుడని, మాతుకధారు డని-బిరుదులు పెట్టుకొనిరేకాని నికాయధారుడని బిరుదుపెట్టు కొనలేదు. ఈయననైలీయులైన యంధకులు పాళీశాఖియులు కాదు. తేజానదులు. మాతుక యనగా అభిధమ్మపిటకము. ధమ్మమువేటు. అభిధమ్మమువేటు. బుద్ధుని ముఖమునుండి వెలు వడిన సూక్తులకే ధమ్మపథమని పేరు. అభిధమ్మమనగా ధమ్మ సకమునందలి హక్యములం దీసికొని చేసిన యితర విషయముల వచ్చు. అందుచేత అంధకబాధులు చర్చావాదులు. అభిధమ్మ మార్గస్థులు. విషయమును జర్చించి, దాని నిగ్గుతీయుట యాంధ్రుల రక్తములాని గుణము. ఏమతమైన నేమి? కాలానుసృతి నొక్కొకప్పు టొక్కొక మతము, ధర్మము వ్యామోహింపఁ జేయును. దానివల్ల వివాదములు రావచ్చును. అంధ్రజాతి లక్షణము చావదు. స్రుతిస్తూపము నంటుకొని యున్న విహార ములు, విద్యాశాలలు, ఈవిద్యాశాలలకు సర్వేతరభారతదేశము నుండియు సింహళ, శీనా, త్రివిష్టపదేశముల నుండియు వేలకు వేలు విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. వీరియొక్క విద్యావ్యాసంగాను కూలార్దము విహారములు పదులు నిరుపదులు వృద్ధిపొందెను. విహారమనగా రొకకళాశాల, కళాశాలతోపాటు వసతిగృహము

కూడ. మహాచైత్యమునందు మహాసూపమున్నది. తక్కిన ప్రతి విహారమునందు నెదురుబళ్ళుగా డగోబాచైత్యము, బుద్ధ చైత్యము విహారములోని భాగములుగా నిర్మింపఁబడుచుండెను. ఈవిహారములలోని యీచైత్యములు చిన్న చిన్న గదులు. దగోబా చైత్యమునందుఁ గొంచెము పొడుగుగా నున్న గది చివర నొకసూపము నిర్మింపఁబడి యుండును. ఆ సూపముయొక్క ముందరిభాగమువెనులుబాటుగాఁ బదిమంగినిలుచుండి ధ్యానము చేయుట కనువై నస్థలము. బుద్ధచైత్యముకూడఁ బ్రమాణమున దగోబాచైత్య మంతవై యుండును. ప్రతిబుద్ధచైత్యమునందును నోడ కంటుకొని యెత్తెనస్థలమునందుఁ బాలరాతితోఁ జెక్కబడిన బుద్ధవిగ్రహముండును. తక్కిన విహారమంతయు నసతిగ్రహములు. ఒక్క విద్యార్థి యుండుటకు, నిద్దరు విద్యార్థు లుండుటకు నీలుగా నన్నియు గనులు. ప్రతిగది లోనికిఁ జక్కఁగా గాలి రావచ్చును. చిన్న యెత్తయిన యరుగుచేసి, యా యరుగుమీద నొక నాపరాయి పటుపఁ బడియుండును. ప్రతి విద్యార్థియు నీ గదిలోనున్న రాతిపైఁ గూర్చుండి చదువుకొనును. కృష్ణానదిలోనుండి నాగార్జునుని కొండమీదికి జలము యంత్రములద్వారా తోడఁబడి నిలువ చేయఁబడి యుండును. ఈ ప్రదేశమునుండి ప్రతివిహారమునకును రాతితూములద్వారా, గొట్టములద్వారా జలము సమృద్ధిగా నందింపఁబడుచుండెను. నాగార్జునుని కొండకొనవద్దఁ బెద్ద లోయగా నేర్పడి యాలోయ నంటుకొని మఱియొకకొండ యడ్డముగా వ్యాపించియుండెను. ఈలోయగుండఁ బైనుండి యొక వాగువచ్చి కృష్ణానదిలోఁ బడుచుండును. విజయపురమునకుఁ బడమటిభాగమునఁ గృష్ణానది ప్రవహించుచుండెను. వాయవ్య

దిక్కున నాగర్జునికొండ యుండెను. ఈ వాఁ గా మహాపట్టణమునకు నిశాన్యదిశయాతము వ్యాపించియుండెను. వాఁగున శీశాన్యదిశయందు బట్టణము వ్యాపించని విడిబయలును శ్రేత్రభూమియు నుండెను. అచ్చట సింహభులు తాము వేతే విహారములు నిర్మించుకొనిరి. ఆ విహారములోని దగ్గోబాచైత్య నిర్మాణముక్రొత్తగాకేసిరి. సూపకుడ్యములోపలనూగకే మన్నునింపక యష్టదశపద్మాకృతిగా నిమిశలతో గోడలుపెట్టి దానిని మట్టితో నిర్మించిరి. స్రవీదికము నుడయముననే సర్వవిద్యార్థులు కృష్ణాస్నానునగు బోవుదురు. సూర్యోదయ మగుటతోడనే స్నానములుచేసి నచ్చి తమ విహారస్థదగ్గోబాచైత్యమునకుఁ బదిమంది పరిమందిగాఁ బోయి. ప్రార్థనము చేసి బుద్ధచైత్యములోని కేగి పుష్పములుబుద్ధదేవునిపాదములయందుంచి నృక్షచ్ఛాయలయందు గుహపులుచేసి వికాయాదిగ్రంథబోధనము విందురు. అచ్చటిచను వొక్కనుతమేకాదు. శిల్పము, సంగీతము, రసాయన శాస్త్రము, ప్రకృతిశాస్త్రము, తగ్గవ్యాకరణములు, స్థపతికర్మ వాస్తువు రాజకీయములు, సర్వశాఖలయందును విద్య చేయుచుండెను. వారమున కొకసారి సర్వవిహారగతసర్వవిద్యార్థులు మహాచైత్యమున సమావేశమగుదురు. ఆనాఁడు భదంతాచార్యుఁడు సంగసించును. ఈ సర్వకళాశాలాసమష్టిరూపమైన విశ్వవిద్యాలయమునకు భదంతాచార్యుఁడుపాధ్యక్షుడు. చక్రవర్తి మేనల్లి యొన శాంతిశ్రీదేవి. సర్వవిశ్వవిద్యాలయములను గోశాభ్యక్షురాలు. చక్రవర్తి సర్వాధికారి. రాజధానిలో నున్న ప్రతిదిమును జక్రవర్తి తన కూతురైన కొడబలిశ్రీదేవితో సాయరకాలములయందు మహాచైత్యములకుఁ బోయి వచ్చుచుండును. మేనత్తశాంతిశ్రీదేవి యనేకచైత్య

గృహములు, విహారములు, శిలానాటకములు, చతుర్థాంశములు నిర్మింపించెను. ఆమె తన మేనల్లుడు, అల్లుడు తన వీరపురుష గతునియొక్క శ్రేణులనియై యీ దానము లన్నియుఁ జేసెను. సంనత్పరము నాటినా సంనత్పరము చక్క నర్తియొక్క భార్య లండలును కైత్యగ్నహములో, యాయక సంభములో, తమపేరఁ జేయించుచు వచ్చిరి. తొలవొల్ల నా రెన్వరును బాద్దమత మంగీకరింపలేదు. వీరపురుషుని భార్య యైన శాంతిశ్రీ యొకవిహారమును గట్టించెను. ఆ మఱు సంనత్పరము రుద్రధారయు బాద్దమత మంగీకరించి కైత్యగ్నహమును నిర్మాణమును జేయించెను. ఆ మఱు సంనత్పరము శాంతిశ్రీదేవి తాను బాద్దమతమును స్వీకరించి మహాచైత్యమునకు నొక నైపుననున్న యాయక సంభము లెడింటిని దానము చేసెను. తరువాత రెండేండ్లకు మస్తిశ్రీ సింహాశవిహారమునందలి దనోబా చైత్యమునకు వలసిన ధనమును దానముచేసెను. తరువాత రెండేండ్లు జరిగెను. మూడేండ్లు జరిగెను. నాసిష్ఠి భట్టిదేవి తానుగూడ బాద్దమతస్థురా లగునని వీరపురుషునకుఁ జెనుచు చూచుచుండెను.

Or 1982

కొడబలిశ్రీదేవికిఁ బరియోజ్ఞ వచ్చెను. భట్టిదేవి నూజ చేరు. ఈ పరియోజ్ఞ నూజి పట్టచుహిషికిని జక్కన రిక్తిని మాటలేలేవు. ఈయన యామెయంతాపురమునకుఁబోడు. ఆమె గమ్మని నాపుచ్చును. దినదినము చక్కన రిక్తికిఁ బట్టచుహిషి మీఁదఁ గోస కుక్కున యగుచుండెను. పట్టచుహిషి మాంజాపకము వచ్చిప్పుడెల్లఁ చక్కన రిక్తికిఁ గివాలయమును బడి గొట్టించును. పది బ్రాహ్మణకుఁ బుంబములను బాధించును. రాజ పెట్టు బాధలు పడలేక కొన్ని బ్రాహ్మణకుఁ పుంబములు బాద్ద

మతే మవలంబించును. అవలంబించినచో వారియాస్తులు వారికి మిగులును. వారి ప్రాణములు వారికి దక్కును. అదివఱకుఁ జెరిగిన సాలలోఁ బెట్టబడినవారు వదలిపెట్టబడుదురు. రాజాయొక్క కోపము తగతమభావమున బ్రజ్వరిల్లు చుండెను. బౌద్ధమతము స్వీకరింపమని చెప్పిన బ్రాహ్మణ కుటుంబములొక్క యాస్తులన్నియు రాజుకై వసముచేసికొనును. స్వీకరింపకపోవుట గోరక బౌద్ధులను నిందించినచో వారిని జైలుసాలలోఁ గూడ వేయురు. బౌద్ధధర్మముతో, మతసిద్ధాంతములతోఁ జచ్చకు దిగినవారికి మగ్గదండన విధించును. చక్రవర్తి సేనలను దీసికొని సుప్రసిద్ధ మతాచార్యులను వెంటఁబెట్టుకొని ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోవును. బ్రాహ్మణులందఱు సమావేశ పఱచును. వినదించకుండ బ్రాహ్మణులందఱు బౌద్ధులయనచో నా గ్రామములోనిశివా లయములు ధ్వంసముచేసి తిరిగి వచ్చురు. లేనిచో బంధితులైన బ్రాహ్మణులను వెంటఁ దీసికొని వచ్చును. ప్రతి దినము నీ బంధితులైన బ్రాహ్మణుల నందఱును బట్టమహిషీసాధ పశ్చిమ కుడ్యగత విశాలగవాక్షమున కెదురుగ నున్న వీధివెంట సాయంకాలములయందుఁ దీసికొని పో నాజ్ఞాపించును. పట్టమహిషి గవాక్షమునుండి వారివంకఁ జూడనలయును. వారి నచ్చటనుండి తీసికొని పోవలయును. భట్టిదేవి యా బ్రాహ్మణ సావమానమును జూడలేక తొలుతటి దినములలోఁ దన గవాక్షమువద్దకు వచ్చెడిది కాదు. బంధితులైన బ్రాహ్మణుల నుండు బౌద్ధ బౌధింపబడు చుండెడిది. పరిచారికలు పోయి చెప్పిరి. భట్టిదేవి: అవునవును! నా మనస్సు మాత్రమే హింసింపబడు చున్నది. వారి శరీరములుగూడ హింసింపబడు లేరా? అని పోయి చూచెను.

బాహుబలశాంతి మూలుఁడును, కొడబలి క్రిదేనియును బట్టచుహిషికి సంబంధము లేకుండఁ జేయఁబడిరి. నా రిసువుకును నీరబ్ధాద్ధభావములతోఁ బెంచఁబడుచుండిరి. ఇట్లుండఁగా నాంధ్ర దేశమునఁ దగిలెను కొద్దిగతుము సాతుకొని సోయెను. పెంపొందెను. చెట్లు గట్టెను. ఈ బాధచుత మహావిజృంభణ మసఁగొత్తునము చేయవలె నని చక్రవర్తి సంకల్పించెను. ఆ మహాగొత్తునము నచ్చి చూడవలె నని పట్టచుహిషి కాజ్ఞా సంపించెను. పట్టచుహిషి నత్తునక లేకు, రా ననలేదు. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి కొక యనుమానము తగిలెను. తా నింకను బట్టచుహిషిని ప్రేమించుచుంటినా? యని. ప్రేమించక గొయినచో నీయుత్సవమునకు రాకపోయినచో నిన్ను శిక్షింతు నని యెల కబురంపలేదు. యవరాజు బాహుబల శాంతిమూలుఁ డప్పటికిఁ బదునాఁడెందఁ నాఁడు. కొడబలి శ్రీదేవి సగుకొకండొడ్లది. తన సోదరియైన యశవిశాంతిశ్రీయు, బానగాఁగై న సంధవిశాఖ నాగుఁడును, దనయొక్క తీర్థశాసనమునకు బెడరి జాదులై. అడవిశాంతిశ్రీ కొన్ని యాయక స్తంభములను దానముచేసెను. రాజవంశములో బాధమతము స్వీకరింపనివా రిద్దరే - విష్ణుశ్రీ తల్లి కామశ్రీదేవియును, వాశిష్ఠీభట్టిదేవియును మహారాజునకు భట్టిదేవిమీఁద ననురాగము తగ్గెనా? తగ్గలేదా? చక్రవర్తి యంతఃపురమునుండి భట్టిదేవికి సంవత్సరము కొక్కసారి కానుకలు వెళ్ళుచుండును. పట్టచుహిషి పుట్టినదినము పండుగకుఁ బ్రతిసంవత్సరము చక్రవర్తి యామెకు వేయి బంగారు నాణెములు, పట్టుచీరలు, పండ్లు పంపించుచుండును. ఆమె విరాకరించదు. ఎప్పుటి కప్పుడు బ్రాహ్మణవధయు, శివాలయవిరూలనము జరిగినప్పుడెల్లఁ జక్రవర్తి యామెకు వార్షికంపించును.

మేనత్త శాంతిశ్రీదేవియే వృద్ధురాలు; కామశ్రీదేవి యంతకన్న వృద్ధురాలు. చక్రవర్తి యామెను హింసింప నెంచలేదు. పైగా విష్ణుశ్రీ తనకు మిత్రము. అతడు బాధుడు భట్టిదేవిమాత్రమే యతనికి మనశ్శల్కమై యుండెను. భట్టిదేవిని హింసపెట్టినచో రాజ్యమునం దశాంతిబయల్దేరును. బావమఱివిశాఖస్కంధుడు మొదలైనవారు మునులలో బ్రాహ్మణ మతాభిమానము చావనివారు. అప్పుడప్పుడు రాజునకు నివనచ్చు చుండెను. ఇత్యాదులరాజ్యపు టెల్లలయందుఁ గల రాజులందఱును వనకు బంధువులైనను, ననయందు న్యతిశేకాభిప్రాయము కలవారని. వారును రాజ్యమునందలి కొందఱు మండలేశ్వరులును, దండ నాయకులును లోలోన నీ బాద్దమతి నిర్మూలనముకొఱకు నిష్కృతురాజ్య నాశనముకొఱకు తంత్రములు పన్నుచున్నారని, యా తాంత్రికులలో విశాఖస్కంధనాగు డొకఁడని రాజునకుఁ దెలియును. కాని చక్రవర్తి యేమి చేయుటకును వీలులేక పోయెను. మేనత్త శాంతిశ్రీ రాజబంధువులలో నెవరిమీఁదను నీ మతతీవ్రత ప్రచరించుట కుష్టములేనికి. భదంతాచార్యుఁడు దినదినము చకరినర్తతోఁ జెప్పుచుండును. “ఈ హింస పనికి రాదు. ఇది బాద్ధమతి కాదు. మీరు తమించినచో - మీరు బాద్ధులుకారు. ఇది గోగో మీ హృదయాంతరాంతరముల నున్న యొకత్వప్రీత్యాద్ధమతాభిమానముగాఁ బరిణమించెను. ఈ పరిణామము నా మతముయొక్క పవిత్రత్వమునంతను నపవిత్రత్వము చేసెను. ఈ హింసతోపాటు రాజబంధువుల హింసయు సాఁగెనేని, నే నీవిహారములు, స్తూపములు, చైత్యములు సర్వమును వదలివేసి పోయెదను. భట్టిదేవి పట్టమహిషి,

అమె మనస్సునడెడి కష్టము నా మతమునకు శ్రేయోదాయ
కాదు. ఒకప్రాణి హింసించడేనేని, యొక మతస్థాపన జరుగుట
జరుగుటకాదు" అని.

ద శ మా ధ్యా మ ము

దోషకర్ణ దుర్వోధన దుశ్శూరన శకున్యశ్వత్థామాదులు
పనిమందియుఁ జుట్టిముట్టి రథమునుగ్గుచేసి ధనుస్సుభగ్నపటవగా
నొలునుండి కత్తి వెఱికి యభిమన్యుఁడౌకసమున కెగిరెను. అచ్చటి
నుండి యెవగిమోదికి దూకునో యని యా మహాయోధులలో
నెవరికి వారు ప్రాణాశలు వదలుకొనిరట. అంధ్రదేశమునందలి
మహేశ్వరలింగము లట్లు భయపడిరి. వీరపురుషుడ త్త చక్రవర్తి
తాను చేయఁబోవు బాధమహోత్సవమునందుఁ దాను కేసిన
బ్రాహ్మణ నిర్మూలనవిహ్నముగా నేదో యొక శివలింగమును
బెఱికితెచ్చి దానిశిరస్సునఁ దనపాదమునుబెట్టి మట్టించునట. శ్రీ
శైలములి కార్జున భ్రమరాంబిక వామాంగమున నేకబాహుపరి
ష్పంగమునఁ గనులు జొతులుగా నేడ్చెను. శివశివ సతీపాథో
లనపవిత్రరేఖ, హృషీకేశపాదాంబుజ వినిశ్రుతలహాసీమాలిక
వీరపురుషుడ త్త బాదతాడనభీతిమై దిక్కులందుఁ జిందెను. తచ్చి
రథకారి కక చంద్రమశ్వకల మధురరేక కందిపోయెను.
పార్శ్వతీవ్రథమగగ్ధము వినాయకుఁడు తొండమెత్తి గీపెట్టెను.
ఈ విలయ మెట్లాడుకొందునా యని మల్లికార్జునుఁడు కొన్న
మల్లడి వెలడియయ్యెను. అప్పటి కైదువందల యేండక్రింద
నాంద్రవిష్ణువుచేత మన్నన లందిన శ్రీశైలస్వామి యయ్యాంధ్ర
భృత్యుల భృత్యులైన యిత్యౌకులచేతఁ గడగండ్లుపడి మృగ

వలసిన తనస్థితి తలంచుకొని భయముచేత మూడుకన్నుల వెంటను నీరుగాఁజ్చెను. ఆహా! ఈశివుని పురాణవైభవము! కంటి నిప్పుకణముల మింగుగురుల వెట్టణో సగము కాలిన మన్మథుని మీఁద దయపుట్టి సూపముజేకుండ బ్రతికించిన యా త్రైక్ష్య ప్రసన్నతలు నేడేమైనవి? నేల యటదమై, బంగరుకొండవిల్లయి వెన్నుడమై తక్కుచూలి బండివాడై, నెలయుఁ బ్రాద్దును బండిలోజాలె పెద్ద మొసగావినలె మూడూరులుఁ ద్రవ్వగోతురు లెత్తిన యీసాలముకాపరి నేటికి వీరపురుషదత్తునిపేరు చెప్పిన మాతాన గజగజ నాకెను. ఇంతకు నాయనభయము నిర్దేశము. వీరపురుషదత్తుఁ డ్రీలమల్లుని గడలింప నెంచలేదు. కొత్తగా నేస్వామిని గడలింప నెంచలేదు, తా నిదివఱకే వెల్లగించి తెచ్చిన వందలింగములు రుబ్బుపొత్తిములవలె మొగ సాలలోఁ బడియుండెను. అందొకటి చాలదా? మహాచైత్యము ముందుప్రదేశమునఁ బాననట్టము కట్టి యొకశివలింగము నందు నిక్షేపించి శివలింగమునకుఁ జుట్టుకొని శిరస్సున ఛత్రీకృతమైన సర్పభామండలము నమర్చి వీరపురుషదత్తుని పాదతాడన ప్రయోగాన్వయముగా నునిచిరి. ఈ మహాచైత్యపురో భాగమున సర్వజనమును గూర్చొనుటకుఁ బ్రదేశ మేర్పాటు చేయఁబడెను. చక్కని రియుఁ బట్టనుహిషియు నాసీనులగుటకు మనఁగోన్నతవేదికపై నెంచుసింహాసనములమర్పఁబడెను. ఆసింహాసనములయొక్క పై భాగమున హేమమయవస్త్రముల వితానములమర్పఁబడి వానికి మఱులు, గోమేధికములు వ్రేలాడఁగట్టఁబడెను. ఆ ప్రదేశముచుట్టును దండనాథులకు, మండలాధిపతులకు సముచితాసనము లేర్పఱుపఁబడెను. పట్టనుహిషి కొఱ కేర్పఱుపఁబడిన సింహాసనముకెలనఁ దక్కిన నలుఁగురు

రాజులకును గనకపీఠము లేర్పఱుపఁబడెను. ఉత్పవద్యనాగత సర్వజనులును గూర్చుండుటకు దూరముగా నేల యంతయు జడునుజేసి కలయంపించి, చాపలువేసి, పైని రత్నకంబళములు సఱచి సర్వవిహారగతిభిక్షుకవిద్యార్థులు విద్యార్థినులు సమా సీనులగుటకు మఱియొకచోట నియమింపఁబడెను. ఉత్పవము రాజసాధముముందు బయల్దేరి పట్టావీధులన్నియుదిరిగి చిట్టచివరకు మహాచైత్యమువద్దకు నచ్చును. ఉత్పవము బయల్దేరెను. మునుముందు వ్రసినమూహముమీఁద ఛేరీకాఠకాపటహా కాహళాదివాద్యములు బోరుకొనెను. ఆవెనుక యుదమునకు యోగ్యములై యాహవధనంజయధూనుచేఖలువోని మత్త సామజములగుంపు బంగరుపాదాలతోఁ జెక్కిళ్ళయందు, ఫాలభాగములయందుఁ జేయఁబడిన యలంకారరంగవలీభక్తి చేర్చదములతో, మందమందగమనములతోఁ బార్శ్వప్రసారిత కరాగ్రవివృతసర్పముఖాభాధరవిస్ఫురణలతో రాచతీవియొలుకఁ బోయు చూపులతో కుంభవివణ్ణాధోరణులచే నడుమ నడుమ యందీయఁబడుచున్న భక్త్యగ్రహణపరాయణోత్ప్రసారిత కరతిరశ్చీననలనములతో, హాదాలక్కింద వేలాడుచున్న ఘంటికానాదలయానురసరణచిత్రస్వానములతో నేగుచుండెను. ఆవెనుక పదివేలమంది కైండుకోశముల పొడుగున నిరువు రిరువురుగా బారుగా నిలుచున్న సర్వవిహారనివాసులగు భిక్షుపరిద్యార్థులు. ఇంతపొడుగునను దామరతూండతోఁబూవులతోఁ గాగిలి కమరనంత లావైన వెంటిగాఁజుట్టబడిన యొక మహామాల. గజము గజ మెడముగా నిద్దిద్దిఱు భిక్షుకులుః ఈదండ యాభిక్షుకుల భుజములమీఁదనుండి వచ్చి నేలను పొలును. మఱిల ముందున్న యిద్దరు భిక్షుకులభుజములమీదికిఁ

బోవును. దీర్ఘాతిదీర్ఘమైన, శేషాహిపుచ్ఛాభిరామమైన
 గోకనదపుండరీకసన్నిభశ్రితమైన బహుబిస కాండమృద
 వైన యీ మహానూల నిట్లుగా, నితబ్ధగును, భిక్షుకులు
 మోయుచు నడచుచుండిరి. ఈమాల యల్లు మోయబడు
 చున్నంతమేఱయు, నిరుపాచ్ఛములయందును వారాంగనలు
 నృత్యగీతాభిరామసుందరశరీరవదనారవిందలై పూవులతోఁ
 గుంతుమతో సీమాల నలంకరించుచుండిరి. నడుమ నడుమ
 వెంటనేవచ్చు బహిష్కృతములమీఁద నిలుచుండి గంధర్వుల
 వలె, దేవతలవలె కేవల్యగచన చేసికొన్న కొందరు సుందర
 పురుషులీ మహానూలను బైనుండి గ్రహించుచుండిరి. కొన్ని
 వందలమంది మణుగుఱ్ఱవాండ్రును నానాదేశములనుండి
 తెచ్చిరి. చారు వికృతవేషములు వేసికొని, దండ నేలకురాలిన
 మేడలందు మూలకు ధూళిస్పర్శ లేకుండ భుజములమీఁద
 నెగచుచుండిరి. ఈ మహామాలికావహనము వెనుక ధర్మచక్ర
 ములు కొన్ని వందలు మోయుచు, బౌద్ధాచార్యులు ముండిత
 తిర న్నులు, ఆపాదకేంతలంబమానశితకామాయనస్త్రధారులు
 మధ్యాహ్నసూర్యోగసత్తీక్షానేత్రిరోచులు, మజ్జిమదిఘనికా
 యములలోని సూక్తులఁ బఠించుచు బోవుచుండిరి. ఆ వెనుక
 శృంగారపల్వంకికలతో రాణివాసము బయల్దేరెను చక్రవర్తి
 రాణివాసమునకు ముందు, బౌద్ధాచార్యులకు వెనుక భదంతా
 చార్యులతోఁగూడి పట్టపుక్షేనుగుపై సమర్పబడిన మణులతో
 జేయబడినవిమానములో నాసీనుడై యుండెను. మేనత్త శాంతి
 శ్రీదేవి పతితోగన్గయయ్య నివలితముఖరేఖ, విశాలగుంకుమ
 తిలకాభిరామఫాలభాగ, వాడిన లవలీకిసాలయములతోని చెక్కి
 లతో, బౌద్ధభిక్షుకురాలివలె మణుల రాజాంగవహనములతోఁ

గుట్టిన యంచుగల తెల్లని శాటి భుజాగ్రభాగముల శుభ్రతలము
 నందలి పలుచని తెల్లని మొగిలిసొనవలెఁ దళతళలాడు మహాక
 యేనుఁగుమీఁద నెక్కి తనయల్లునకుఁ గుడివైపునఁ బోవుచుండెను.
 ఆవెనుక గుట్టములమీఁద నెక్కి యుఁబాదచారులయియు వాహిని
 యంతయు నడచుచుండెను. రెండున్నర గోశముల పొడుగున
 విస్తరించిన యీ యూరేగింపు బయలుదేరి చచ్చదరముగాఁ
 బదికోశములు నొడుగు, పది కోశములు నెడల్పుగల యీ
 మహానగరమంతయు నుదయము గడియ ప్రొద్దెక్కఁగా బయల్దేరి
 సాయంవేళ గడియ ప్రొద్దున్నప్పటికి మహాచైత్యస్థలమునకుఁ
 దిగి నచ్చెను. ఈ జనమంతయు సర్దుకొని కూర్చుండునప్పటికి
 రాత్రిలోఁ గొంతభాగముగడచెను. అనాఁడు కార్తిక పూర్ణిమ.
 చంద్రుఁడు వెన్నెలలు విరియించుచుండెను. బంస విరిగిన నది
 వోలె, మాచూడేవి స్వప్నవిధిఁ గవిపించిన తెల్లని తెక్కలతో
 నెగురుచున్న తెల్లని యేనుదాట్లవలె, బుద్ధదేవుని మనోవిధివలె,
 నతఁడు నిర్మించిన మతములోని నీతిదారులవలె, రెల్లుపూవు
 చిదిపి పొడిపొడిగాఁ జల్లినచో రేకలులేని యీ పూవు,
 పుప్పొడిలేని యీ పూవు, కేసరములేని యీ పూవు, జిల్లేడు
 ప్రత్తివలె విరిసి కన్నులలోఁ గొట్టినట్లు అమవసనాటియాకసము
 లోని యుడుసంతానము దగ్గర దగ్గర కుదించుకొని ముఖము
 మీఁదికి నచ్చిన సుచున్నట్లు వెన్నెలలు వెల్లివిరిసెను. భదంతా
 చార్యునిచేతిలోని మణికమండలూద్గారికృష్ణాతటిసీ శితపాఠోలన
 లహరీ ప్రతిస్పరియైన యీ శారదీక జ్యోత్సాన్నిలహరీపూరము
 దిశావారము కణిళించినట్లుండెను. హరి వజ్రాయుధమును
 దిరస్కరించిన గరుడి తెక్కల తెల్లదన మా వెన్నెలలముందుఁ
 గొందలుపడెను. బ్రహ్మదేవుని వాహనమైన మరాళరాజ కరు

దంచల కనకచ్చవి తాను లేనన్నట్లు భయగ్రస్తమై తెల్ల మొగము వైచెను. బోధితకు కిసాలయాగ్ర వ్యగ్రతుచ్చవి మంథరమైన యా చిక్కని వెన్నెలలు, చొక్కపు వెన్నెల వలె ముద్దులు ముద్దులుగ నేలరు దిగెను. పరమ సౌందర్యనటీ శిరోవంతసమైన పష్టిశ్రీదేవి కపోలభాగ విరచితమకరికా పత్రములదాక వచ్చిన యా వెన్నెలజిగి, తన పోవు శోభనలో నడంకి తగిలిన సరస్వతిపుర్వవలె మెలికలు తిరిగిపోయెను. ఆ మహాపాదేశమున నమర్పబడిన యే పీఠము నుద్దిష్టవ్యక్తి చేత సమాశ్రితము కాకుండ నుండలేదు. అంతటి సభలో నొక్క పీఠముచూత్రమే శూన్యమై యుండెను. అది పట్టచుహిషి కొఱ కేర్పడిన సింహాసనము. నిశ్శబ్దమైన యాసభలోఁ గొంతసేపటికిఁ గలవరముపుట్టెను. చక్రవర్తి బట్టచుహిషిని బ్రతీక్షించుచున్నట్లు కనుపించెను. రుద్రధారాదేవి తానుబోయి పట్టచుహిషినిబిలుచు కొని నక్షుననెను. ఎవరుపోయి పిలుచుటకును జక్రవర్తి యంగీ కరించలేదు. జనములోని కలవరము కృమముగా వృద్ధిపొంది చెవులు పట్టరానిదయ్యెను. చివటకు సభానిశ్శబ్దత కొఱకు రాజాజ్ఞకై మ్రోగిన భీమివాదము చేతఁగాని సద్దణఁగలేదు. చక్ర వర్తి కన్నులు పాటలిమ వహించెను. అతని ముఖమునందలి నరములన్నియు నుచ్చి ముఖము తేజోదుర్నిరీక్ష్యమయ్యెను. ఇంతలోఁ గొడబలిశ్రీ తండ్రీవద్దకుఁబోయి కూర్చుండవలయునన్న యూహతో బయలుదేరి తల్లి కొఱ కేర్పటుపబడిన సింహాసన ముపైఁ గూర్చుండెను. కూర్చుండి తండ్రీపైఁ జేయివైచెను. ఆసింహాసనముపైఁ గూతురుకాదు, మఱియొక దేవతాస్త్రీకాదు, పట్టచుహిషికాక మఱి యెవరు కూర్చున్నను శిక్షార్హులు. చక్రవర్తి, చక్రవర్తుల కేర్పడిన యా సింహాసనము అన్య

జనా స్రవణకు మారమైనది. నానిపైన మఱి యెవ్వరైన
 గూర్చుండినచో శిరచ్ఛేదనమే దానికి శిక్ష. దండనాథులు
 నుంతులు, రాజాధికారులు వెల వెలబోయిరి. చక్రవర్తి
 కొడబలిశ్రీనంక దీక్షముగాఁ జూచి, తిరస్కారముగాఁ జూచి,
 యేమి మాటాడుటకుఁ దోచక యూరకుండెను. కొడబలి కీ
 సంగతి యేనియుఁజెలియదు. ఆమె పట్టమహిషి. సింహాసనము
 నుండి లేచి తండ్రి యొడిలో వచ్చి కూర్చుండెను. తల్లినుండి
 యెడమచేయబడిన యాపిల్ల తండ్రినద్ద రాజవంశములో సహజ
 ముగానుండు దూరము లతిక్రమించిన చక్ర చక్రవర్తినద్ద గలిగి
 యుండెను. పిల్లకుఁ బదియేండ్లు వచ్చినను. రాజవంశ కన్యా
 యోగ్యమైన ప్రవర్తనగావి, కొన్నిటియును విస్మయమైన విజ్ఞా
 నము గాని యామె కామెతండ్రి కలిగించలేదు. ఆమెకు నాడి
 నది యాట. నాడినది పాటగాఁ బెంపకము జరిగెను. తండ్రికిఁ
 గోపము వచ్చినదని తెలిసినచో బోయి యాయన యొడిలోఁ
 గూర్చుండుట యామె కలవాటు. అదియుఁగాక యీ సింహాసన
 ములయొక్క పావిత్ర్యము, తమల్లంఘనమువలన శిక్ష, సర్వజను
 లకుఁ దెలిసినది కాదు. రాజాధికారుల కండఱకుఁ దెలియును.
 రాజాంతఃపురములో నున్న పెద్దవారికిఁ దెలియును. పసిపిల్లయైన
 కొడబలిశ్రీకిఁ దెలియదు. అందఱు నేమి జరుగునో యని భయ
 పడుచుండిరి. చక్రవర్తి యామెకు తన యొడిలోనుండి తీసి
 మఱియఁ బ్రక్కచున్న సింహాసనములోఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను.
 చక్రవర్తి మొగముచూడగా సగముకోపము, సగము శాంతిమా
 ఆ కోపము పట్టమహిషి రాలేదన్న కోపముగా నందఱు గుర్తు
 పట్టిరి. తెలిసిన రాజాధికారులు జరిగిన సింహాసన మర్యాదాతి
 క్రమణము లోనలోననే గ్రుక్కిళ్ళు మ్రంగిరి. అంతటఁ జక్రవర్తి

లేచి శివలింగ సమీపమునకు విధురవేగమున నడచి, ముదపు
 తేరుఁగు పరుగెత్తికొని విధురవేగమున శరీరావయవములు
 విలాసదీప్తుల నీనఁగాఁ బాదమండీర మణికింకిణీ కుఱుకుఱు వినాద
 గంభీరముగా వానుపాదమున ఫెడేలు ఫెడేలు మని శివలింగ
 జటాశేఖరమును దాడనము చేసెను. బంగారముతోఁ జేసిన
 పాముపడఁగ విఱిగి లొలఁగిపోయెను. యమకరస్పర్శమాత్రచేత
 మార్కండేయ రక్షణార్థము, లింగోద్వభాగము చీలికలుగాఁ
 యాద్రిశూలపాణియై యావిర్భవించిన గంగా సరిచ్చితాంశుమాఢి
 కిక్కురు మనకుండ లోనినాఁడు లోననే యిమిడి యుండెను.
 సమావిష్టులైన సర్వజన హృదాయాంతరాళముల బుద్ధదేవుని పరి
 చారకుఁడుగా భావించబడిన పరమేశ్వరుఁడు వారి భావములనే
 యనుసరించెను. శ్రీమన్నారాయణదేవుని భృగుమహర్షి పాద
 తాడనము చేసెను. విష్ణు వేమిచేసెను? ఈ శివకేశవు లిద్దఱు
 నొక చదువు చదివినవారే. మనవాఁడూగుకొనలేదా మనము
 నట్లే యూరకొంద మన్నట్లు శివుఁడు తానుగూడ వట్టి శిలా
 త్వమునే పొందెను. తత్కాలనివదిత భేరినాదపటహముల
 బోరుకొన్న మహారావమునకు సర్వాకాశము బీటిచ్చెను. తన్న
 హాస్వనతనంగములు కృష్ణవేణీ జలదిందుమధ్య విధులయందుఁ
 జొచ్చి కష్టజలము సొంగెత్తెను. ఆ మహాస్వనమును గలహంస
 కంఠకూజితమువలె సర్వవిహారగర్భములు దీర్చి కరించెను.
 లాతటఁ జక్రవర్తి సర్వభిక్షువులకుఁ గావిశాట్రులు, ఫలములు,
 బంగరునాణెములు శానుక లిప్పించెను. విద్యార్థులలో నుత్త
 మోత్తములకు బహుమానము లీయఁబడెను. జాడూచార్యులు
 కొండఱు లేచి చక్రవర్తి నభినందించిరి. చక్రవర్తి సభాపూర్తిగాఁ
 గాకముందే హఠాత్తుగా సభలోనుండి లేచిపోయెను. తత్త్వ

దేశమంతయు నిర్జనమగు వేళకుఁ జంద్రుఁడు పశ్చిమాకాశమున
 గొంచెము మాసిన వెండి బిళ్ళవలెఁ గనుపించెను. తరువాత
 వారము దినములవఱకుఁ జక్రవర్తి సాధాంతర్యాగము వదలి
 నెలుపలికి రాలేదు. ఎవ్వరును జక్రవర్తిని జూడలేదు. చక్రవర్తి
 యేమిచేయుచుండెను? ఆయనకుబట్టమహిషీమీఁదబట్టరానంత
 కోపము వచ్చెను. ఒకసారి యామె పట్టమహిషీత్వము కొల
 గించనలయు ననుకొనెను. ఒకసారి యామెను గారాగా
 మున వేయవలయు ననుకొనెను. మఱియొసారి యామెను
 సామాన్య బంధితురాలినలె నిఖులవెంటఁ దిగిల్చి శిరశ్చేదనము
 చేయవలయుననుకొనెను. ఇట్లొక సామ్రాజ్యము కాదంటుల,
 తొత్తిపుల, తదితర పరిసరరాజ్య నాయకుల రక్షణమీఁద సుర
 క్షితముగా నున్నది. భట్టిదేవికి నమర్యాద జరిగినచో నామె
 తలిదండ్రు లూరకుండరు. వా రిట్లొకరాజ్యముపైఁకి దండెత్తి
 వత్తురు. ఎ తివచ్చిన నేమి? మున్ను దాను వారి నోడించియే
 కదా భట్టిదేవిని తీసికొనివచ్చెను. మఱి నోడింపలేఁడా? మఱి
 ప్రస్తుతస్థితిలో శత్రువు లెత్తినత్తురేని, తనదండనాయకు లెందరు
 తన వైపుననుందురు? తన సామ్రాజ్యమున నున్న బ్రాహ్మణ
 లందఱుఁ బరరాజ్యములం దాశ్రయ మేర్పఱచుకొనిరి. బ్రాహ్మ
 ణులు కుత్సితులు. జిత్తులనూరులు, వా రెత్తులమీఁద నెత్తులెత్తి
 సామ్రాజ్యములు పడఁద్రోసినవారలు. పల్లెటూరి జీవనము
 మొదలు సామ్రాజ్య జీవనమువఱకు వారి నీతిచేతఁ దలక్రిందు
 లగుచుండును. ఈ బ్రాహ్మణు లితర రాజ్యములం దే మేమి
 చేయుచున్నారో! ఏది యెట్లయినను భట్టిదేవికి శిక్ష జరుగ
 వలయును. ఆరే! భట్టిదేవి పట్టమహిషి! సామ్రాజ్యమునఁ
 దా నెట్టివాఁడో యామె యట్టిది. తన యిష్టముకొలది దాను

బాద్ద మతము స్వీకరించినచో, నామె యిష్టముకొలది యామె స్వీకరింపక యుండరారా? తా నీ నూతన మార్గము లేల యవలంబించు చుండెను? నీవికి మొదలేమి? భట్టదేవి పేనును సంపాదించవలయు ననికదా! తాను క్షత్రియుడగు కాదనుకొనుచున్న భట్టదేవికి దాచు క్షత్రియుడ నని నిరూపించుట కేకదా! ప్రధానముగా క్షత్రియుడేమి? బ్రాహ్మణుడేమి? వర్ణవ్యవస్థ కల్పితము. ఒక పురుషుని నతని శక్తిచేత, మేధా విశేషముచేత, గుణక్రమముచేత, విద్యాసంపత్తిచేత, నెన్నవలయునే కాని, వాని పుట్టుకచేత, వర్ణముచేత గాదనికదా! తనకు నలుగురి రాజులున్నారు. ఒక్కరాణియు రాణివలె నుండదు. భట్టదేవి ముఖాంభోజముచందలి తీవి, యామె కన్నులలోని గాంభీర్యము, నామె చెక్కిళ్ళలోని బిగువుగల పలుదండనము, విశాలమైన ఫలభాగము, చెవులనంటియున్న కనుదమ్ములవైశాల్యము, ముంగురులు లేవో యున్నవో యన్న ట్లున్న శాపట మొదటి మర్యాదవైఖరి, యామె యున్నతమైన విగ్రహము నామె నడచెడి తీరు, నామెచూచెడి వైఖరి... సర్వము మహారాజీత్వమునే సూచించును. ఆమె తన్నెప్పుడు నిరాకరించలేదు. తిగస్కరించలేదు. తనమాట కెదురాడలేదు! ఆమెను గుఱించి యంత యూహించు పెండులకు? ఆమె తప్పుచేసినచో శిక్షించరాదా? కొడబల్లిశ్రీ తప్పుచేసెను. తాను శిక్షించెనా? కొడబల్లి పసిపిల్ల. తెలియకచేసెను. పసిపిల్లయే యనుకొనుము. ఆపనియే మఱియొకభౌతిక చేసినచో దాను క్షమించునా? తన కూతురు గనుక, తన యల్లాగుముద్దుబిడ్డ గనుక యామె తప్పును క్షమించెను. పట్టమహిషిమాత్రము తన ప్రియతమాతి పికియతను కాదా? ఇతర రాజులయందు దనకు సంతానము

లేదు. తనకున్న యొక్కకొడుకును యువరాజు బాహుబలుఁ
డామె సంతానము. తేపు బాహుబలుఁడు పెద్దవాఁడైన తన
వాతఁ దన తల్లిని దనతండ్రి తప్పుకాని తప్పునకు శిక్షించె నని
తెలిసికొన్న స్వాడేమిచేయును? ఇప్పుడే యువరాజుతనకుఁ దెలియ
కుండఁ దల్లియింటికిఁ బలుసార్లుపోయి నచ్చుచుండును. ఇంత
కును, దాచు భట్టిదేవిని శిక్షింపరాదుటకుఁ గారణ మేమి? తన
యొక్క సర్వప్రజలుఁ దన్ను గూర్చి యేమచుకొందును? భార్యకు
జాలనివాఁ డనుకొందురా? జానమతము స్వీకరింపని జాహ్నుజు
లను సంహరించునంత తేలికయగా భార్యను శిక్షించుట! ఛీఛీ!
భట్టిదేవిని శిక్షించి తీరనలయును. ఆమెను జైత్రసాలయందుం
చుటకు తా నాజ్ఞ నీయనలయును. ఈ యాజ్ఞ నెవరు పాలిం
తురు? మహాదండనాయకుఁడు స్కంధవిశాఖ నాగుఁడు పాలిం
చునా? అతఁడుపోయి తన యక్క-గారిని జైత్రసాలలో నుంచునా?

చక్కన రి యిట్లాలోచించుచుఁ దనకుఁ దెలియకుండఁగ నే
రాజసాధములయందుఁ దిరుగుచుండెను. ఆయన తన్నుఁ దా నెఱుఁ
గకయే యొకసాధాంతరమునకుఁ బోయెనుగాబోలు. అచ్చట
నొక శిలావిగ్రహ మున్నది. దాని కెదురుగా నెవరో కూర్చుండి
యేదో యనుచున్నారు. చక్కన రికిఁ దనయొడలు తనకుఁ
దెలిసెను. అది తన తల్లియైన మాతరిదేవి శిలావిగ్రహము. ఎదు
రుగాఁ గూర్చున్నది తన సోదరియైన అడవిశాంతిశ్రీ. శాంతిశ్రీ
చక్కన రివంకఁ జూడలేదు. అతఁడు వచ్చెననియే యామె యెఱుఁ
గదు. ఆమె యిట్లనుచుండెను. ‘అమ్మా! నేను జాద్దురాలను
గాదు. చక్కన రికిఁ గోపమువచ్చునని జాద్ధమతము స్వీకరించి
తిని. నీ యల్లుడును నావలెనే. అమ్మా! తమ్ముడు నీకడుపునఁ
బుట్టలేదా? శాంతిమూలచక్కన రికతఁడురస్యఁడుకాదా? ఐనచో

నతని కీ బ్రాహ్మణుడవ్వేమీ మేల పుట్టెను? తాను బాదుడు కావచ్చును. బ్రాహ్మణులను హింసించేటే? హింసించేబో, పరమ శివుని మాళిపై దన పాదములు పెట్టునా? తల్లీ! ఏమియునులోని సిద్ధాంతములు పరమపరీనాణము లని యెవరు చెప్పుదురు?— ఆ యా మత్స్థుల కవి శిరోగ్రాహ్యములు, పరమతము నందలి దైవతము నిట్లు పరాభవించుట పరమతస్థులను బరాభవించుటకుఁ గాని, తేజోమయములైన యీ దేవతాభావములకు ముక్కులున్నవా? చెవులున్నవా? కన్నులున్నవా? చక్కని రియైన నా తమ్మునకు— నీ కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డకుఁ గలలోనైన నీవు గవ్వించి యీ సంశయమును నివారించుము. ఈ జగద్విప్లవము నోర్వలేకున్నాము పట్టమహిషియైన భట్టిదేవి దినదిన మురికంబమున కెదురుగాఁ బోవుచున్నది. తల్లీ! చక్కని రికి, దన మనస్సు తనకుఁ జెలియటలేదు. ఆమె నతఁడు హింసించి చంపినను నామెచనిపోయినను మఱునాడు నాతమ్ముడుబ్రతుకలేడు. చక్కని రి తనంతటఁ దానే చనిపోవును. మేనల్లుడు బాహుబలుఁడు పసివాఁడు, రాజ్యము నిర్వహించుకోలేడు. ఈవిషయమును దొలగించి నీవు నీ బిడ్డలఁ బాలింపనలయును.”

చక్కని రి యామాటలు వినుచు వినుచుఁ దన గుండెలోని శాంతిత్వమెల్ల నీటికప్పుఁ బలుచఁ బడునట్లు భావించెను. పోయి యక్కఱగారి పాదములమీఁద వ్రాలి క్షమింపు మని వేడికొంద మనుకొనెను. కాని శాంతిశ్రీ కనులు మూసికొని ధ్యానమగ్నయయ్యె గాబోలు. తనవంకఁ జూడలేదు, కదలలేదు. చక్కని రి మఱి తన పాదమునకుఁ బోయెను.

అది యర్ధరాత్రము. శాంతిమూల చక్కని రియు, పీఠపురుషదత్తుఁడును గలసి యెచ్చటికో కాలినడకమీఁదఁ బ్రయా

నాము చేయుచుండిరి. దారిలో నొక మహానది యడ్డము నచ్చెను. తనతండ్రి చక్రవర్తి, తాను జక్రవర్తి. ఏనుగులులేవు. గుఱ్ఱములులేవు, పరిచారములు లేవు. చాచిగుప్పు నా మహానదీ తీరానము స్వయముగా దిగి నడచి చేయవలసి నచ్చెను. చివరి కొంక గుండములో శాంతిమూల సుహారాజు తనకొడుకు నెత్తు కొని యీడ్చెను. తన కాగుండ మందలేదు. తానును దనతండ్రి యంత యెత్తున్నాడు. తన కేటి కందలేదు? తనతండ్రి నడిగెను. తండ్రి యిట్లు సమాధానము చెప్పెను. 'ఈ నదీదేవతను నేను సమారాధించితిని. ఈమె నా కందును. నీవు నారాధింపుము. నీకు నందును.' ఇనువును నెచ్చటి కెచ్చటికోపోయిరి. ఆపోయిన పోకడ నున్య కముగా లేదు. చివరి కొక మహానగరమున నొక యంగడిలో నిలుచుండగా నెవరోవచ్చి భట్టిదేవి మహాశివ సన్నిధి చెప్పిరి. తనగుండ బద్ధిదలయ్యెను. భార్యావియోగముచేత, నతని మనస్సు దందహ్యమాన మగుచుండెను. ఆ దుఃఖము నతడు పట్టుకొనలేక పోయెను. శ్మశానధాత్రీ యతని మొగములో వచ్చి కూర్చున్నట్లుండెను. శాంతిమూల చక్రవర్తి కొడుకున కాఘాతమై యతని నచ్చటినుండి యెచ్చటికో కొని పోయెను. బాహుబలుండును, గొడబలియును నాలుగేడ్లలోపు పసిపిల్లలు. దుఃఖించుచున్న తననంద కెవరో యీ పసిపిల్లలను చెచ్చి తనచేతి కందీయఁబోయిరి. ఆ పిల్లలు తనవద్దకు రాలేదు. అయ్యో! వారికి దాను తండ్రియే కదా? ఈ దుఃఖ మొత్తటిదో, యాపడినబాధ యెంత చిక్కఁగయో, గుండె పట్టు కొనలేక ఏరవురువదత్తుండు తాను జచ్చిపోవుచుంటి నను కొనెను! ఇంతలో మెలఁకున నచ్చెను. చక్రవర్తి యేమి యీ నందపడెను. అమ్మయ్యా! భట్టి బ్రతికియో యుండెను.

ఏ కా ద శా ధ్యాయము

చూచి రమ్మనఁగాల్పినచ్చుట పలుమంది రాజసేవకులు
 బుద్ధివైషమ్యము. ఎవఁడో హనుమంతునియెడ నిదిలోకోపకారక
 హేతువుగాని తక్కిన హనుమంతులయెడ నిది దానికి విపరీతము.
 రాజు బ్రాహ్మణులను హింసింపు నునఁగా సనుయాయులు
 బ్రాహ్మణాభిమానము కల తావులనుకూడ హింసింప నాగం
 భించిరి. రాజు హింసింపు మనలేదు. అన్నట్లే యర్థముచేసికొనిరి.
 హింసయనిప్రారంభింపవలయునుగాని, పురుషుఁడేమి, స్త్రీయేమి,
 శిశువేమి, పశువేమి. ఈ హింసకు రాజముద్రవచ్చును. హింస
 కాదు, శిక్ష యనిపించుకొనును. దానివెనుక నున్న దౌర్జన్య
 గర్భము క్రోధము. పరిపాలనాదక్షత రాజనీతివైశారద్య
 మనిపించు కొనును. లోకమునం దందయు నింతియ. ఏ
 దుష్క్రియకు సామాన్యమానవుడు శిక్షోపాత్రుఁడగునో యా
 దుష్క్రియకు రాజు ప్రశంసాపాత్రుఁ డగును. అస లొక
 దుష్క్రియ యేల చేయఁబడవలయును? దుష్క్రియలు రాజు
 అధికారి, భనవంతుఁడు, పేదవాఁడు, అనధికారి యందఱును
 జేయుదురు. అది యెప్పుడు చేయఁబడినను స్వార్థపక్షమై జేయ,
 బడును. అల్పనియందలి స్వార్థపక్ష వానియందు మాత్రమే
 ఫలవంతమై, యన్యులకు ఫలదాయిని కాదు. అధికునియందలి
 యీదుష్క్రియ వానికిని స్వార్థమును సంపాదించిపెట్టును. వాని
 నాశ్రయించి పలుమంది యుండుటచేత యా స్వార్థఫలము
 పలుమంది కుపయోగపడుటలోఁ గొంత మంచిగాఁ బరిణమించ
 వచ్చును. పాపపు పని నేతాదృక్పరిణామదృష్టితోఁ జూచి

పున్నెపుపనిగా జమకట్టుదుమా, తమకుఁ దమకు లాభించుచున్న తెఱవఁజూచి పలునుంది యొక యధికునిచేతలు విమర్శింప నచ్చును.

ధాన్యకటకమున నొక భవనంతుల యిల్లు కలదు. ఆ యింటిలో నొక వృద్ధురాలయిన తల్లియు, నయస్సుచెల్లి సయామె కూతురును నివసించుదురు. వారు తుత్రియులు. ఇంటిలో వేద మగదిక్కులేదు. ఆ యింట నిత్యము బ్రాహ్మణసమాధానము జరుగుచుండును. బ్రాహ్మణులు నూపులు నుంపులుగా వచ్చి పోవుచుందురు. కాని నక్కనర్తి తీవ్రశాసనము పరిబలిననాటి నుండియు బ్రాహ్మణులు విడివిడిగ నొక్క రొక్కరుగా నిద్రింప దగుగాఁ గొందరు మునుఁగులు వేసికొని, కొందరు నక్కనక్క పెడపెడంబడి లోపలికి వత్తురు, పోదురు. పూర్వము రాజ భటు లే యూరినా రా యూరనే నియమింపఁ బడుచుండిరి. సామాన్యముగా నొక యుద్యోగిని మాటిమాటికిఁ బలుతావులకు మార్చుట యుండెడిదికాదు. రాజు తీవ్రశాసనము మొదలుపెట్టిననాటినుండియు నే యుద్యోగియు నొక్క పట్టణముననే యెక్కువకాల ముండుటలేదు. ఆ యూరివారు, నా యూరినారి నెఱిగినవారు నా యూరిలో నుద్యోగులుగా నుండ రాదు. తొల్లి రాజభటులు, నుద్యోగులు, విద్యావంతులై, దయాద్వైహ్మ్యములై సాధువులై యుండెడివారు. ఇప్పుడు- నిత్యులు, మోటువారు, నిర్దయులు, స్వార్థాభిలాషులుఁ దత్తదుద్యోగములకు నియమింపఁబడిరి. వారిలోఁ బ్రతివారును రాజదండము తమ చేతిలోనికి తీసికొని, యధికముగా వినియోగించి తమ యుద్యోగమునకు నాధిక్యము తెచ్చుకోవలయు నని ప్రయత్నించువారే! అట్టియొక సామాన్యభటుఁ డిగ్మహమునకు

బ్రాహ్మణులయొక్క నక్కినక్కి వచ్చుటలు, పోవుటలు, పలు మార్లు పరీక్షించి, యచట బ్రాహ్మణమతము ప్రజ్వరిల్లుచున్నదని, దాని నాన్వలయునని సంకల్పించెను. తనపై యధికారితో జెప్పెను. ఇద్దరు నొకరి నొకరు సాయపడిరి. ఒకనాఁడు పది మంది భటులతో నా యాటిమీఁదికి దాడివెడలిరి. లోన సమా విష్ణులై వేదము పఠించుచున్న బ్రాహ్మణులను హింసించిరి. ఆ తల్లి కూతుండ్ర నిర్దాసుని దీసికొనిపోయి చెఱయందుంచిరి. కాని యేబంధితుఁడును నెలదినములకుమించి యితర గ్రామముల యందుండరాదు. ఈవార్త రాజునకుఁ జెలిపిరి. రాజు వానిని రాజధానికిఁ బంపింపుమనెను. తల్లి కూతుర డిగ్గజు నాయుధ పాణులైన రాజభటులచేత రక్షింపఁబడుచున్న పడవలో విజయ పురముచేరి. విజయపురములోని రాజధానికారాగారములోఁ బ్రవేశపెట్టఁబడిరి. సామాన్యముగా రాజధానికిఁ జేరిన తర్వాత నా బంధితులఁగూర్చిన విచారణ రాజుచేతనో, తన్నియమితాధి కృతులచేతనో నెలనాళ్ల లోపుగానే జరుగవలయును. వీరియిద్దఱి విచారణయు సభికృతులచేతులలోఁబడెను. అధికృతుఁడు వారి నిట్లుప్రశ్నించెను. ఆప్రశ్నలకుఁ గూతురే సమాధానము చెప్పుచుండెను. ‘మీ రెవరు?’ ‘మేము క్షత్రియులము.’ ‘మీ దే యూరు?’ ఆమె నవ్వెను. అధికృతునకుఁ గోపము వచ్చెను. మఱల గద్దించి యడిగెను. ‘ఏ యూరు?’ ‘విజయపురము.’ ‘ఒడలు దగ్గరపెట్టుకొనిసమాధానము చెప్పుము.’ ‘ఒడలెప్పుడు దగ్గఱనే యుండును.’ అధికారి కోపమును దిగమింగెను. ‘నీపే రేమి?’ ‘కాళింది.’ ‘నీ తల్లి పేరు?’ ‘చంద్రచూడ.’ ‘నీ తండ్రిపేరు.’ ‘భద్రుఁడు’ ‘నీతండ్రి బ్రతికియుండెనా?’ ‘నాతల్లి వంకజూడుము.’ ‘నీవురాజాసమానముగ నూటాడుచున్నావు.

‘నీ రాజానమానమునకు నేనే ప్రధానహేతువను’. ‘ఈ సమాధానములచేత నీశిక్షను వృద్ధిచేసికొను చున్నావు’. ‘నా శిక్షయిదివఱకుఁ బొందిన యాధిక్యమే వృద్ధియగుటకు వీలు లేనంతయైచది’ ‘నీ తండ్రి ప్రీతికి యున్నప్పుడు చేసినవృత్తి యేమి?’ ‘రాజసేన.’ అధికారి తటపటాయించెను. ‘ఏమి యుద్యోగము చేసెను?’ ‘ఇప్పుడది యంతయు నెందులకు?’ ‘కాదు, చెప్పవలయును.’ ‘అది పదియేండ్ల క్రిందటిమాట.’ ‘ఎప్పుడైన నేమి? చెప్పుము.’ ‘మహారాజకోశాధికారి.’ అధికృతుఁడుపీఠాలోచనలో మునిగెను. ఈ వ్యవహారము తనను వాటిపొయెను. మఱిల వారిని గొనిపోయి కారలో నుంచుఁ దని చెప్పి తాను బోయి ప్రస్తుతకోశాధిపతిని నాటి సాయంకాలము కలసికొని భద్రుని గుఱించి యడిగెను. అతఁ డిట్లు చెప్పెను. ‘భద్రుఁడు, భద్రుని పూర్వులు శాతవాహనరాజుల కోశాధికారులు. భద్రునితండ్రి శాంతిమూల మహారాజునదకు నచ్చెను. తండ్రి కొడుకు లిద్దఱును జక్రవర్తులకు నమ్మినబంబు’ లని, భద్రునిగుఱించి ప్రాసీయున్న తాటియాకులు వెలికిఁదీసి యందులోఁ జివరిపంక్తు లిట్లు చదివెను. “భద్రుఁడు చనిపోయినపుడు చక్రవర్తి నాల్గు దినములు భోజనము చేయలేదు. రెండు దినములు రాజ్యవ్యవహారములేవియు జరుగలేదు.’ ఈ మాటలు వినుచునే యధికృతునకు భయము వేసెను. ఆ యధికృతుని పేరు సూక్తిభిక్షువు. అతఁడు పొద్దుఁడో, కాఁడో యతనికే తెలియదు. పదియేండ్ల క్రింద నీత డెవఁడో యెరికిని దెలియదు. ఈ పదియేండ్లలో రాజధానిలోఁ బ్రధానాధికృతుఁ డయ్యెను. అతని ప్రధానమైన గుణము బ్రాహ్మణు లనినతోడనే విధిగా శిక్షించుట. ఆ శిక్షించుటలోఁ దీవ్రతఁ జూపుట. శిక్షాపత్రమునందు

రాజునుగూర్చి పొగడ్త, జాడమతమునుగూర్చిన ప్రశంస, బ్రాహ్మణమతమునుగూర్చిన నింద - ఇవి సమృద్ధిగా నుండుట, అతని కింతయుక్కట్లు పూర్వము రాలేదు. ఆభద్రునిభార్యయుఁ గూతురునా? నీచిని నడిలివేయనలయును.' పోయి రక్షకభటాధికారిగోఁ జెప్పెను. రక్షకభటుఁడనుచు, నతఁడును దలలు తలలు పట్టుకొనిరి. ఒకసారి బంధింపఁబడిన వారిని రాజునకుఁ దెలియ కుండ విడుదల చేయరాదు. రాజునకుఁ దెలిసినచో తమ నెత్తి మీఁది కేఱి వచ్చునో! ఆపరాఁ రాజసేన! సాగినన్నాళ్ళు రాజభముగ సాగుచు. కొంచెము వికటించినచో వాడు, రాజ్యములో నానికంటె తక్కువవాడు లేనివాఁడు. నిల్లనమలి, నుగ్రిక్రిళ్ళు మింగి, యుక్కిరిబిక్కిరియై యెట్లో మొక సభకము వెంట రాజున కీ సంగతి తమయంతటఁదాము తెలియఁజేసినచోఁ బౌణ్యముల మీఁదికి వచ్చునని. మొదట సేనాపతి విష్ణుశ్రీకిఁ దెలియఁజేసి యామనద్వారా మహారాజునకీవార్త యందించిరి. ఏనాటి సాయంకాలమున నడవిశాంతిశ్రీ మాతరీదేవి విగ్రహమున కెదురుగాఁ గూరుచుండి చెప్పుచున్న మాటలు చక్రవర్తి వినెనో, యే నాటిరాత్రి చక్రవర్తికి భట్టిదేవీ మరణస్వప్నము వచ్చెనో, యేనాటిరాత్రి తెల్ల వారు నుషకాలమునఁ జక్రవర్తి తాను జాడుఁడోకాఁడోనుఁజిహ్వానో, యాదినముతెల్ల వారగా హతాత్తుగాఁ దన పసిన గన యంతయు నిర్వేతుకకుఁభావలసన మని హృదయస్పృశ్యింపితిచ్చాత్పత్తిపస్విగ్ధుఁ డయ్యెనో, యా నాటి యుదయమున విష్ణుశ్రీ యీ సంగతి చక్రవర్తికి నివేదించెను. చక్రవర్తి మఱల మఱల రెండు మూడు మాటలు వినెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'భద్రుని కూతురా? భద్రుని భార్యయా? భద్రునికు భార్యయుఁ గూతురు నుండిరా? ఎందుల

కుండరు? అని చక్కవర్తి చాలసే పేదియో యాలోచించి విష్ణుశ్రీతో నిట్లనెను. “బావా”-చక్కవర్తి విష్ణుశ్రీని “బావా” యని పిలుచుట యిన్నియేండ్లలో నాలుగైదుసార్లు జరిగినేమో! అట్లు పిలిచినవెంటనే విష్ణుశ్రీకిఁ దెలియును జక్కవర్తి మనస్సు భోమమును దాటి దివ్యముల స్పృశించు చున్న దని- “బావా! భద్రుడు నెలనాళ్ళకుఁ జనిపోవు ననఁగా నావద్దకు వచ్చెను. ఆయన నడక సరిగా యువరాజు నడకవలె నుండును. ఇది చమత్కారము కదా! భద్రుని కూతురుకదా- ఆమె పేరే మంటివి? కాళింది. కాళిందియా? ఆమెకు బాహుబల శాంతిమూలునివలె నడచునా? వారిని వెంటనే నావద్దకు దీసికొని రమ్మను. కాదు. మనమే చెఱసాలవద్దకుఁ బోవుదము” అని చక్కవర్తి బయలుదేరఁ బోవుచుండగా విష్ణుశ్రీ యిట్లు చెప్పెను. “మహారాజా! తమరచ్చటికిఁబోవుట బాగుగానుండదు. చక్కవర్తి ‘అట్లనా?’ యని “సరే” వారిని సాయంకాలము తీసికొని రమ్మనెను. విష్ణుశ్రీయు సూక్తభిక్షువును దరువాత మాటాడుటలో సూక్తభిక్షువు పడిన కలనరము చెప్పరాని దయ్యెను. “మహారాజుగారికి మామిఁదఁ గౌరమే రాలేదా? సేనాపతి! గండము గడచి గట్టెక్కితిమి. మమ్ములనుగుఱించి ప్రసక్తియే చేయలేదా? ఈ సేవకులము మే మెంత బుద్ధిహీనులము! మాకుఁ బట్టవొరికిన దనియే సంతోషము కాని యది బంగరు పిచ్చుకయేమో యనికూడ భ్రాంతిపోదు. అదృష్టము. బ్రతికినాము.”

ఆ సాయంకాలము చక్కవర్తి కడకుఁ గాళిందియుఁ జంద్రచూడయుఁ దీసికొని రాఁబడిరి. వారివెంట సూక్తభిక్షువును, సర్వరాజ్యరక్షకభటాధికారి యైన శాక్యదాసుఁడును

నచ్చిరి. కాళింది తలనంచుకొనియే వచ్చెను. చక్రవర్తి యెదుటఁ దల వంచుకొనియే నిలచెను.

చంద్రమాడ నిక్కిలి స్పృహరాలు. ఆమె నచ్చుచునే నిలువలేక చక్రవర్తియెగుటనే నేలమీఁదఁగూర్చుండఁ బోయెను. కాళింది తల్లిని పట్టుకొనెను. చక్రవర్తి తాను లేచి యచ్చట చున్న యొక బంగారుకీట చంద్రమాడ దగ్గఱకు జరిపెను. సూక్తభిక్షువునకును, శాక్యదాసునకును బైని ప్రాణములు పైనిబోయెను. చక్రవర్తి కాళిందివంకఁ జూచి యేదో యాలోచించి యిట్లనెను. “ఈమె వెనుదిరిగి నడునఁగా నేరుజూడ నలయును” అని. ఆమెచు నడువు మని యెవ రాజ్ఞాపింతురు? ఈ యాజ్ఞ యేమి? ఈ రాజనాశ్రమము విని కాళింది తన యంతఃః దాను నడునలయును. ఆమె నడువలేదు. ఎవ్వరికి నేమియుఁ దోచలేదు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. “నీ పేరేమి?” కాళింది మాటాడలేదు. చక్ర: మీ కుల మేమి? కా: నా మతము జ్ఞాదమతము. సూక్తభిక్షు శాక్యదాసుల కనులారి పోవుచున్న దీపమునలెఁ బ్రాణములేని తెల్లదనమును వెలా చ్చెను. చక్ర: నీ పేరేమి? కా: బోధశ్రీ. చక్ర: తలయెత్తి చూడవేమి? కా: నిన్నుఁ జూచుటకు సిగ్గుపడు చున్నాను. ఆ యనినపదతిలోఁ జక్రవర్తియెడల విరాదరమా, యతని యందుఁ బ్రేమయో, ఆ ప్రేమలో నొక నైరాశ్యమా? తిరస్కారమా? ప్రక్కన నిలుచున్న యధికారులు భూమ్యా కాశముల సమమ విరాధారులుగా వ్రేలాడు చుండిరి. చక్రవర్తి యిట్లనెను. “నన్నుఁజూచి సిగ్గుపడుట యెందులకు? నేను నీ కేమగుదును? నాయందు నీ కభిమాన మెందులకు? నీవు భద్రుని కూఁతుర వగుటచేత నన్నుఁగూర్చి భద్రుఁ డెట్లు

హించెనో నీ నట్లుహించుచుంటివా? భద్రుడు మారు సేవ
కుండు. కాని నయోనృద్ధు. నయోనృద్ధులె యభినాముగల
సేవకులు తమకంటె బిష్కలైన రాజులను మనస్సులొక నొంత
భాగము తరు బిడ్డలుగా భావింతును. ఆయనబిడ్డ వగుట
నీకుఁగూడ నా భావనయే కలదా? నేను నీ భద్రుని మఱచి
పోయినాను. నేను బాధమతినుండను. నీవును వాగురాలవు.
నేను చేసిన పనులంచూచి నీవు లజ్జపడుట యెందులకు? నీవు
బ్రాహ్మణుడై సచో నేను బ్రాహ్మణమతమునుండి చూచుముగాఁ
బోయితి నని నీవు న న్నాశ్చేషించనచ్చును' అనెను. కాళింది
యిట్లనెను. “నేను నీవు చేసిన పనులకే లజ్జించుటలేదు. నన్ను
జూచి నేనే లజ్జించుకొనుచుంటిని. మన యిద్దఱి బాధమతి
ములు నొక్కటియే పడతివి”. చక్ర: అనఁగా? కా: అనగా
నిద్దఱము హృదయములలో, విశ్వాసములలో బాధలము
కాము. కారణాంతరములచేతి జన్మలము” అని కాళింది తల
యెత్తించూచెను. ఆ చూచుటలో నొక వందజన్మాంతరముల
లోని చెప్పరాని యేనో ప్రేమతో నొక మహాస్వతప్రమాణ
మైన యధిశ్ఠానభావముచేతఁ గుంగిపోవుచున్న ప్రేమతోఁ
జూచెను. రాజు తాను గూర్చున్నవాడు గూర్చున్నట్లుగాఁ
దాను జక్కన ర్తి నని మఱచిపోయెను. ఆ చూపు తన కన్ను
లలోనుండి తన హృదయములోనికి, హృదయములోనుండి
సర్వరక్తప్రవాహబిందువులలోనికి, భూతములయందుఁ దద్వి
వయములయందు సర్వతోవ్యాప్తిగాంచి యట్లే విద్యుదాఘా
తమువలెఁ బ్రసరించెను. రాజు ముగము శూన్యమయ్యెను.
చూచుచున్న విష్ణుశ్రీ చూత్తభిక్షు శాక్యదాసులు శిలాప్రతి
మలవలె నయిరి.

చక్రవర్తి నోటనుండి హఠాత్తుగా నీ మాటలు వెలువడెను. “అమ్మా! నీవా? నీకోస మానాఁడెంత వెదకించితివి. ఇట్లు కనబడి యిట్లు వెడలిపోయితివి. ఆ యప్పుర సీర్థమువు. మఱల నెన్నాళ్ళకుఁ గవిపించితివి? అనినంతనే విష్ణుశ్రీ కదలిపోయెను. ఆయనకు నెదురుగా నిలుచుండిన కాళిందిని పరిత్యజించి సర్వేతరావకాశము నస్థితక మయ్యెను. విష్ణుశ్రీ పరమబుద్ధి మంతుఁడు. నేత్రసంజ్ఞతో నూక భిక్షు శాక్యదాసులరు వన వెంట రమ్మని తా నచటనుండి వెడలిపోయెను. కాళింది యిట్లనెను. “నాకోస మెందుకు వెదకించితివి? నే నూరకే నిన్ను జూడవలయు నని నచ్చితిని.” చక్రవర్తి: నిన్నెందుకు వెదకించి తినో నాకుఁ దెలియదు. ఇప్పుడు నీతో విటెందుకు మాట్లాడుచుంటినో నాకుఁ దెలియదు. ని వెవ్వరవో నాకుఁ దెలియదు. నిన్నుఁ జెఱసాలలో నుంచిన దెవరు? నీవు చెఱలో లేవు. నీ తల్లిని, నిన్నుఁ జెఱనుండి వదలించితి” ననెను. కాళింది: ఐనచో మేము వెడలిపోవచ్చునా? యనెను. చక్రవర్తి: ఎచ్చటకు? కాళింది యిట్లనెను. “నా తండ్రియైన భద్రునకు మిక్కిలి ధనము కలదు. ఆయనకుఁ బుత్రసంతానము లేదు. ఆ ధన మంతయుఁ జక్రవర్తి కైవసముచేసికొనిచో, నే నా ధనమును వివియోగించి యిచ్చట నొక స్తూపమును, జైత్రమును, మఱియొక విహారమును నిర్మింపఁదలఁచుకొంటిని. చక్రవర్తి: ఇది నటకే చాల విహారము లున్నవి. ఇంక నెందులకు? కాళింది: పూర్వ మెందఱు చక్రవర్తులు లేరు? మఱల వింకొక చక్రవర్తి యెందులకు? చక్రవర్తి: ఇది యేమి ప్రశ్నమమ్మా తల్లీ! ఇది యేమి సమాధానము? కాళింది: మే మిద్దఱము కారాగారము నుండి విముక్తుల మైతిమికదా! మేము పోవుచున్నాము” అని

కాళింది తల్లిని దీసికొని నడచిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి యామె నడక చూచి దిగ్గున లేచి యామెఁబుందునకుఁ బోయి “తల్లీ! నీ వెవరు? నూ బాహుబలునివలె నడచుచున్నావు? కాదు. పొరపాటు. పొరపాటు. మీతఁజ్ఞి భద్రుఁ డిట్లే నడచెడివాఁడు. నీ వాయవలె నడచుచుంటి” ననెను. కాళింది: తను నిడ్డలు తమ తండ్రులవలె నడచుటలో నాస్వస్థమేమున్నది? యనెను. అని చక్రవర్తిని దొలగిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి యామెతో నిటనెను. “తల్లీ! మఱల నీవు నా కెక్కడఁ గనిపించువు? కాళింది: ఈ పట్టణమున కీశాన్యభాగమున స్కంధవిశాఖ నాగుని సౌభమువెనుక నా తఱ్ఱి కొంతస్థలమును సంపాదించెను. ఆ స్థలమునందు నేను జిన్న జాడవిహారమును నిర్మింతును. అది నిర్మించుటకు దెంచు యూహలు నెట్లవచ్చును. ఆ నిర్మాణము పూర్తియైన తరువాత జాడభిక్షుకురాలుగా నందే యుండి జీవితము వెళ్ళుచుండలంచుచుంటిని. అప్పుడు నీ వెప్పుడు వచ్చినను నన్ను గలసికొనవచ్చును. చక్రవర్తివై యాజ్ఞాపింతువేని నేనే వచ్చెనను. చక్రవర్తి: నీకు జాడమతమునం దిష్టములేదుగదా! విహారనిర్మాణ మెందుకు చేసెదవు? కాళింది: రాజానుమతో ధర్మ. ఈ సేలక్షేడు జాదుఁడు. నేనేను జాదురాలను. కానిచో నేమగుదును? నా ముసలితల్లికి వేళ్లే దిక్కులేదు. ఈవయసులో నామె చెఱిలో నుంచబడఁగా గనులారఁ జూచితిని. ఆమె యరిచీయింపబడఁగాఁగూడఁ జూడు మందువా?”

క తిత్తో గుండెలో నిడివిగా గ్రుచ్చినచో ననుభవింప నచ్చును. మాళినుండిపాదాంతమువఱకు శూలముతో వలెగ తిదిగ వేసినచో ననుభవించుటయెట్లో! మొదటిది రాజులెఱుంగుదురు.

రెండవదిచోరులకయ్యెడి యనుభవము. చక్రవర్తి యప్పుడు తా
నొకచోరుఁ డనుకొనెను. అతఁ గాళింది వెడలిపోయెను. చక్ర
వర్తికి నామె మాటాడిన ప్రతిమాటయు పునఃపునః మనశ్శ్చ
ర్వణప్రాయములయ్యెను. “తమ బిడ్డలు తమ తండ్రులవలె
నడచుటలో నాశ్చర్య మేమున్న దనియా? బాహుబలుఁడు తన
బిడ్డకాడా? తనవలె నేల నడువఁడు? నడచునా? తానుగూడ
బాహుబలునివలెనే నడచునా అట్లని యెప్పుడు నెవ్వరు నన
లేదే” అని చక్రినర్తి యెంత యూహించుకొనుచున్నను, దన
యెదుటనున్న నిలువుటద్దములోఁ దననడక చూచి సొల్పికొన
వలయు నన్న యూహయే పుట్టలేదు. ఇంతలో నెవరో తన
కెనుగుగా నడచుచున్న టనిపించెను. చక్రినర్తి బాహుబలుఁడు
వచ్చెననుకొనెను. పరీక్షించి చూడఁగా నా యద్దములో నడచు
చున్న తన ప్రకృతియే యని తెలిసెను. అహ! తన కొడుకు
తనవలెనే నడచును. భద్రునివలె నడచు నని యేల యను
కొనెను అరే! తననుగుఱించిన యొక శరీరసంబంధమైన
చిన్నవిషయము తనకుఁ దా నెఱుఁగుట యింత కష్టమైనచో,
దానిని బ్రతిబింబము చేతఁగాని తెలిసికొనలేనిచో, నా తెలిసి
కొనుట యంతకష్టమైనచో, నది వట్టి శరీరసంబంధమైన విషయ
మైకూడఁ దదనుభూతి, తత్ప్రత్యక్షీకరణము నింత కష్టముచేతఁ
గలుగుననైనచో, నివే సరమాత్మవు, జీవాత్మ యని పొరపాటు
పడుచున్నావు, ని వది యని తెలిసికొనుట దుర్ఘటము, తెలిసి
కొనుటయే బ్రహ్మసందానుభూతి - అన్న మహావిషయము
ప్రత్యక్షీకరించుకొనుట, యది యనుభవించుట యెంతకష్టము?
కష్టమైన దని దానిని వదలి యయథార్థమైన దానిని సులభ
ముగా నున్నదికదా యని స్వీకరించి యేమి ప్రతారించు

కొనుట? ప్రతిదివము మనము చూచుచున్నదియే; యనుభవములో నున్నదియే. అనుభవజ్ఞానము కలిగినగాని యనుభవమనునభము కాదు. భద్రుని నడకకు బాహుబలుని నడకకు సంబంధమేమి? నానడక, నాపిల వాని నడక. నా నడక శాంతి మూలచక్రవర్తి నడకయా? చక్రవర్తి దానారికునిఁ బిలిచెను. ఆ దానారికుఁ డెరుఁబడియేడ్ల నృపు. బ్రాహ్మణులు. అతనిని జూచుని కమ్మని చక్రవర్తి బలవంత పెట్టలేకు. తన యంత నతఁడు కాలేదు. ఈ దానారికుఁడు మొదట సంతోషుఁడై ప్రతీహరి. అతని యందుఁ జక్రవర్తి కొక యభిమానము. తన చిన్నప్పు డతఁడు తన్నుఁ జేతులలో పెంచె నట! అతఁ డెప్పుడును చక్రవర్తిని మహారాజా యని పిలువఁడు. మఱియు వలసినచో 'మీరు' అరును. చక్రవర్తితో నేదైనఁ జెప్పవలసి వచ్చినప్పు డేదోగోడతోఁ జెప్పునట్లు చెప్పును. చక్రవర్తి నవ్వును. ఈ ప్రతీహరి చాల చదివినవాడట! ధర్మ శాస్త్రములలో నతఁడు నిష్ణాతుఁ డట. ధర్మసంశయములు ప్రాప్తించినపుడు బ్రాహ్మణులందఱు అతని సమగుడు నట. ఆ దానారికుని బిలిచెను. పిలిచిన గడియ కతఁడు నచ్చెను. ఆ నృపుఁడు కూర్చుండి లేవనేలేడు. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'తాతా మా నాయనగారు, శాంతిమూలమహారాజు నడచెడితీరుఁ నడచుట యనగాఁ బాదవిన్యాసవైఖరి, నీకు బాగుగా గురు న్నదా?' యనెను. ఆయనవేరు మేధావిభట్టు. ఆయన యిట్లనెను. 'నిపు సీతలిదండ్రుల నెఱుగుదువా? యన్నట్లున్నది.' చక్రవర్తి నవ్వి 'తలిదండ్రుల నెఱుగనిది నీవా? నేనా?' ప్రతీహరి కొంచెమువిసుగుతో 'అసలేమిటి? చక్రవర్తి నడక నేనెఱుఁగుదును' అనెను. వీరపురుషదత్తుఁడు మఱల నవ్వుచు 'నీ యుద్దేశ్యములో

మా నాయనగారే చక్రవర్తి కాని నేను గా నన్నమాటా
 యనెను. మేధావిభట్టు కొపముతో నిట్లనెను. “నేను మీ
 యిత్వోక్తులు సామంతులుగా నున్నప్పటినుండియు మీ మాజా
 ములోఁ గొలుపు చేసినవాడను. నా జాగ్రహ్మణ్యము వదలి
 నీ ద్వారబంధమునద్దఁ గంచుకములు తొడిగికొని సూర్యరశ్మి
 తొమ్మున తాకనియని నాడను. ఇత్వోక్తురాజ్యము సామ్రా
 జ్యము చేసినది మీ తండ్రి. ఆయన చక్రవర్తి యైనాడు.
 చక్రవర్తిత్వమును సాధించినాడు. నీవు చక్రవర్తివి కాలేదు.
 చక్రవర్తివిగాఁ బుట్టితిని. ఎవరు గొప్ప?” అనెను. వీరపునుష
 దత్తుడు “ఎవరు గొప్ప?” అని మఱలఁ బ్రశ్నించెను.
 మేధావిభట్టు “ఊహా, నే నాయన నడక యెఱుఁగుదును.
 ఆ స్రసక్తి యిప్పుడేమి?” అనెను. చక్రః ముందర యెవరు
 గొప్పయో చెప్పుము. మేధాః నీ పరిహాసమంతయు నాతో,
 నా కోకిలలేను. చక్రః అదిగో, నీవు మచస్సులో దాచి నిజము
 చెప్పుట కష్టములేక నన్నుఁ గిరురింప నెంచుచుంటివి. నీ వది
 చెప్పినచో నేనిది చెప్పెదను. మేధాః నిజము చెప్పుచుందువా?
 అబద్ధము చెప్పు మందువా? చక్రః ఇంకఁ జెప్పునక్కఱలేను.
 మేధాః కష్టపడిన వానికన్నఁ గష్టపడకుండ ఫలము పొంద
 టలోఁ బూర్వజన్మ సుకృతాతిశయ మున్నది. తాకికముగాఁ గష్ట
 పడి యార్జించుటలోఁ బ్రతిభయున్నది. చక్రః తాతా? నానడ
 కను, మా తండ్రికిఁ బడినకు నేమైన బోలికయున్నదా? మేధాః
 ఎందులోనను లేదు. చక్రః పదియేండ్లనుండి యింత మాట
 నీ వెప్పుడు నడలేదు. మేధాః నేను జచ్చిపోయినచో నా కేమి
 భయము?” చక్రవర్తి యామాట వినుచు మొగము బిగించు
 కొని, దీర్ఘాలోచన చేసి “తాతా! ఇంతకు ముందిద్రు

స్త్రీలు వెడలి సోయిరే వారిలోఁ జిన్నయాబిడ నడక చూచి
తివా? మేధా: నేను జూడకుండ నీయంతఃపురములోఁ బురుషు
కదలదు. ఆమె మాతరీదేవి చెల్లెల్లో, అప్పయో!

ద్వా ద శా ధ్యాయ ము

నాగార్జునికొండ పక్కనున్న లోయలోనుండి
కృష్ణానదిలో పడు వాగున కీశాస్వమున నున్న సింహాశీయుల
విహారమునకును గృష్ణానదికిని నమమనున్నది కాళిందీసౌధము.
అది సౌధమో, విహారమో, దేవళమో చెప్పటకు నీలులేదు.
జొద్దులు దానిని విహారమందురు. బ్రాహ్మణులు దానిని
దేవాలయ మందురు. రాజభటులు దానిపజ్జకే పోరు. చంద్ర
చూడ నిత్యము బ్రాహ్మణ సంతర్పణలు చేయుచుండును.
బ్రాహ్మణులు యథేచ్ఛముగా లోనికిఁ బోదురు, వత్తురు.
కాళింది మహాచైత్యమునద్ద వారమున కొకపరి జరుగు మహా
సభలకుఁ బోనేలేదు. జొద్దులైనవారు మహాచైత్యమునకుఁ బ్రతి
వారమును బోయితిరనలయునని రాజాజ్ఞ. కాళింది వెళ్ళుచుండుట
కొందఱికిఁ గంటగింపు. ఆమె నేమియనుటకునీలులేదు. చక్రవర్తి
కామెయం దంతగౌరవ మేలకో యెవ్వరికిని దెలియదు. ఆమె
కృష్ణాన్నానమునకుఁ బోయినను, నగరములో మహాకృష్ణాచారికిఁ
బోయినను నామె సర్వరాజాజ్ఞాధికారముగఁ బ్రవర్తించు
చున్నట్లు గనబడును. విజముగాఁ బ్రవర్తించదు. ఆమెయందుఁ
బత్తనవాసుల కేలనో యొకద్వేషము కలిగెను. ఆమెయుఁ దమ
వంటిదే. ఆమెయెడల నీయాధిక్య మేమి యని. రాచనగరునకు
సమీపముగాఁ బోవుచు నెవ్వరును మాటాడఁ గూడదు.

మానముద్రావలంబులై సోనలెను. రాజకుటుంబములోనియెవరి యగదము నిధివెంటఁ బోవుచున్నను సర్వజనులు నిర్భిసావలయును. ఒడ్డిసిలి నిలుచుండవలయును. ఆమె రాజసౌధము ముందుగాఁ బోవుచున్నచో మాటాడుచునే సోవురు. చక్రస్థి యరద మెదురుగా కప్పుచున్నను నామె నాపుటకు విలులేదు. ఒకసారి యొక కత్తకభాగం జామె నాపెను. ఆమె వానిని బెడ దోగిసి తాను బోవుచుండెను. ఆమె స్త్రీ. తా నేమి చేయవలయునో యతినిఁ జెలియలేదు. అయినను బోయి యామెను బలాత్కారముగాఁ జేయిపట్టుకొనిలాగెను. చక్రస్థి యతనిని జూచెను. అతనికి మఱునాడు కారాగారశిక్ష విధింపబడెను. నాటితోఁ గాళిందెవరు నేమియు ననుట ఏలులేకపోయినది. ఇంతలో రాజాధికారుల కొక యనుమానము కలిగెను. ఆమె యిల్లు రాజదొంగలకులకు సనఁగా బ్రాహ్మణుల కునికిపట్టయ్యెనని. పోయి యామె గృహము పరిశోధనము చేయవలయు నని పలుమంది రాజాధికారుల కభిప్రాయము కలదు. కాని ప్రతి వానిని భయమే! ఒకప్పు డొక బ్రాహ్మణుడు, బ్రాహ్మణ మతమును వింపించుచున్న యొక్క బాధాధికారిని ధిరస్కరించి మాటాడెను. ఆంధ్రజాధులు మాధ్యమికులు. బ్రాహ్మణులఁ బొద్దునుతియు న్లుతిస్కరించెను. “మీలోఁ దక్కిన ముగ్గురే నయము. కౌత్సాంతికులు, యోగాచారులు, వైభాషికులు - వారు మీయంత చెడిపోలేదు. మాధ్యమికులు పరమ నాస్తికులు. మీరుఁ బ్రపంచకము లేదు, ఆత్మపదార్థము లేదు. మీరు నూత్ర మున్నారు. బుద్ధుడు చెప్పినవి. వేఱు, మాధ్యమిక శిష్యుడు విన్నవి వేఱు. భారతదేశమున మఱి యేప్రాంతీయులు నింత బుద్ధిహితులు కారు. ప్రత్యేకముగా నీయాంధ్ర

దేశమందే విపరీతనాసిక బుగ్గులు పుట్టుట కనకాగ్రమున్నది కాబోలు. లేకకానియినచో నీ గడ్డయందు మాన్యమిక నాదమునకే యింతప్రసాది రావేల? ఇట్లట్లు బ్రాహ్మణులను చెప్పుచుండఁగా నుతయుగోడే యెఱుంగని చూ యధికారి వాదించునా? సమాధానము చెప్పునా? ఆ బ్రాహ్మణునిమీఁదఁ బగపట్టెను. నీకపురుషదత్తుని జాద్ధానికావలంబనపు మొదటి దినము లుగో బ్రాహ్మణులను జాద్ధానితత్తులు కండ్లనీ పట్టించినట్లు లేకాది రెండేండ్ల చుండి లేదు. నాటిచుండియు నధికారులచేతి కట్టతీరుటకు నీలులేకుండెను. అధికారుల కెచిమీఁద కోసము నచ్చునో వారిని నట్టిబ్రాహ్మణులని బంధించుటకు వీలులేకపోయెను. అందుచే నధికారులు వారు రాజద్రోహులని చెప్పి బంధించుచు వచ్చిరి. ఉజ్జయినిగోత్రపులగో, నననాసకదంబు లుగో, గొండ జీత్వోగు రాజ్యశత్రువులు పోయి రాజద్రోహ న్యనహారముల నడపుచుండిరి. ఇట్లొక రాజ్యనిర్మాల నోపాయముల వెదకుచుండి రని, జాద్ధానితనాశప్రయత్నములు సలుపు చుండి రని, రాజున కనుమారే ముండనే యుండెను. ఆ యనుమానముకూడ రాజాధికారులు కల్పించినది. ఈరాజాధికారులకుఁగోపము కలిగించిన యెఱచైనను, వారేదైన బనిమీద రాజ్యమును నడపిపోయినను, పరాజ్యస్థులు వారి యిండ్లకు నిచ్చినను, నదిచాలాగా వారు బాధితు లగుచుండిరి. ఈజాద్ధానికారిని దిగన్గరించిన బ్రాహ్మణునిమీఁద నభియోగముచేయుట కేమియు వీలులేకపోయెను. ఆయన చక్రవర్తిని బేరెత్తి తిట్ల నని రెండుక నిందచేసి మఱునాఁడుపోయి యతనిని బంధించుట కన్నియు నా జాద్ధానికారి సిద్ధముచేసి యట్లుపెట్టెను. ఆబ్రాహ్మణున కొకదూరపు చుట్టము జొక్కుచే రాజాధికారివర్గములో

నుండెను. అతడు చూచాయగా నిజమగ్రాహ్యులకుఁ జెలియజేసెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పోయి కాళిందిమేడలోఁ దలదాచుకొనెను. అధికారులు తలపట్లు పట్టుకొనిరి. ఏమిచేయవలయునో తెలియలేదు. కాళింది నద్దకుఁబోయి ‘అమ్మా! రాజద్రోహియైనవానికి మీ రాశ్రయ మిచ్చితిరి. అతనిని మీరు మా కప్పగింపలేని మేము పోయి చక్రవర్తితోఁ జెప్పుకొనవలయు’ ననఁగా నామె “యూయనచేసిన రాజద్రోహ మేమి” యని యడిగెను. వారు “చక్రవర్తిని దిట్టెను. చక్రవర్తి మర్యాదఁడనెను” అని చెప్పిరి. ఆమె “యూయన యట్లనె ననుట లేదే?” యనెను. అందులో నొకఁడు తానేతన చెవులారవింటివని చెప్పెను. కాళింది ‘మీరాజాధికారులకుఁ బుణ్యపాపములులేవు. నిజము, అబద్ధములేవు’ అనెను. ఎంతయెనను నామె యా బ్రాహ్మణుని వదలలేదు. వారు తామేమిచేయుటకుఁ దోచక వెడలిపోయిరి. కాని కసిత్తరలేదు. చక్రవర్తి కూడ నీ సందర్భమునఁ దమకు నుపయోగింపఁడని యనుకొని మఱియు నూహించిరి. దీని కొక్కటియే యుపాయమున్నది. ఆ బ్రాహ్మణుఁ డనిన మాటలలోఁ జక్రవర్తి తీర్మాత్యుఁడు కాఁడని, గాఁతిమూలమహారాజుకడుపుకాడని యందుకనియే యిట్టి మర్కడులు కలిగె నని యన్నట్లు కల్పించి, యతనిమీఁది యశ్శయోగమునకై నిర్మింపఁబడిన యాకులలో నిదికూడఁజేర్చి యా కట్ట యంతయుఁ జక్రవర్తికిఁ బంపించిరి. తరువాత నైదామహాసములకుగాని చక్రవర్తి యా కాగితములను జూడలేదు. పైగా నా చూచినవేళ యొక విషమవేళ. చక్రవర్తి తన బావమఱియైన స్కంధవిశాఖనాగునితో మహాచైత్యమునకుఁ గెం డాయక స్తంభములు బీటెయగా వ్రానిని మఱలఁ దనపేరున వేయించుమని చెప్పెను. స్కంధవిశాఖనాగు

టిటనెను. 'నేను బాధుడనుగాను. నాకు సీ యాయక సంభము లతో బనిలేదు. ఆదియుగాక స్వచ్ఛైత్యవిహారములకుఁ జేసిన దాములు రాజవంశములోని స్త్రీచేఁ జేయబడుచున్నవిగాని పురుషులచేఁ జేయబడుటలేదు. నలసికచో ని శోబుట్టుశాంతి శ్రీచేఁ జేయించుకొమ్ము' అని. చక్రవర్తి "కాదయ్యా! యిది నజ కందలు స్త్రీలే. ఇప్పుడినుండి మనము పురుషులముకూడఁ జేయ వలయు" నని స్కంధుడు: "ఎకచో యందు నేనే చేయవలయునా?" చక్రవర్తి: "నీవు మాయంగఱిగోఁ బెద్దనాడవు. నీవే మొదలు పెట్టవలయును. స్కం: నేను బ్రాహ్మణుడను. నేనా సికుడను. మీరు బాధులు; మీరు నా సికులు. నేనే మొదలుపెట్టినచో మీరుత మీరికెన్నాల్గుదును. నాచేత నీసి మొదలు పెట్టించుట మీమతవృద్ధికి శ్రేయస్కరముకాదు. దానిమీద గాననుజుఁగు లిద్దరు కొంచెము ఘగ్గణపడిరి. ఈ ఘగ్గణలో స్కంధవిశాఖ నాగుఁడు నాలుగురకముల బాధమార్గములలో మాధ్యమికులు పరమనా సికు లనికూడ నుద్ఘాటించెను. చక్రవర్తికి మిక్కిలి కోపమువచ్చెను. ఈ కోపములో నున్నప్పుడు చక్రవర్తి యీ యాకులకట్ట చదివెను. తన గానగారిమీఁదనున్న కోపమంతయు నాబ్రాహ్మణుని వైపుకు మఱలెను. చివర తననుగుఱించి, తన జన్మనుగుఱించి యా గాన్ధూణు డన్నట్లన్న పంతులఁజదివెను. ఒకదానికొకటి గోనానమై చక్రవర్తి వెంటనే శాక్యదాసుని బిలి పించి తనయంగుళీయక మిచ్చి కాళిందియింటనుండి యాబ్రాహ్మ ణుని దీసికొనివచ్చుని పంపించెను. తర్వాత శాక్యదాసుఁడు వచ్చి రాజాంగుళీయకమును గాళింది నున్నించలేదనెను. చక్రవర్తికి మిగులఁ గోపమువచ్చెను. ఈ కాళింది యెవరు? తనకామెయం దొక నిర్వాజాభిమానము కలిగినంత నామె యిట్లు రాజాజ్ఞ దిర

స్కరించునా? నిజమునకు శాక్యదాసుడు కాళిందికడకుఁ బోనే లేదు. ఈ ముద్రికను జూపించి బ్రాహ్మణుని దీసికొని రమ్మని యా బ్రాహ్మణునిపైఁ బగబూనినయధికారికిఁ జెప్పెను. అతఁడు కాళింది యింటికిఁబోకుండగనే తాను బోయితి ననియుఁ గాళింది రాజముద్రికనుగూడఁ దరస్కరించె ననియుఁ గల్పించి చెప్పెను. శాక్యదాసుఁ డతనిని విశ్వసించెను. రాజున కా వార తెలియ గనే యాజ్యము పోసిన హుతవహునివలె మండి తానే బయలు దేరెను. రాజు, విష్ణుశ్రీ శాక్యదాసుడు. నూ కభిక్షువు, ఆ బ్రాహ్మణుని, వందమంది సైనికులు కాళిందియింటికిఁబోయిరి. తలుపులు తెఱచుకొని ప్రవేశించిరి. కనుసపటతో నే యా బ్రాహ్మణుడు కన్పించెను. చక్కని రి యొక్క కత్తివేటున నతని రెండు తుండములుగా నఱుకెను. ఆ గాలిలో నేముండెనో! అంతవఱకుఁ బూవులు వికసింపగాఁ గల్గిన యొక యనిర్వచనీయమైన, సుకుమారపరీమళభరిత మధురశాంతి వ్యాపించి యుండెను నాకాశమున, చంతలో నొక ఝంఝ పెళ్ళరేగి ధూళిగ్రస్తమై శాంతియంతయు విఱిగిపోయినట్లు, నిముసములో మాఱిపోయిన గతి సంతవఱకుఁ గాళిందిసాధానకాశము నిశ్చలమై, పెఱ రాజ్యపు గగ్గోలులేక శాంతమై, యోగిమనస్సువలె నిస్సంచారమై యుండెడిది యొకలిప్త భద్రకాళీనాట్యరంగమువలె, నొకకసాయి దుకాణమువలె, వైతరణీనదీతీరమువలె భయంకరమైన మనస్సుచేత నావరించబడెను. చంపబడిన దొక్కఁడే బ్రాహ్మణుడు. ఆచార్యలో నెన్నిచార్యులిమిడియుండును? ఒక్క మరణము కలిగినచోట, నొక్కవధ జరిగినచోట నందున్న పంచభూతములు నేదో వినాశాభిముఖముగ నున్నట్లు కన్పించుట యేమి? తత్రత్యులగు సర్వేంద్రులకు మనసుచేత నూహింప

రాని యేదో యాపద తమ్ముగూడ నావరించుటకు వచ్చు
 చున్నట్లుగాఁ గలిగెడి యీ చునోవికార మేమి? మనస్సుకుఁ గల
 సర్వతోఽభివ్యాప్తిచేత నల్పైకదేశగతవధమో, మరణమో
 సర్వాకాశగతసర్వాణువ్యాప్త మైయు కనిపించునా? ఇంతియై
 కూడ నొకానొకవ్యక్తి తద్దేశగతమై యుండియును దదనకాశ
 పరిశీలనవధిజములు దన్నుంటున్నట్లు తాను విడిగాఁ నచ హృద
 యముచుండి నిత్యము నిగుచ్చుకొనెడు నొక శాంతిశాసనము
 వాయమునందే యుండ నేల? అప్పుడే యచటికివచ్చిన కాళింది
 యటులుండెను. ఈ భయంకరసంవిధానముచేతఁ దత్రిత్యసర్వ
 జనముల వదనములయందలి వికార మామెమొగమునఁ గిల్పించ
 లేదు. పరిపుష్టమై కలగుండువడినతద్వియదఁజుకీప్తముద్ర యామె
 నేత్రములయందు లేదు. రా జగ్నిజ్వాలలవలె మండుచుండెను.
 చక్రవర్తి యెదుటనే యామెను బోయిపట్టుకొనుట కెవరికినిసాహ
 సములేదు. ఆయమ చక్రవర్తి వంక శాంతముగాఁ జూచెను. చక్ర
 వర్తి కనులు వ్రాలెను. ఇంతలో నీ సర్వవిలయమునకు మూల
 హేతువైన యధికారి నోటినుండి శాక్యదాసుఁడు, విష్ణుశ్రీ,
 చక్రవర్తి చెవులలోనికి శాకరహస్యము క్రమముగా వ్యాపిం
 చెను. చక్రవర్తి శాళింకితో నిట్లనెను. ‘నీవు రాజముద్రాకాంతిర
 సాగము చేసితివి. నీవు వధ్వావు. అనితతోడనే కాళింది
 నిముస మాగోచించి రాజుప్రక్క నున్న యధికారుల వంకఁ
 దీక్షముగాఁ జూచెను. విష్ణుశ్రీ శాక్యదాసు నడిగెను. ‘ఆ
 ముద్రాక నామెనద్ద కెవరు తీసికొనిపోయి రనిరి? శాక్యదాసుఁ
 డధికారి వంకఁ జూచెను. రాజు వారిముగ్గురివంకఁ జూచెను.
 అధికారి యాపాదమస్తము కంపించిపోయెను. కాళింది వికృత
 ముగానవ్వి లోనికిఁబోయెను. పోవుచు నొక్కనిముసమాగి ‘యిది

బ్రహ్మహత్య, దీనికిఁ బ్రతిఫలము మీరు చెప్పుచున్న ప్రకృతి యందే యుండు' ననెను. చక్రవర్తి నిలుచున్నవాఁడు నిలుచున్నట్లుగా నీగనించెను. ఆ యధికారిజీవితము చక్రవర్తి యీ సంగతిలో నృద్ధి నొందెను, న్యాయమేకదా! ప్రభువుల దుర్బలత్వ మధికారిబలము.

ఈ కథయైన తరువాత మనుజులలోఁ బ్రధానముగా నుండు రెండుతెగలు, రెండు విధములుగా భావించిరి. మొదటి తెగయు, నల్పులంభ్యాకులైన వివేకులు, చక్రవర్తి భూదండ గాళింది కేదో, చెప్పరాని యధికార మున్నది. ఆమె చెనక రావిది. రెండవ తెగవారు, కాళిందికిఁ బూర్వమున్న మర్యాద పోయెను. పోకయెట్లుండెను. రాజులిచ్చినచనపు సభిమానమును దుర్వినియోగము చేసినచో నెవరికిఁ గీడుకలుగదా? అనుకొనిరి. అనుకొనినచా రూరకుండవచ్చునా? వారిలో నధికారముద్ర కలవారు, మాటిమాటికిఁ గాళిందీసాధముమీఁదికిఁ బోవుట, యచటివారలను బెడరించుట, యొక్కొక్కప్పుడు కొంచెము దురుసుగా మాటలాడుట జరిగినది. కాళిందికాని, యచటి మఱియెవరు గాని యా సంగతి చక్రవర్తికిఁ జెప్పవారు లేరుకదా! మొదటి దురుసుతనములు నష్టములేకుండ జరిగినవి. అందుచేతఁ దరువాతి తరువాతి దురుసుతనములు కొంచెము కొంచెము ముదురుచు వచ్చినవి. సగరములోఁ గాళిందియెడలఁ జక్రవర్తి కేదో యభిమాన ముండె నని యనుకొని పొరలబడితి మని యభిప్రాయము వ్యాపించినది. కాళింది చెఱసాలనుండి విడువఁబడిననాటికిని, కాళిందీసాధమున బ్రాహ్మణవధ జరిగిననాటికిని నడుమమూడేండ్ల న్యవధి యుండెను. ఆవధకు మఱల నిప్పటికి మఱల మూడేండుగడ చెను. అప్పటికి వీరపురుషదత్తుఁడు చక్రవర్తియై పదు

నెనిమిదేండ్లుపైనఁగానచ్చెను. కాళిందినయను పాత్రయనః ఏబది నాలుఁగేండ్లు కావచ్చును. ఆమె యటునదియనపడిలోఁ గలెను. ఆ నాఁడు భద్రుని యాబ్ధికము. చంద్రమాడ యొక బ్రాహ్మణుని బిలచి యతనిచేత నాబ్ధికము పెట్టించుచుండెను. బ్రాహ్మణులు కాళింది యింటికి నచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. శాంతిమూల చుహారాజు తన రాజ్యమున గృతయుగభగ్నము సహపవలయు నని పట్టుదలగలవాఁడు. ఇత్స్వోకులయొడ్లఁ గలియుగభగ్నముగా మత్యమాంసాదులు పరిత్యజించి బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు సహపక్తిభోజనముగా నేర్పాటుచేసెను. అందఱు బ్రాహ్మణులు దీనికి నొప్పుకొనలేదు. కాని కొన్ని బ్రాహ్మణసంశయములు చక్రవర్తియు, దండనాయకులయు, క్షత్రియులైన యితరాధికారులయు గృహములకుఁ బోయి సహపక్తిభోజనము లీ గడచిన యేబదియేండ్లుగాఁ జేయుచునేయుండిరి. కాళింది జాదు రాలు. చంద్రమాడ క్షత్రియ. చంద్రమాడ క్షత్రియ యగునో కాదో! బ్రాహ్మణుల కీ పట్టింపు లేకపోయెను. తమ్ముఁ బలచినదే చాలునని పోవుదురు. జాధులు దీనికి దుర్వ్యాఖ్యానములుచేసిరి. ఈ బ్రాహ్మణులు సత్రభుక్కులు, తిండి దొరకినఁజాలుఁబోవుదురని. బ్రాహ్మణులు బ్రహ్మసదార్థమునందు నిష్కలవారు. సర్వజీవులును బరమార్థతః బ్రహ్మసదార్థమైనవారు. ఈ భావమే జీవుని యందున్నను వారు దాని నావరింతురు. ఉపాధిలక్షణములకుఁ దక్కువ వెలకట్టి పరమార్థమునే దైనందినచర్యలోఁ ప్రకటింతురు. ఈ భావమును బెటలు గుర్తించలేరు. జాధులు పరమభిక్షుకులైనను బ్రాహ్మణయాచ్ఛావృత్తిని విందింతురు. జాధమతము నాఁటికి రాజమత మగుటవలన నా మతము నకు రాజసము ప్రబలెను. ప్రతిగ్రహము తప్పుగా భావింపఁ

బడెను. ఇతరునితోపము, నితరునిపాపము, తాను స్వీకరించును బ్రాహ్మణుడు. ఇది సత్తిగ్రహమునని రహస్యము. ఇది వ్యక్తి యైన బ్రాహ్మణునకుఁ దెలియకుండ భక్తుముననుసరించు బ్రాహ్మణునియందలి లోకానుజిస్తుడు. ఆ నాఁగు బ్రాహ్మణులు సన్నిధియందు చంద్రమాడ గృహముయందు కడుపార భోజనము చేసి సతాంబూలాదక్షిణహస్తలై పోవుచుండఁగా నలుగురు రాజాధికారులు వారినిఁ జూచి పరిహాస మాడుచుఁ బోవుచుండిరి. ఆ బ్రాహ్మణులలో నొక యువకుఁ డుండెను. అతఁడు రాజధానినాఁడు కాఁడు. అధికారులచేతఁ గొంచె సహించుకొనుట తెలియనివాఁడు. అతఁడు వారిని మఱల నేదో యనెను. అధికారులలో నొకఁడు వానినద్దకు నచ్చి చేతిలోఁనున్న కశతో వానిని దాడించెను. ఆ యువకుడైన బ్రాహ్మణుఁ డెదురు తిరిగి యా యధికారిని దిరిగి పది చమిరెను. తక్కిన నలుఁ గాధికారులు బ్రాహ్మణుల నందఱను బట్టుకొని హస్తములతో దండములతోఁ బీడించిరి. అది ప్రొద్దుగంకబోవు సమయము. చక్రవర్తి యప్పుటి కచ్చటికి వచ్చుట తటస్థించెను. ఆయన కాలినడకను నచ్చుచుండెను. చక్రవర్తి యట్లు వచ్చునని యెవ్వరనుకొనుచు? ముఁగ సేవకులు లేరు. బరాబరులు సేయువారు లేరు? భక్తులు లేరు, గుఱ్ఱములు లేవు. చక్రవర్తి తమ్ము సమీపించునాకు నెవ్వరుఁ జూడరు. చక్రవర్తి ముందు నాగిపోయిన తరువాత వెనుదిరిగి చూచి నిర్ఘాంతపోవువారే కాని యిట్టిస్థితిలో నతని రాక యెవరికిఁ దెలియును? ఈనలుగు గాధికారులచేత నా బ్రాహ్మణులకుఁ గలుగుచున్న పీడ చక్రవర్తి కనిపించినంతనే యాగిపోయెను. చక్రవర్తి యాబ్రాహ్మణుల నెచటనుండి నచ్చుచుండి రని ప్రశ్నించి వారి నా యధికా

రులవెంటఁ దీసికొని కాలిఁ దీసికొను ప్రవేశించెను. చక్రవర్తి
యచటికి నచ్చి మూఁజేడ్లగునది. ఆయన యా నాఁడన్నట్టికి
నచ్చు నని కాళిందికి వ్రాత పెను తెలియును? అచటఁ జేరి
నంతన జరిగిన విచారణలోఁ గాళిందీసికొను వారకులు, తదితర
బ్రాహ్మణులుమూఁడేండుగాఁగాళిందీసికొనుచుండల్లి కూతుఁడ్ర
నిచయమునఁ దత్తవల్పుకాసులు చెసిన మన్నయము లన్నియు
నివారణకువచ్చెను. ఆ యంతకును జక్రవర్తి వెంటనే కొందఱ
నధికారమురుండి తొలఁగించిఁ కొందఱ నితాశిక్షలకుఁ బాల్పకు
చెను. ఆ మొదటి తెగవారు నచ్చుకొనిరి. ఒక్కఁ డెందుగడియల
కాలములో రాజధానియంతయుఁ గాళిందిని మూఁజేడ్లక్రింద
నారవస్థానమున రుంచెను. ఇరియంతయు నైవతరువాతఁ జక్ర
వర్తియుఁ గాళిందియు, నిద్రజే మొకచావడిలోఁ గూర్చుండిరి.
చక్రవర్తి యిట్లనెను, 'అమ్మా! నన్ను తమిందితినా?' కాళిం
దేనికి ? చక్ర: ఆనాటి బ్రాహ్మణవధకు. కాళిం: నాయనా !
ని బ్రహ్మహత్యాపాతకము పోవుటకు నే నీ మూఁజేడ్లు చేసిన
చానములా, నియమములా, నితములా, పడిన కష్టములా,
లెక్కలేదు. భాగ్యకటకము చుట్టును గల పదియూళ్ళలోఁ బది
శివాలయములు కట్టించితిని. వేయించి బ్రాహ్మణులు చేత
మహాచుంతగియును జపింపజేసి తత్ఫల మంతయు నీకు ధార
వోయిందితని. నీకోసము బహుశపవాసములు చేసితిని. చక్ర:
తల్లీ ! నామీద నీ కేల యంతదయ ? నీకు నే నెవరును? నా
పాపము పోవుటకు నీకేల యంతపట్టుదల ? నేను జాదుడను.
నీవు జాదురాలవు. ఈ బ్రాహ్మణ నైవతముల, నీకు నాకు
నిద్రకు లేని యీ విశ్వాసము, శివాలయనిర్మాణాది బ్రాహ్మణ
ధర్మములుచేయుటచేత నీ బ్రహ్మహత్యాపాతకము నెట్లు తొలఁ

గును? ఇది నా కర్థమగుట లేదు. కా: తండ్రి! విజముగా నీవు బాధుడవుకావు. నేను బాధురాలను గాను. నీవు విజముగా బాధుడవా? చెప్పుము. పై మాటలుకాదు. నీ హృదయమును బరీక్షించుకొని చెప్పుము.'

అనగాఁ జక్రవర్తి కనులువాల్చి యాలోచనానిమగ్నుడయ్యెను. మానము వహించెను. కాళింది యిట్లనెను. "నీవు శాంతిమూలమహారాజు కడుపునఁ బుట్టలేదని నీకొక యనుమానము. నీ మేన త శాంతిశ్రీ, యామె కూతురును నీ భార్యయు నైన శాంతిశ్రీ, వారిద్దరు నీ యా యనుమానము నాధారము చేసికొని నిన్ను బాధునిగాఁ జేసిరి. నీ జన్మనుగూర్చిన రహస్యము నీకుఁ దెలియక సోవుటచేత నిన్నది పెనుభూతముగాఁ బట్టి పాలార్చుచుండెను. కారణము గాని కారణముగా నది నీ కొక బ్రాహ్మణ మతద్వేషమును గల్పించెను. బ్రాహ్మణులయందలి సుగుణములు, బ్రాహ్మణ మతమునందలి యాత్మవ్యవస్థము సర్వము విపరీతముగాఁ గల్పించెను. ఒకవిషయమునందలి మన యనురాగమును, మఱియొక విషయమునందలి ద్వేషమును తద్విషయాశ్రితములా? తద్విషయత గుణదోషాశ్రయములా? గుణదోషములు, సర్వవిషయములం దుండును. మన భావనచేత నవియే యొకప్పుడు గుణములుగా, మఱి యొకప్పుడు దోషములుగాఁ గనుపించును. ఏదో యనుమానము, నెవరో చెప్పిన మాట, యెందుకో మన హృదయ మొకచోటనుండి తొలగి పుట్టియొకయెడ కొరుగును. నీ యనుమానముచేత నీవు బాధుడవైతివి. శాంతిమూలచక్రవర్తి రక్తమునందు బ్రాహ్మణ మత ద్వేషములేదు. నీ రక్తములో బ్రాహ్మణ మతద్వేషము పుట్టించు రక్తములేదు. మఱి నీ కీ ద్వేష మెట్లువచ్చెను? వట్టి

యనుమానము. చక్ర: సరే నే నిన్ను బాదుడ నైతిని. నీ వెట్లు బాదురాలైతిని? కా: నీ పాలనములో చందలు బాదు లగు చుండిరి. నా కొడుకు బాదుడయ్యెను. నేను బాదురాల నైతిని. చక్ర: నీకుఁ గొడుకా? ఎవరతఁడు? కా: నా కొడుకు చని పోయెను. అతనిని ప్రతికించుటకే నే నీ బాద్దమత మనలంబించినది.

శ్రీయోగకాథాయము

నీవునువదతునకుఁ బ్రసన్నతా ప్రసన్నతలు, కోపశాంత తులు నుండియుండి ఘట్టములుఘట్టములుగాఁబయలుదేరును. ఫలి కోజులువరుసగాఁ గాళిందీసాధమునకుఁబోయి నచ్చినచో నతఁడు చాల శాంతింపును. ఆయన కొకయూహ తోఁచెను. భట్టిదేవి కాళిందీదర్శనము చేసికొనఁగో భట్టిదేవికిఁగూడఁ దనకువలె సుఖము కలుగునని తాను భట్టిదేవికిఁ గలుగఁజెను. ఆమె సమాధాన నిష్పింప లేదు. తా నామో మాట్లాడియే పరునేను పరు నాజేండ్లకుఁ దక్కువకాలేదు. కొడబలి పెరిగి పెద్దదై నవయో ననవతి యయ్యెను. ఆమె మూఁడుమూర్తులఁ బిల్లినిబోలియుండును. కొడబలిగాని గాహుబలుఁడఁగాని తల్లి యుతఁపురము నకుఁ బోయి. వారికిఁ దండ్రినద్దనే చనవు. అప్పటివఱకుఁ జక్రవ రి కొడబలికి వినాహప్రయత్నములు చేయలేదు. భట్టిదేవి తనకు ప్రతిసమాధానము పంపించని వెంటనే చక్రవ రికి మఱుఁ గోపమువచ్చెను. ఆసమయమున కొడబలి తండ్రితో మాట్లాడుటకు వచ్చెను. ఆ సమాధానము రాకపోవుట, కొడబలి నచ్చుట చక్రవ రి హృదయములో పరస్పర సంబంధకములుగాఁ గన్పిం

చెను. చక్రవర్తి బయలుదేరెను. కొడబలి “ఎక్కడికి నాన్న గారూ” అనియడుగఁగాఁ జక్రవర్తి “మీ యమ్మగారిదగ్గరకు” ననెను. ఈ మాటలు పరిచారికలు, పరిచారులు మువ్వురు నలుగురు వినిరి. రాజసాధమంతయు నాశ్చర్యపోయెను. చక్రవర్తి పాదచారియై పట్టమహిషి సాధమునకుఁ బోవుచుండెను. అంతఃపుర జనము తొలఁగి తొలఁగి, నొంగి వెనుకనుండి వెనుకనుండి చూచుచుండెను. చక్రవర్తి వచ్చునని పట్టమహిషి కేమి తెలియుచు? ఆమె యీ పదునాతేండ నుండి యెలుగ్గడనో యట్లయ్యుండెను. ఒక తెల్లని సామాన్యపుచ్చిదాల్చి నిరాభగణ నుండరియై నెల కొకసారి సంస్కరించు కొనుచున్న శిరోజ భారముతోఁ గృతించి, తిలకమాత్రపరిహాసిత ముఖారవింద సౌందర్యయై యేను గృధములు చదుపుకొనుచుండెను. భర్త వచ్చినంతనే యామె లేచి నిలుచుండి యొక యా సరణము చూపించెను. తాను వచ్చెనని యామె పొందిన యాశ్చర్యము లేదు, సంతోషములేదు, తొందరపాటులేదు. ఆమె సాధమునఁ బరిచారికలు లేరు. చక్రవర్తి వచ్చుచుండెనని యామెకు ముందుగాఁ దెలియుటకుఁగూడ వీలులేదు. చక్రవర్తి రెండు విఘడియలు మానియై కంఠస్పండినతరువాత భట్టిదేవి యిట్లనెను. “మహారాజుగారికి కేనేమి చేయుదును? తమరియాజ్ఞ యేదియో తెలిసినచో నాచరించుటకు సిద్ధముగా నున్నాను.” చక్ర: ఉన్నారు. ఉన్నారు. అయ్యో! చాల సిద్ధముగ నున్నాను. భట్టి: మహారాజులకుఁ గోప మేలవచ్చెనో నాకుఁ దెలియదు. తమరియాజ్ఞ నేను జేయనిదెప్పుడు? పదునాతేండ నుండి తనరు గీసినగీత దాటుటలేదు. కడుపునఁ బుట్టిన బిడ్డలనుగూడ, తను యాజ్ఞోల్లంఘనముచేసి చూచుటలేదు. చక్ర: అదియట్లుంచుఁడు.

రెండు విషయములలోఁ బ్రధానముగ నా యాజ్ఞాల్లంఘనము చేసితిరి. భట్టి: నాకు జ్ఞాపకములేదు. నాకుఁ దెలియదు. చక్ర: ఏమి తెలియదు? నుచుచైత్యోత్సవము జరిగిననాఁడు పట్టమహిషి. గారికోస మెరుగు చూచి చూచి సర్వజనులలోఁ జక్రవర్తికిఁ దలవంపై నది. దాని నోర్చుకొన్న చక్రవర్తి మఱి దేవికోర్పుకో లేడు కాని నేటి విరసన మోర్చుకోలేకపోయినాఁడు. కాని దగ్గరము చేయుటకుఁ గబురంపితిని. నాకు సామాజ్యము కంటె, జాదమతముకంటెఁ గానిదేవి శాంతిప్రసాదిని. ఆమెను మిత్రోగలసి వర్షింపవలె ననుకొనితిని. భట్టి: ప్రభూ! మీకు నలుఁబదియేండ్లువచ్చినవి. నాకు నలుఁబదేండ్లు వచ్చినవి. పురుషులకు నలుఁబదేండ్లు సడిరాకాననము కావచ్చును. స్త్రీలకు గాదు. షష్టిశ్రీ పసిపిల్ల. ఆమె లోకోత్తరసాందర్యవతి. ఈపట్ట మహిషీత్వ మామె కిచ్చి, యామెతోఁ గలసి యచ్చటికిఁ బోరాదా? చక్ర: భగవంతుని, జక్రవర్తియు, నాజ్ఞానుసరణమును బ్రతీక్షింతురుగాని యాజ్ఞాస్వీకరణమునకు రారు. భట్టి: ప్రభూ! అట్లయినచో నేను వత్తును పదండి. సాయచరితనమా? ఇప్పుడేనా? చక్ర: మీరు రానక్కఱలేదు. భట్టి: క్షమించవలయును. తమకుఁ గోస మేలవచ్చెనో నాకుఁ దెలియకున్నది. చక్రవర్తి తనకిందుకు వచ్చెనని చెప్పలేదు. ఇంతకుముందు నేను గబురంపితిని. నీ వేల రాలేదని యనలేదు. నిజ మేమనఁగాఁ జక్రవర్తి కబురు వచ్చినపుడు భట్టిదేవి భ్యానములో నుండెను. ఆమెకు భ్యాససమయమం దామెయొడ లామెకుఁ దెలియదు. చెప్పిన దాని, వినయములో సన్ననిస్వరముతోఁ జెప్పెను. ఆమెకుఁ జక్రవర్తి వద్దనుండి కబురు వచ్చినదనియే తెలియదు. చక్రవర్తి మఱిఁ బ్రత్యగ్రదశనందిన యిరువదియేండ్ల కోపము

మనసులోఁ బెట్టుకొని బయల్దేసెను. పోవుచుఁ బోవుచు గడపలో నాగి యిట్లునెను. “నీవు సుక్షాత్రియకుటుంబమున జనించితివి. నాజన్మ నాకే తెలియదు. నిన్ను రాక్షసవివాహము చేసికొని తెచ్చితిని. తప్పంతయు నాగికాని నీనిగాదు. వీరపురుషుడత్తుఁడు నట్టి దురదృష్టవంతుఁడు. అతనికి భట్టిదేవిమీఁదఁ బ్రేమకలదు. భట్టిదేవి సుక్షాత్రియ. ఇట్లతని ప్రేమ వ్యర్థమయ్యెను. వీరపురుషుఁడు సత్పురుషుఁడుకాదు. పగతీర్చుకొనువాఁడు. పదునాతేండు తీర్చుకొనెను. ఇంకను దీర్చును. ఇదివఱకుఁ దీర్చినది తీర్చినట్లే కాదు. ఇప్పుడు తీగ్గబోవుచదియే నిజముగాఁదీర్చుట. వీరపురుషునకు క్షత్రియులమీఁద, బ్రాహ్మణులమీఁద నెందు కింత కోపము? ఈ కోపమునకుఁ గారణ మెనిదు? భట్టిదేవి. ఈ రాజ్యమంతయు పౌద్ధమయముగాఁ జేసిన దెనరు? భట్టిదేవి. ఏరపురుషుని జీవితములో విష మొలికించిన దెవరు? భట్టిదేవి. ఏరపురుషుని జీవితమంతయు నొక విరహావస్థాఘట్టము జేసిన దెనరు? భట్టిదేవి. భట్టిదేవికి క్షత్రియత్వ మన్న సంతయభిమాన మెందులకు? బ్రాహ్మణులన్న సంత గౌరవ మెందులకు? ఆ బ్రాహ్మణ్యమునకుఁ బ్రతికీయగా వీరపురుషుఁ డెంతచేసినాఁడు. అంత క్షత్రియులకుఁజేయలేదు. ఇప్పుడు క్షత్రియులకుఁ జేయును ననుచుండఁగా, భట్టిదేవి కోపమును, శోకమును రెండును గలుగఁగాఁ జక్రవర్తి నరకఁ గోపముతోఁ జూచుచు, గనుల వెంట నీకుకాచ్చుచుండెను. చక్రవర్తి యామె యెట్టిసితిలో నున్నదో విచారించనే లేదు. ఒక విధురధూనసముతో నచటి నుండి వెడలిపోయెను. ఆయన తన సాధమునకుఁ జేరినంతనే కొడబలి యచ్చటనే కనుపించెను. ఆయన కొడబలిని జూచి యిట్లునెను, ‘అమ్మా! నేను నీకుఁ దండ్రనిగదా? కొడఁ అవును.

చక్ర: లోకములో దండికన్న నధికులుందురా? కొడ: ఉండరు.
 చక్ర: తేవునీకు వివాహమైననో, సీభర్తనాకంటె నధికుడుగా
 గన్పించునా? కొడ: నేను వివాహమే చేసికొను. చక్ర: వరి:
 అదియేమి? కొడ: నేను బాధభిక్షుకురాల నగుదును. చక్ర:
 ఊరకే వివాహము చేసికొనుము. తరువాత భిక్షుకురాలవు
 నానమ్మరు. కొడ: అట్లే. కొడబలి గోరనుబో భర్తనిరాక
 గణహేతువుననైనను, కత్తరిష్ట సహజపాపకవలముచేతనైనను,
 భర్త నెడబాసి యుండగలిగిన గుణము సహజముగా నుండెను.
 రెండవది సంప్రదాయేతరముగఁ బ్రవర్తించుటకుఁ దుడ్డి
 పెంపక ముండెను. కొడబలికి వివాహము, భర్త, సంసారము
 ఈ మొదలైన భావములేమియుఁ తెలియవు. ఆమెకు దన
 తండ్రి భగవంతుఁడు, తనయన్న కాబోవుచక్ర:వర్తి. భద్రాత్ముడు
 మొదలైన బాధమతాచార్యులు సృష్టిలోని స్వస్వసంభారములు
 విజయపుగము బోధిసత్వుని రాజధాని. మఱి మేదియుఁ తెలి
 యదు. ఎంత తెలియనిపిల్ల కాకపోయిన, మహాచైత్యోత్సవ
 ములోఁ బోయి పట్టమహిషీనిర్ణీత సింహాసనముపైఁ గూర్చుం
 డును? ఆమె పుట్టిననాటనుండియు, స్త్రీలలోఁ బెంపఁబడలేదు.
 తండ్రి కనుమఱగి బ్రతికిన నిముసములేదు. ఆమెకు సృష్టియం
 తయుఁ బురుషమయము. స్త్రీపురుష సంయోగముచేత సృష్టి
 జరుగుచున్నదన్న జ్ఞానమే యామెకు లేదు. యశావనోదయముతో
 జంతువునకు లింగజ్ఞానోదయము కలుగు నని కొందఱు చెప్పు
 వచ్చును. ఆమె కదియులేదు. బాహిరములైన కారణములు
 తద్జ్ఞానమునకుఁ బరిపోషకములేమో! ఆ బాహిరములైన కార
 ణములు కొడబలికి సమకూడుటకే వీలు కాలేదు. ఇంక నామె

స్త్రీ కాదు. పురుషుడు కాదు. భట్టిదేవిమీదఁ జక్కనరి పగ తీర్చుటకు నుపయోగపడు నాయుధమువలె నిలబడెను.

చక్రవర్తియొక్క పగతోన భట్టిదేవి పుట్టినింటి యందుండెను. భట్టిదేవి కదంబుల యాడుచుండెడి. భట్టిదేవి యన్నగారి రాజు. ఆయన కిద్దఱుకుమార్లు. పెద్దవాఁడు యువ రాజు. అతనికి వివాహమయ్యెను. రెండవవానికి వివాహము కావలయును. కొడుకొకఁ డగిన సంబంధము. పిరపురుష దత్తుడు తన చెల్లెల్లె కెట్లు చూచునో కదంబవనవాసులకుఁ చెలియని విషయముకాదు. కాని పట్టమహి. యామెయే యగుట, యామె చుర్యాద కెప్పుడు భంగము కలుగకుండుట కావంబులకు భట్టిదేవి విషయమునఁ గోపము గలుగనియలేదు. ఇప్పుడు పిరపురుషదత్తునివద్దనుండి వార్తవచ్చెను. తన రెండవ కుమారునకుఁ గొడఁబలి నిత్తుమని. భట్టిదేవి సోదరుఁడు చాల సంతసిచెను. తన రెండవకొడుకు రాజుకాఁడు. చక్రవర్తి కొక్కతెయే కూతురు. మూర్ధాభిక్తుడు కానేరని తనకొడుకు నకుఁ జక్రవర్తి కూతు నిచ్చుట యతనికి భట్టిదేవియందుఁగల భావము, తనకుఁగల గౌరవము. చక్రవర్తి జాదుఁడు. అయినను క్షత్రియులైన తనతో సంబంధము వదలుకొనుట కిష్టములేనివాఁడని వచ్చిన బ్రాహ్మణులును, మంత్రులును జెప్పిరి. వారు మఱియుఁ జెప్పిరి. చక్రవర్తి మనస్సు బాధమతము నెడల విముఖులయ్యెనని, మఱియుఁ దాను క్షత్రియుఁడుగా నుండ వలెనని వాంఛించుచున్నాడని. కదంబరాజు మిక్కిలి సంతోషించెను. సంబంధ మంగీకరించెను. కదంబులు వనవాసము నుండి విజయపురికిఁ దరలివచ్చిరి. చెత్తోత్సవ మంతవైభవముగా జరిగెనో, వివాహమంత వైభవముగా జరిగెను. వివాహ

మంతయు బ్రాహ్మణ కన్యనితముగా జరిగెను. వాడనుతపు
 నానసలేను- ఆ వానస యెచ్చును లేను. ఒక్కకొడబలిలో
 డిప్ప. ఆమె తిలకము ధరించలేను. చాచాకి నెట్టిండుకొనలేను.
 వసపు లందుకొనలేదు. మధువక్రచూరకొడ ధరించుటకు
 సంగీకరించలేను. కాని చక్కనర్త బళిగూలి కొన్ని కొన్ని
 పెండ్ల నామెచేత వధూలక్షణాభ్యసయము చేయించెను.
 ఆమె వసుని కెదురుగా పీటమీదను గూర్చుండి తలచాల్చులేను.
 సిగుపడలేదు. తన సహజభోగణిలో మూర్ఖములు మానలేదు.
 మగ పెండ్లివారు పెండ్లికూతురిలో నిశ్చింతము కొడలిని
 జూడలేను. ఒక చక్కనర్తకూతురు జూనిరి. మగచూ మూర్ఖాభి
 నీకుడు కాబోవువాడు కాదు. తాను జక్కనర్త యేకగుహిత.
 ఈ తారతమ్యమువలన వధు నట్లు ప్రసరించు చుండెనని
 కొందఱు లోలోన ననుకొనిరి. వివాహము మూర్ఖాభి
 సాయెను. ఆ మూర్ఖాభిలో నొక సాయంతన మొక విచిత్ర
 సంగతునము జరిగెను. ఆసాయంతనము వధూవరుల నొకచో
 గూర్చుండఁబెట్టి ముత్తైదువు లెల్లరును ముచ్చట చేయ
 వలందిరి. పాటలు పాడుట. పూలచెండు విసరించుట, గండము
 పూయించుట సకలవాదేంద్రలో నాచక్కనర్తలసౌధముల జరిగిన
 వివాహమేలేదు. జరిగినను, వాడ మతాచారానుకూలముగా
 జరిగెను. మగ పెండ్లివారి (స్త్రీ) లి సముదాచారమును జనున
 బోయిరి. ఆసమయమునగొడబలిపురుషుచిత్తమైనను స్తులధరించి
 గుట్టమెక్కి వేటకు బయలుదేరెను. రాజ్యములో నెవ్వరును
 వేటాడరాదు. ఒక్క కొడబలి సర్వనియముల కతీతురాలు.
 మగ పెండ్లివారి ముత్తైదువ లామెను వారిగిదిరి. ఆమె యందఱి
 మాటయుఁ గాడనెను. అందులో నొకయోమె, “నీ విట్లు

వెళ్ళినచో నీమగఁ జేసికావలయు ననెను?” కొండబలి యతనిని గూడఁ గమ్మను మనెను. అదివఱకే పండ్లు పులిసిన పెండ్లికొడుకీ సమాధానము వినిన తరువాతఁ బండ్ల నొప్పి మొదలుపెట్టి పండ్లకుఁ గప్పువేయనలచిఁగత సితిపట్టెను. కాని సర్వము నింత వ్యతిరేకముగా నున్నను, బెండ్లికుమారున కొక్కమాన కలదు. చక్కవర్తి కూతురన్న వ్యామోహము. రాతుకొద్ది గుడ్లము, తమ యూరునకుఁ బోయినతరువాత నామెను గల్పములోనికిఁ దీసికొని రావచ్చునని యూహ. ఇట్లు వివాహ మెల్ల రసాభాస మయ్యెను. నాల్గవదినమున మగపెండ్లి వారు బయలేరి. పెండ్లి కూతును బంపించు మనిరి. కదంబరాజు తన తోఁబుట్టువుతో భట్టిదేవితో మాటాడెను. భట్టిదేవి పెండ్లి మూన్నాళ్ళు దూరదూరముగ నుండెను. నగలు ధరించి ధరింపక, మొగము చూపీ చూపక, యొదిగి యొదిగి యుండెను. తన యన్న గారితో భట్టిదేవి యిట్లనెను. “ఈ వివాహము నన్నడిగి చేసి కొనిరా? కొండబలి నా కూతురుకాదు. ఆమె క్షత్రియ కాదు. అసలాడపిల్ల కాదు. చక్కన రినామిఁద బగతీర్చుకొను నాయుధము. నే నాయనను క్షత్రియుఁడుకాడని యన్నదిలేదు. ఆయన క్షత్రియుఁడు కాడన్న యూహ నేనుగా మూరికట్టితి నని యాయన యూహ. ఇది యాయనయే కల్పించుకొని యాయనయే దోహదముచేసి యామెను బ్రతీకారాస్త్రముగా సిద్ధపఱచెను. మీరు తెలియక యీ వ్యూహములోఁ బడితి. కొండబలి రానురాదు. సంసారమును జేయదు. ఎట్లు చేయును? ఆమె స్త్రీ ప్రకృతి బాహిరురాలు” కదంబరా జాలోచించెను. బంధుత్వముతో నమ్మకముతో నింత దోహదము చేయునా? ఇట్వొకు సామాజ్యము తాము పడమటి దిక్కున, తొత్తపు

లు తరచి కుక్కనఁ జెట్టనికోటవలె నిలచియుండుటవలనగాదా సాగుచున్నది? ఇన్నిదే విజయపురముమీఁద యుద్ధము చేసినచో నేనుగను? తరచు నైశ్యము వినాసముకొఱకుఁ దెచ్చిన పరిమిత నైశ్యముగాని దండెత్తి నచ్చుటకైన యచారనైశ్యము కాదు. తాను విజయపురిమీఁదికి దండెత్తి రావలయు? దండెత్తి నచ్చి యా నిరంగురమును నశపముచొచ్చును అగ్రహారము కాదు. ఆ యచారమైన పవిత్ర ప్రాకారమును ధ్వంసము. ద్రోహమును ద్రోహముతో నెదుర్కొనుట మంచిక. తాము తమ రాజ్యము నకుఁ బోయి యిద్దోరురాజ్యపు తెల్లలనుకొల్ల కొట్టవలయును. మఱి యేమైనఁ జేయవలయును. ఇందు భట్టిదేవి మొగమోట మియు లేదు. భట్టిదేవి యిచ్చుట విడిచిపోయి నుండెను. కాని తమ మనస్సు గొంత గాకపోయినఁ గొంత చక్కవర్తి కిట్లని తెలియఁ జేయవలెను.

మఱునాఁడఁ గనబరాజ పరివారముంతయు వెడలి. గోవుచుఁ బెండ్లి కూతును బాపిచవలయునని మఱలఁ జక్రవర్తి నడిగిరి. చక్రవర్తి యామెచచ్చినచోఁ దీసికొనిపోండనెను. వారు పోయి కొడబలి నడిగిరి. కొడబలి గుఱ్ఱముమీఁద వచ్చి యిట్లనెను. 'నేను శక్రవర్తి కూతురను. పెండ్లి కొడుకు సామాన్య మైన రాజగుమారుడను, నే నచ్చటికి నచ్చుట నా మర్యాదా భంగము. పెండ్లి కొడుకే యిచ్చుట మండిపోవచ్చుననెను. కోపము తెల్లున్న నామె మాటలు గొంతసఱకు సమంజసములుగాఁ గన్పించెను. పెండ్లి కుమారుని మనస్సుకూడఁ గొంతవఱకు వాని యందు మొగ్గుచూపెను. అసహా! కొడబలి. శరీరము స్త్రీశరీర మగుటచేతఁ బెండ్లి కొడుకు పొందిన మోసము చెప్పరానిది. చివరకుఁ బెండ్లి కొడుకు విజయపురమున నుండిపోవునట్లే నిశ్చ

యింపబడెను. తక్కిన రాచపెండ్లి వారందఱు వెడలిపోయిరి. పరిమిత పరివారముతోఁ బెండ్లి కుమారుఁడు మాత్రము దిగి బడెను. రెండు మూఁడు చినములు గడిచెను. వారము గడచెను. రెండు వారములు గడచెను. మాసము గడచెను. రెండు మూఁడు మాసములు గడచెను. పెండ్లి కొడుకు పేరు విజయవర్మ. విజయపురములో నతనిపే రెవ్వరికిని నెలియదు. పెండ్లి కూతునకుఁ బెలియదు, అతని నల్లుఁ డనికూడ న్యవసారింపదు. పెండ్లి కొడుకు కని మాత్ర మందురు. పెండ్లి కొడుకు నేడనుండి ప్రతి సాయంకాలము పరిచారిక కొడబలిని దీసికొని వచ్చుటకుఁ బోవును. కొడబలి జాడవిహారములలోఁ దిరిగి తిరిగి జేయి రెండుజాములు దాటితరువాత వచ్చును. మూఁడు జాములు దాటిన తరువాత వచ్చును. ఒకప్పుడు రానేరదు. ఉదయకాలములయం దే స్తూప్రప్రాంత శిలావేదిక పైన నో పంచుకొని నిద్రించుచుండును. తల ముడుచుటయు. నాకంఠముగఁ దాల్చిన శితకంఠయు నామె జాడ చిత్తుకురాలి తనము తెల్పును. విజయవర్మపరివారకులెవ్వరై నబోయి! అమ్మా! మీ భర్త తమకొక కెదురు చూచుచున్నా' రని చెప్పినచో నామె క్షణముగాఁజూచి "నాకు భర్త యెవరు? నేనే యతనికి భర్త నని చెప్పు" డనును. మొదటి దనములలో దాచబడిన యీ మాట పోనుబోను విజయవర్మకుఁ బ్రకాశితమయ్యెను. విజయవర్మ విజయపురమున నాల్గునెలలు కాపురము చేసెను. అతనికిఁ బోను పొ నొక భయము కల్గెను. తాను దన దేశము పోనెంచినచో పోనిత్తురా? తన్నిచ్చుట బంధితుని జేయుదురా? ఒకనాఁ డతఁడు చక్రవర్తివద్దకుఁబోయి. 'మహారాజా! నేను మా యూరు పోదలంచుకొన్నా' నని చెప్పెను. ఆ చెప్పట

కాళిందీదేవివద్ద జరిగెను. కాళింది యిట్లనెను. 'అది యేమయ్యా! భార్య యిచ్చుట నుండగా, నీ వచ్చటి కేల పోవుదువు? భార్యను పీడికొనిపోవుచువా?' యనెను. విజయవర్మకుఁ జక్రవర్తియెనుట సమాత్రము మాటాడినవా రిదివఱకుఁ గనిపించలేదు. అతని రాచనైతరు మాటబిగువు సడలించి హృదయము లోని కోపమునే వెలిపఱచెను. "అమ్మా! నీ వెవరు? చక్రవర్తియెనుట నింతమాత్రము మాటాడుటకు సాహసించితివి! ఈయన నా మేనత్త. ఈయన కూతురు నాకు మేనత్త కూతురు. ఆమె చక్రవర్తి కూతురు. నేను వట్టి రాజకుమారుడను. ఆమె బాధురాలు. నేను క్షత్రియుడను. మా మేనత్త క్షత్రియ. చక్రవర్తి బాధుఁడు. వియూలలుగా మా దాంపత్యమును జూచుము. ఇటువరియేండ నుండి మా మేనత్త యెట్లయినదో నేనట్లు కాబోవుచున్నాను. ఈ బాధనుత మను నిర్వికారమైన నాగార్జునునికొండకుఁ గొట్టుకొని మా క్షత్రియత్వ మను కృష్ణానదీప్రవాహము తరగలంచులఁ బ్రదిలిపోవుచున్నది. మహర్షుల కూతురైన యీ నాహిని బాధుల భిక్షాచారము వింపుటకు బుట్టినది. రాజదూహిత యొకపగసాధనము. ఆ పగకు మొదలి తుదకుఁ తెలియవు. నా క్షత్రియత్వమును జక్రవర్తి నాశనము చేయుటకుఁ దలపెట్టినాఁడు. నేను నాక్షత్రియత్వమును నాశనము గానీయను. నా శరీరమును జక్రవర్తికి నీ మాటలతో నిచ్చుచుంటివి. చక్రవర్తి బ్రాహ్మణులను గత్తితో నఱకినాఁ డట. బ్రాహ్మణులను నఱకవచ్చుచు, బ్రాహ్మణులు సాయుధులారా? వారి యాయుధము క్షత్రియులు. నన్ను నఱుకుమను' మని విజయవర్మ తలవంచి నిలుచుండెను. కాళిందియుఁ జక్రవర్తియు నిశ్చేష్టులై నిలచిపోయిరి. కొంతసేపుండి విజయవర్మ మఱల

నిట్లనెను. 'నేను రాజదోహము చేసితిని. ఈ రాజ్యములో నిది రాజదోహము. మా రాజ్యములో నీ మాటలు రాజదోహములు కావు. అయినా నా రాజున కధికాన మున్నంత మేటి యిది రాజదోహము. అయిన! యేమి రాజాధికారము! ఈ రాజాధికారమునకు భగవంతులె సర్వతో వ్యాప్తిచేడు. తన చుట్టు నిరిగిసికొని యిదియే సర్వాధికారమునుట.

అనాడు సాయంకాలము విజయనగ్న తరుదేశమునకు బ్రహ్మగముక్తయెను. పక్షిపదము రాజాధికారులు తన్నుడ్డిగింతు గనియే యాయన యనుకొనెను. సర్వాధికారులు తమన్తులుగా నుండిరి. ఒక్క రాజు యేలేడు. వాని గుఱ్ఱములు రథములు విజయపు గ్రామోత్తరగి శామహద్వారమునుండి వెలువడెను.

ఆయన వెడలిపోయెను. వెడలిపోయినంతనే దక్షిణాపథ సుంతయు విజయనగ్న దుఃఖాశ్రమూర్తి, వర్షర్తువు ప్రారంభించెను. మలుసంజలు ప్రతీకార రక్తచ్ఛవు అయ్యెను. కృత విశ్చయక్షత్రీయపాశీబద్ధ సీమంతకేశబంధములవలె మొగిల్చుకనమున నల్లగా ముడులుపడెను. క్షత్రియహేతిచ్ఛటల వలె సాదామినులు పియదంచలము లయ్యెను. వనవాసప్రాంత పశ్చిమగిర్వైభాగములఁ గురిసిన వానలకొలది కొండలపై నుండి క్రిందవడిమ కొండచిలువలవలె నెలయేళ్ళు ప్రవహింప నారంభించెను. ఇచట కుహాపవ్వతములు; ఇచట లోయలు. ఈ లోయలలో నేఁగుములు పట్టురు. గిరిమేఖలాభాగములు నిశ్చేఘములుగా నుండును. కదంబదేశమంతయు, మేఘుచ్చాదిత మయ్యెను. పక్ష్యచ్ఛరితమయ్యెను. గిరిదరీర్ధురీపరిపూర్ణ మయ్యెను. తోత్రపుల నేలమీఁదఁగూడ నీ మొయిళ్ళగాలి సోకెను. సుద్రజటాధారాసమారబ్ధపయోదావళులు హేతి

సద్భక్తవిక్రమార్కులను వెలయించెను. ఇతరములైన చిన్ని చిన్ని రాజ్యములలోగూడఁ గతులతోపాటు మోజుపులు మోసెను. మైత్రీయుల కన్నీళ్ళతోపాటు మురిగింపు కురిపెను. సాక్షాత్తమున వాక్యములతో చాటుమును విడిచి మోసెను. మున్ను సర్వతోభద్రమైన యిహ్మోకురాజ్యము నేడు నాల్గుదెసల విక్రమ సంభోధనముల యొత్తిడిచేత సంభవభగితమైన యుండెను. కృష్ణానది తన కేషియుఁ బట్టచులు, నాగాదునువికొండకెలఁ బ్రవహించుచుండెను. ఆమె తన తరంగములతోఁ గొండను కుద్దాలించవలయు నని చూచుచు! నాగాదునువికొండయొక్క స్రవ్యంతభాత్రిమాత్రము తన శిలాఘట్టవల విసరి విసరి ముసరిన తరంగములఁ జిక్రుపలుగాఁ జేయుచుండెను.

చతుర్థాధ్యాయము

బైట మేఘములు ముసరినకొలఁది వీగపురుషదత్తుఁడు తనలోఁ దాను ముడుచుకొనఁజొచ్చెను. భట్టిదేవిని గెలుచుకొని వచ్చుటకుఁగరవాలనానుడై బయలుదేరిన వీరపురుషదత్తుడేనా యాయన! వాగ్ధక్యములోఁగూడఁ బరాత్రమము వెలయించుట యిహ్మోకులలో శాంతిమూలచక్రవర్తితో నేపాయనా? తన కొడుకు బాహుబలశాంతిమూలుఁడు పందొమ్మిదేండ్ల వాఁడు. ఆయన యువరాజై యుండెను. రాజ్యభాగమంతయు నతనిమీఁదఁ బెట్టి మాతరీపుత్రుఁడు రూపముచేతఁగూడ జౌద్ధసన్యాసియై యుదయసాయంకాలములయందు కాళిందీసాధమునకుఁ బోవుటయు, వచ్చుటయు నతని హృదయములో జౌద్ధమతము సంపూర్ణమైన దశనందిన ట్లుండెను. జౌద్ధసిద్ధాంతము లన్నియు

భదంతాచార్యులు చెప్పెను. అవి తెచ్చెడు శాంతియంతయు కాళింది తెచ్చెను. ఇన్నియేండ్లనుండి కాళిందీదేవి భదంతాచార్యుని దృష్టిచలేదు. ఆమె తనవిహారము ననలి పెరివిహారమునకే పోదామెను. మాతాపుత్రులను తన గురువులైన యియిద్దఱిని సమావేశపఱచి వారి వాదనల సారాంశమును జూత నొనవలయునని తలచెను. కాళింది యిల్లు కదలను. భదంతునే యచ్చటికిఁ దీసికొనిరావలయును. ఆచార్యునితోఁబదిసమకాలండు సార్లుచెప్పి చివర కొకప్పుడు భదంతాచార్యుని గాళింది యింటికిఁ దీసికొనివచ్చెను. వారు మువ్వరు నొకచోటనే కూర్చుండిరి. సముదాచారములు నడచినతరువాతి చక్రవర్తి యిట్లనెను. “ఈమె నాకుఁడల్లి. మీ రాచార్యులు. మీ కిరువురును బౌద్ధ మతరహస్యములు చర్చించినచో వినవలయు నని నా కున్న గనెను. భదంతాచార్యుఁ డిట్లనెను. “నిచారింతుట కేమున్నది? “ఏకం హింసచ్చం, కదుతీయమథి యస్మిం పజానో వివదేప జానం” అని బుద్ధదేవుఁడు ధన్యుపథములో చెప్పెను. సత్య మొక్కటియే. ఇది తెలిసినవాఁడు వివాదముచేయఁడు. కాళింది: గురూ! తెలిసినవాఁడకదా వివాదము చేయనిది. తెలిసికొనవల యునుగదా!

భదంత: “సోకరోహి దీపమతనో, కిష్టంచాయను పండితోభవ, బద్ధంకరణంగనో, దిబ్బం అరియభూమినేహిసి”

నీవే ఆత్మకు దీపము చేసికో, దుర్గుణములు వదలి దోషములు లేకుండ దివ్యమైన పరమపదమును సమీపించుము.

కాళింది: స్వామీ! ఇచ్చట ఆత్మయన్న శబ్దము ‘స్వ’యన్న మాత్రమేనా? ఆత్మ యన్న పదార్థమా?

భవతుడు: అత్తయన్న పదార్థమునున మొస్పకొకము.
 వాని జ్ఞానులలో కెందుకొద్దాంతమునున్నది. ఒకనిద్దాంతమువారు
 బాహ్య సౌమ్యమును, అంతః సౌమ్యమును కలచుకును. ఇవి
 కెందును కలచి విశ్వ మగును. ఈ విశ్వ నాణువులనాణుక
 సముదాయముచేత జరుగుచున్నది. ఇవి నాల్గునిధములు.
 సృష్టిశక్తులు. జలామణువులు, అగ్నిశక్తులు, వాయుశక్తులు.
 ఈ నాల్గింటిచేతను బాహ్య సౌమ్య మేర్పడు చున్నది. ఇత
 అంతః సౌమ్యము అది సమస్తస్కంధములచేత చేర్చబ
 చున్నది. మొదటిది లూపస్కంధము. దీనివలన బంచేంద్రియ
 ములు, తద్విషయములు కలుచున్నవి. కెందు జ్ఞానస్కంధము.
 ఇది అహంప్రత్యయకా. మూడవది వేదనాస్కంధము. ఇది
 సుఖదుఃఖముల హేతువు. నాల్గవది సంజ్ఞాస్కంధము. దీనివలన
 నీ సృష్టిలోని వస్తువులు. వాని నామములు. దీనివలన
 చున్నవి. ఐదవది సంస్కార స్కంధము. దీనివలన మోహము,
 వైరాగ్యము, భ్రాంత్యర్థములు- ఇవి ఏర్పడుచున్నవి. కాళింది:
 సభూ! నాకుం బలుదినములనుండి సందేహములు కలవు. వానిని
 దమనంతి పెద్దలు కీర్తి పెట్టవలయును. భదంత: అడుగవచ్చును.
 కాళింది: ఈయనానానము వాడులుకొత్తగాగల్పించినదికాదు.
 ఇదివఱకే యున్నది. ఈ విశ్వ మణువుల సముదాయముచే
 జరుగుచున్నచో, నాయణువుల సముదాయమెవరిచే జేయబడు
 చున్నది! ఆ సముదాయము జరుగుట చూడబడిన విషయమేని
 మనుష్యజన్మ జరిగినతరువాత నది జరుగవలయును. మనము
 దానిని జూచితీ మనగా నదియొక ప్రయత్నమో, యిదివఱకే
 జరిగియుండగాజూచుటయో జరిగియుండవలెను. సృష్టికి బూర్వ
 మిది జరిగినచో, నప్పటికి శరీరము లేదు; మనస్సు లేదు. దీనికి

కారణము చూడరాన దొక యదృష్ట మందుము. అది యాత్మలో నున్నదా? అణువులలో నున్నదా? ఈ యదృష్టము చేతనమా, యచేతనమా? అది యచేతనమైనచోఁ బంచస్కంధముల కతితమైన యొక సకమాత్మ కావలయును. ఈ క్రియాశక్తి యణువులయందున్నచో లయము జరుగదు. సర్వసృష్టి నిత్యముగా నుండవలయును. అణువులు సచేతనము లైనచో, మణియొక సచేతనమైన యదృష్టముతోఁ గలియవు. అణువులచేతనము లైనచో, సచేతనమైన యదృష్టముకంటె బిన్నమైనవి కావలసివచ్చును.” భదంతుడుః అణువులు మొదటద్వ్యణుకము. అణువులు భిన్నములు; ఇటు ద్వ్యణుకము లసంఖ్యాకములు చేరి సృష్టియొక్కడుచున్నది. కాళిందిః రేణువులు కలియుటకు గలిపెడునది వేరై యుండవలయును. ఇట్లే ద్వ్యణుకములను గలుపుటకును, వేరు వేరు సమవాయ శక్తులు కావలసియుండును. ఈ సమవాయశక్తి లేకుండ నవి కలసికొనలేవు. అప్పుడు సృష్టియే లేదు. ఈ యణువులకు నర్థాదులు లేవు. ఈ సృష్టిలోనున్న వైచిత్ర్య మెట్లుకల్గును. భదంతుడుః అణువులకు రూపాది మత్తము కలదు. కాళిందిః ఐనచో నవి యణువులు కావు. స్థిగములు కావు. అవి దృష్టములు; పృథివీ పదార్థములు. సరమ సూక్ష్మములు కావు. అందుచే నవి నశింపవు. సృష్టి కవిహేతువులును గారాదు. మణియు నింకొక యిట్టిది కలుగుచున్నది. పృథివ్యణువులకు స్పర్శము, రుచి, వాసన, రంగు, ఈనాల్గుగుణము లున్నవి. జలమునకు మొదటి మూడుగుణము లున్నవి. అగ్నికి మొదటి రెండు గుణములున్నవి. వాయువునకు మొదటి యొకగుణమే కలదు. అప్పుడు నాల్గుగుణములు కల పృథివ్యణు వేక గుణముకల వాయ్వుణుకన్న పెద్దది కావల

యును కాని యగువరిమాణ మొక్కటియే మొగచో వారితో భేదముండరాదు. భదంతతుడు: ఉండవచ్చును. కాళింది: అట్టి యరుభవము నున కపిత్థక్షము. ఒకవేళ నుండవచ్చునందము. ఇతరమైన సమవాయ శక్తిలేకుండ నీనికి సంయోగ మెట్లు గురు గురు? భదంతతుడు: అది సకృత్తి. అట్లు జరుగును. కాళింది: జరుగుచుంటున్నచేత గ్రియ జరుగుచున్నదని చెప్పింబ. కరలేకుండ గ్రియ జరుగదు. ఆ కర మెవరు? భదంతతుడు: దీనికి కర యుక్కఱలేదు. నానియందే యాకృతియున్నది. కాళింది: ఆకృతి యున్నచో అది సచేతనము. దానికి: బిళయములేదు. భదంతతుడు: నీవు పౌద్గమతస్థురాలవేనా? కాళింది: గురువులు సందేహములు తీర్చవలయును. ఇంకఁ బునఃసంధము బున్నవి. ఇవి మెట్లున్నవి? అవి సమాజముగా జేర్చుటనా? ఎవరైన నేర్పఱచిరా? ఒక యేర్పఱచిన శక్తి యుండినచో నది నిత్యంగా, ఆనిత్యమా? అది నిత్యమైనచో, మీ ఊచిక వాదములేదు. మీ ఊచికవాదము ప్రకారము ప్రతిదియు ఊచి మాత్రమే యుండవలెను. ఊచికమైన దానికి: బ్రయత్నములేదు. ఫలములేదు. అప్పు డీదృష్టి లేదు. ఇది దానియంతట నది జరుగు చున్నదనియే చెప్పుకొండము. అప్పుడైన నిత్యముగా జరుగ నలయును. జరుగుటకుఁ బ్రయత్నములేదు; ఆగుటకుఁ బ్రయత్నములేదు. భదంతతుడు: అన్నియు ఊచికములే. అన్నియు నొక దానియగుడి యొకటి పుట్టుచున్నవి. ధర్మము, సామానము, విజ్ఞానము, వేదము, హిందము, కర్మముగా నొకదానియగుడి యొకటి పుట్టుచున్నది. అట్లయినచోఁ దొలుదొల్ల సమవాయ మేప్పుడ వలసిన స్థితిలేదు. ఇది కాన్యకారణ సంబంధముగా నిరంత ప్రవాహముగాఁ బ్రవహించుచున్నది. దీని నెనుక నొక సమవాయశక్తి

లేకుండ నిల్లు జరుగదుకదా! అందుచేత సమనాయము జరుగుచున్న దని మనము తెలిసికొనవలయును. కాళింది: అది సరే! వీనిలో నొకదాని కొకటి కారణము. ఈ యన్నింటికీఁ గారణమైనది లేదుకదా? అప్పుడు కారణాభావ మేర్పడు చున్నది. ఈ శరీర మాత్మయొక్క సుఖదుఃఖముల కోస మేర్పడుచున్నది. ఇది క్షణికము. అందుచేత సనుభవితకాదు. ఈక్షణికమైనదానికి విముక్తి యేమి? బంధ మేమి? బంధ విముక్తులు లేకప్పుడీ సమనాయము జరుగుట యెందులకు? ఈ యజ్ఞప్రలు వాని యంతట నవి యల్లు పెనగొనుచున్న వన్నచో నవి యల్లు పెనగొనవలయునో తెలియరాదు. భిన్నము కాని కుండ, భిన్నమైన కుండ-పూర్వము, పరమునకు హేతువు. పూర్వమున కేమి హేతువు? కుమ్మరిచాడు, చక్రము, మన్ను-ఇవి యన్నియు నుండవలయును - మన్ను దానియంతట నది కుండ కాలేదు. చక్రము దానియంతట నది పరిభ్రమణకారి కాలేదు. ఈ కార్యవిత్వశక్తి మణియొకకరయం దుండవలయును. భదంతము: నీవు వేదాంతివి. శాద్దమత్తస్థురాలవు. కావు. కాళింది: స్వామీ! సందేహములు తీర్చి పెట్టుచుంటివి: నా వేషము శాద్దము. నేను శాద్ధురాల నేలగాను! ఇంకను గొన్ని సందేహము లున్నవి. క్షమించినచో నడిగెదను. భవం: కానిమ్ము. కా: మణి మీ లయసిద్ధాంతములను జూడుడు. లయము రెండు విధములుగా జరుగుచున్నది. జ్ఞాతము, అజ్ఞాతము. మనుష్యుడు తెలిసి చేయు నది జ్ఞాతము. రెండవది దానియంతట నది జరుగునది. మీ క్షణిక వాదమువలన లయము విత్యము జరుగుచునే యున్నది. అది యాపరాదు. క్షణములోజరుగు నీ లయముకంటెఁ బూర్వమప్పటి కీ స్థితిలో నున్నది. కారణముగాఁ గార్యమైన సృష్టి

జరుగవలయును. అప్పుడు సృష్టి నిత్యము. కార్యములేకుండఁ గారణమైన స్థితి న్యథ్యము. ఏలననఁగా మీ సిద్ధాంతప్రకారము సత్తయనఁగా గారణత్వము. ఈ చివరిక్షణికస్థితి కార్యకక్షాత మైనచోఁ దత్కార్యపూర్వములు నస్థితములు. మఱియు శరీరులయందు డీ సృష్టిలయములు కన్పించుటలేదు. పరిక్షణము నెవ్వడు చచ్చుటలేదు. పై ననేదియకలించుటలేదు. ఒక జలనిడువు సూర్యతపమువలన విరిచిపోయినచో నది ముఖ్యముగా నిడుచున్నది. ద్రవ్యము కలించదు. ఇది మీ మోక్షసిద్ధాంతమునకు సంబంధితము. జ్ఞాత్యమైన నిష్కర్మ. లేనపుడు జ్ఞానము మొక్క ప్రయోజన మేమి? ప్రతినియు క్షణికమైనపుడు జ్ఞానాజ్ఞానములు, ధర్మాధర్మములు తృణములు. నిర్వాణము స్వరూప మేమి? దేనినుండి నిర్వాణము? కనుక నిత్యమైన దేదియో యుండవలెను. భదంః ఏదియు నిత్యముకాదు. నిత్యమైన దానినుండి వికారము సంభవించదు. సంభవించినచో దానికి నిత్యత్వము లేదు. అందుచేతః కార్యము పుట్టకముందు కారణము నశించుచున్నది. విత్తు నశించిపోవుచున్నది. దాని నుండి మొక్క వచ్చుచున్నది. కాలిందిః అనఁగా నాశనములొనరుండి సృష్టి జరుగుచున్నది. ఐనచోఁ గొన్ని ప్రత్యేకలక్షణములుగల నాశనమునుండి తత్ ప్రత్యేకలక్షణవిశిష్టమైన సృష్టి జరుగుచున్నదని చెప్పట మెందులకు? మామిడివిత్తు నశించగా నారింజమొక్క మొలవవచ్చును. దానిని మీ రొప్పుకొనరు గదా! అనఁగా విశిష్టలక్షణములకుఁ బ్రాధాన్యమా? కారణనాశనమునకుఁ బ్రాధాన్యమా? కారణమునకుఁ బ్రాధాన్యమైనచో దానినుండి సముద్భూతముగు కార్యమునకుఁ దత్కార్యకార్యనాశన మవసరములేదు. భదంతుడుః ఇదియంతయు నేమియు

లేదు. విప్రియమైన యీ జగతునందు క్రియాభాస. కాళింది: ఐనచో నిష్క్రియత్వమునుండి యేదియు సముద్భవించదు. కారణములేదు. వ్యాపారములేదు. కార్యములేదు. మీ నిర్వాణమప్రయత్నముగ సిద్ధించును. మీరు మాధ్యమికులు. మీ వాదము యోగాచారుల చనుసరించక సౌత్వాంతికుల ననుసరించును. ఆ ప్రకారము దృశ్యరూపమైన ప్రపంచకమే లేదు. అంతర ప్రపంచకమే యున్నది. ఇప్పుడు తమరు చెప్పిన దదియే కదా! భదంతుడు: అవును. సర్వము భావస్థిరము. కాళింది: అయినచో నీ ప్రపంచకము కుండేటికొమ్మునంటిదా? స్వప్నమునంటిదా? కుండేటి కొమ్మునంటి దైనచో దీనినుండి సుఖదుఃఖములు చున మనుభవించుట యనుభూతిదూరము కావలయును. ఈ ప్రపంచకము సర్వభా లేదనుటకు లేదు. భదంతుడు: మీ వేదాంతులు నట్లేయందురు కదా! కాళింది: మేము మిథ్యయందుము. మిథ్యయనగా నేమియు లేదనికాదు. జ్ఞానదృష్టికి లేనిదని తాత్పర్యము. దానివలన మోహము పొందరాని దని. భదంతుడు: ఈ బాహిరప్రపంచము స్వప్నమునంటి దందుము. స్వప్నములో జూచుచున్న వస్తువులు లేవు. అవి కనిపించుచుండునే కాని, మనోభావములు ద్వైధీభావమునందును. చూచునాడు చూడబడునవి—అట్లే యీ ప్రపంచము లేనిదన్నట్లు కనిపించుచున్నది. కాళింది: జాగ్రదవస్థకు స్వప్నావస్థకు భేదమున్నది. మేల్కొన్నంతనే స్వప్నగతమైన విషయ మయథార్థ మని తెలియుచున్నది. మేల్కొన్నప్పుడు చూచినవిషయముల యయథార్థత యెప్పుడు తెలియుచున్నది? పైగా జ్ఞానమనగానేమి? అనుభవమేకదా! అప్పు డనుభూతమైన విషయము యథార్థముగా నేలగఁగించరాదు? భదంతుడు: మీ

వేదాంతులు సంతియేకదా! కాళింది: మేము వేదమును విస్వసించుము. మీరు విశ్వసించుగదా! మాది మిథ్య. మీ యయథార్థము తెలికినిభేదమున్నది. వస్తువులు లేకుండ తత్ జ్ఞాన మెట్లు కలుగును? భదంతుడు: ఇది జ్ఞానముకాదు. స్మృతి. స్వప్నములోని విషయములు జాగ్రదవస్థలో స్మృతి నంటుకొని యున్నట్లు పూర్వానుభూతివిషయములు స్మృతివక్తమునందా వ్రేలాడి భావములుగా భాసించును. కాళింది: అప్పుడైనను మొట్టమొదట నెప్పుడో కలిగిన యీ యనుభవమునకు నీ దోషము పట్టును. భదంతుడు: అక్కడలేదు. ఆలయవిజ్ఞాన నుని యొకడున్నది. దానిచుండి సర్వస్మృతియు గల్గుచున్నది. కాళింది: అప్పు డా యాలయవిజ్ఞానమునకు నిత్యత్వము కలిగి యుండవలయును. అది మీ ఊణికవాదమునకు వ్యతిరేకము. స్వప్నములో వస్తువులు లేకుండ వస్తువులను జూచితిమి. అది జాగ్రదవస్థలో జూచిన వస్తువుల స్మృతి. జాగ్రదవస్థలోవిది యనుభవము. స్వప్నావస్థలోవిది స్మృతి. మీసిద్ధాంతప్రకారము సర్వము స్మృతి. అనుభవ మాలయవిజ్ఞానసంబంధి. ఆ యాలయవిజ్ఞానమున కనుభవ మెచ్చటిది? ఆ యనుభవము స్వరూపమెట్టిది? అట్టి ఊణికమైన యనుభవమున కీ యాలయత్వ మెట్లుపట్టెను? భదంతుడు: మేము మాధ్యమికులము. మా కీ వాదమేలేదు. నీతో నూరకే వాదించితివి. మా కాత్మయు లేదు. దేహములేదు. ఏమియునులేదు. కాళింది: మీకు శుక్తిలేదు, స్మృతిలేదు, ప్రమాణములేదు, అనుమానము లేదు, పక్షము లేదు. యథార్థజ్ఞానము లేదు. ధర్మాధర్మము లెచ్చటనుండి వచ్చినవి? బుద్ధుడులేడు. బౌద్ధ మెచ్చట నుండివచ్చినది? భదంతుడు: నీవు వేదాంతివి. వేద

సుతానుయాయనివి. బాధనుతప్పు మైతొడుగు తొడుగు
 కొని లోకమును బ్రత్యేకించుచున్నావు. చక్రవర్తిని మోసము
 చేయుచున్నావు. నూ మతముయొక్క- పాశేస్థ్యము నీతి
 యందుగలదు. మంచినడతయందుగలదు. కాళింది: ఏమతము
 చెడనడత నడుపు మని చెప్పును? నీతితోపాటు వేదాంతము.
 జ్ఞానము పరమాత్మజ్ఞానము, మా మతము బోధించును.
 దానినిగుఱించి యేమియుఁ చెలియుని కొకిరికియూహలుగల
 నీ మతము సామాన్యమానవునకుఁ చెలిసిన సామాన్యవాద
 ములు చేసి జనసామాన్యము నాకట్టుచున్నది. కారణాంతర
 ములచేత మీనైపునకు మఱలిన చక్రవర్తులు మీమతము
 నుతమని తెలిసికాదు! ఒక్కొక్కని కొక్కొక్క కారణము.
 భద్రాక్షుడు: ఈ చక్రవర్తి కేమికారణము? కాళింది:
 ఆచార్య! దొంగదాసులు తీయఁచుము. ఆ ప్రశ్నతోఁ జక్ర
 వర్తికి నామీదఁగోపము కల్పించనలయుననియా? ఆకారణము
 చక్రవర్తికిఁ చెలియును. నాకుఁ చెలియును? నాకే తెలియును.
 చక్రవర్తి కేమి తెలియును? తెలిసిన యింకొక వ్యక్తి యీ
 మహాసామాన్యములో మఱియొక్కతెయే కలదు. ఆమె
 సమక్షమున నేను జక్రవర్తి కారణమును జెప్పఁ బోవు
 చున్నాను. భద్రాక్షుడు: నేను గట్టపడి విర్మించిన యీ బాధ
 సామాన్యమును నిపు నాశనముచేయఁ జూచుచుంటివా?
 కాళింది: నీ సామాన్యముతో నా కేమి యవసరము. నా
 సామాన్యము సోనే పోయినది. ఏ సామాన్యస్థితికిఁ గారణ
 మనుకొని నేను బాధభిక్షుకురాల నగుటకంగీకరించితిను, యీ
 కారణమే విపరీతఫలదాయని యయ్యెను. నీ సామాన్యమున
 కేమియు భయములేదు. భావబలశాంతియులుఁ డున్నాడు.

స్పృష్టి కనుటగా వివరీకముగాఁ జెప్పిన కొడలియి యున్నది. నా విడదకు నేరు రక్షించుకొందును.

అంతయు భవంతులుఁ జేసి గోవుచున్నారు. చక్రవర్తి యుత్తరి వెంటఁ బోవుచున్నచో, పోతానో తెలియక జేచెను. చేసలేదు. చినగరు లేవలేదు. భవంతులు వెడలిపోయిన కొంతసేపటికిఁ గాళింది చక్రవర్తితో నిట్లనెను. ఇంకను నీవు వాడుడవేనా? చక్రవర్తి: కాదుమ్మా కాదు. కాళింది: ఇదివఱకు కొక మతమును నాశనము చేసితీసి. ఇప్పుడు సింహాక మతమును నాశనము చేయకుము. చక్ర: నే నిప్పుడు చేయలేదు. ఇదివఱకే దాని నుస్థితియో, దుస్థితియో నాహుతుల శాంతియులుని చేతిలోఁ బడినది. కాళింది: చేయి పుష్పబహుళ చతుర్దశి, మాఘబహుళ పూర్ణిమనాటికి నావద్దకు రమ్ము. నీవును నీ పట్టచుహిషియు రండు. ఆ లోపుగా నన్నడుగవద్దు. నీ జన్మ రహస్య మప్పుడు చెప్పెదను.

చక్రవర్తి యొక యాధమైన వాప్యభోగాగమునుండి పైకి లేవడియఁబడుచున్నట్లుగా లేచి వెడలిపోయెను. సోయిన నాఁడు సూటిగా భట్టిదేవి సాధమునకుఁ బోయెను. ఇటువది యెప్పుడు లేచి పాపనికానము ఆనందము, ప్రేమ, చనపు, ముచ్చట, యన్నియు నుట్టిపడగా 'భట్టి' యని పిలచెను. భట్టిదేవి చక్రవర్తినిఁ జూచుచు, దా నిటువదియెట్లుగా నొకరి నొక రెఱుగక యుండుట మిథ్యవలెఁ దత్పూర్వవింశతి వత్సర కాలము పరిచయ వికాసభరిత మైనట్లు, ససంతకాలము వాస మనఃపుష్పనసమునఁ బ్రకాశించినట్లు భావించెను. ఇద్దఱు బాలదంపతులనలె. లేత పీఠలనలె గొఱిలించు కొనునంత యయ్యెను. ఆ కౌఱిలించు విఱువదియేండ్లైన సంసారపరి

నామసౌఖ్యజనితశాంతిభార మడ్డువచ్చి నట్లుండెను. చక్కవ రి
యిట్లనెను. 'భట్టి' కాళిందీదేవిని నీవు చూచుటకు వచ్చితివి
కావు. అసలీ నాఁ డామెను జూడవలసినది. ఆమె భదంతా
చార్యునితో వాదించెను. బౌద్ధమతమును చుక్కుదూఁగరగా
విమర్శించెను. ఆచార్యునకుఁ బెదవి కదలినదికాదు. ఆమె దేను
పాండిత్యము! నాకు మున్నే బౌద్ధమతమునందు విశ్వాసము
లేదు. ఇప్పటి కసలే లేదు. బౌద్ధమతము మత మేమిటి ?
ఒక నీతిమార్గము. అమ్మ యన్నదికదా ! 'నీతి కేమున్నది?
ఏ మత మవిసీతిని బోధించును' అని. నీరందఱకు నాతండ్రి
శాంతిమూల మహారాజుగారికన్న నెక్కువ తెలియునా ?
ఆయన కృతయుగపురుషుఁడు. ని నిప్పుడే కాళిందీదేవి దగరకుఁ
దీసికొని పోదును గాని, నవ్వుచున్నావు. నీవు రాకపోయినచోఁ
జేయిష్టుకొని లాగికొని తీసికొని పోదును. ఆమె మాఘ
పూర్ణిమనాఁడుగాని మనలనిద్దరను రావద్దన్నది. ఇటువదియేండ్ర
విరహాకి, నా కామె యొక్కదినములో విరహతాపమంతయుఁ
దీసివైసినది. కాని యింత నిర్మించిన బౌద్ధమతమును నేను మఱల
నెట్లు వెల్లగింతును ? అయినను నీ రాజ్యము, నీ మతము
బాహుబలునివి. నా కేమి యవసరము ?' అనెను. భట్టిదేవి
'యిట్లనెను. అవును. మన కేమి యవసరము. ఈ పనునాఱు
దినములు మనమును బౌద్ధులమే. చక్రవర్తి: ఓసీ భట్టి! సరిగాఁ
కాళిందీదేవి యాలోచించినట్లే యాలోచించు చుంటివి.
నీ వెవ్వరవు? భట్టి: నేను క్షత్రియును. చక్క: కాళింది భద్రుని
కూతురు. ఆమెయు క్షత్రియయే. మీ క్షత్రియ స్త్రీల భావనా
బలము; అమ్మో!

రాజ్యమంతయు నారి సంయోగము గన్గొలెన నా ర
యయ్యెను. చక్రినర్తి భట్టిదేవి సాధమునఁ బరమమైన శాంతి
సౌఖ్యములనుభవించుచుండెను. బాహుబలుఁడు రాజ్యము నెల్లు
పల శత్రువులు చేయు దాకుల కెఱుగొనుటకు నైశ్యసన్నా
హములతో మిక్కిలి కలత సొంకుచుండెను. నీరపురుషదత్తుఁడు
విజయపురమున భిక్షుకునినలె గొంచరించుచుండెను. బాహు
బలుఁడు సామ్రాజ్య వీధులలోఁ బట్టపు లేనుఁగులమీఁద సంచ
రించుచుండెను. భట్టిదేవి చక్రినర్తికిఁ బతివ్రతచేయు పరిచర్య
చేయుచుండెను. కొడబలి తన భారమిఁది? దండెత్తబోవు
చన్నగారి కెలన యుద్ధాశ్వముపైఁ గత్తిమాసి సంచరించు
చుండెను. భట్టిదేవిపేర వీరపురుషదత్తుఁడు మహాచైత్యమునకు
నాయక స్తంభములు నిర్మించెను. కొడబలి యన్నగారిచేత
యుద్ధవీధులలో జయ స్తంభములు నిర్మించుచుండెను. చక్రి
నర్తి మఱిసోయిన శ్రౌంగారకసము దొరలినచ్చినవై రాగ్య
రసముతో వియ్యమందుచుండెను. బాహుబలునకుఁ బుట్టుకతో
వచ్చిన భిక్షుకత్వము రాజ్యముతో వచ్చిన శాస్త్రకసముతో
వియ్య మందుచుండెను.

పంచదశాధ్యాయము

కెల్లని పాలరాతి మహాచైత్యపు టాయక స్తంభముల
మీఁద నూఁగుపూర్ల నూ శిశిరజ్యోత్స్నలు తారాడు యూర్ధ్వ
పుండ్రములమీఁదఁ దిర్యక్పుండ్రములు తీర్చిపట్టుండెను. బుద్ధ
దేవుని సమాధినలె వెన్నెల లాశాశమున గొంతమేఱ వ్యాపించి
పైని లేనట్లుండెను. దూరము, దగ్గరయుఁగాని విజయపురీ పర్వ

తాగ్రదుగ్గకుడ్యములకు వేసిన వెల్ల వెన్నెల కెరటముల నెల్ల,
 చల్ల చల్లగాఁ దెల్ల తెల్లగాఁ దాకెను. ఆ సమయమున
 గాళిందీసాధోపవిభాగమునఁ బఱచిన నెల్ల కంబళముపై నలు
 వురు న్యక్తులు కూర్చుండిరి. అందు మువ్వరు స్త్రీలు; నాలుగవ
 వాఁడు వీరపురుషుఁడగుచు. మూడవ స్త్రీ చక్రవర్తి. మేనయ్య
 శాంతిశ్రీ మహాదేవి. ఆమె తలమీఁద తెల్లని శిరోజములు
 తెల్లని పిల్ల వెన్నెలలు కాయుచున్న ట్లుండెను. చక్రవర్తి
 శాంతిని చెప్పబోవు కథకు శాంతిశ్రీ సాక్ష్య మని
 గ్రహించెను. 'శాంతిమూలచక్రవర్తికి సంతానములేదు. శాత
 వాహనుల సామ్రాజ్యము శాంతిమూలని నశమైనందులకుఁ
 జైఃపరికమైన హృదయము మిక్కిలి సంతసించెను. ఆయనకు
 సంతానము లేనందుకు దుఃఖించెను. అదియొక కథ శాత
 వాహన సామ్రాజ్య మస్తంగత మైనంతనే ధాన్యకటకమున
 యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణుని కుమారుని కుమారుఁడు గోముఖశాతకర్ణి
 యిటువది యేండ్ల నాఁడు భృతిపై బ్రతుకుచుండెను. ఆ వంగస
 ముఁగో సామ్రాజ్యము పోయెనుగాని, సామ్రాజ్యభావన సోలేదు.
 ఆ యిటువది యేండ్ల శాతవాహనునకుఁ దనకు సామ్రాజ్యము
 లేదని పట్టలేదు. శాంతిమూలునకు సంతానము లేదని పట్టెను.
 ఆ వంశపుడేన యెట్టిదో! సామ్రాజ్యములేని తమ నంశపరంపర
 సాగుటెందులకని, తా నవివాహితుఁడుగా జనిపోవలయునని.
 అత్త యొకటి భావించినపుడు మనస్సు వేటొకటి భావించును.
 అతని హృదయ మొక రాచకన్నియయందుఁ దగుల్వడెను.
 శాతవాహనులు బ్రాహ్మణులు. ఆ రాచకన్నియ తండ్రి తన
 కూతు నా చక్రవర్తిత్వములేని చక్రవర్తి కిచ్చుట కంగీకరింప
 లేదు. ఆమెయు నా శాతవాహనునియందు బద్ధమనస్కు

యయ్యెను. పరస్పర దర్శనమాత్రమున వారిరువురు పులకిత
బ్రహ్మపథములఁ బోయిరి. వెల్లుపూవుల తుదిపుష్పములతో
జన్మములుచేయు వెన్నెల పిల్లలు వారి చిరువర్ణుల చున్నట్లు
సారిందిరి. వారి పరస్పరాలోకన దీప్తమాత్రములు సూర్యో-
గములుంటే దద్దురిండును. వారి ప్రేమకు విరహదైన్యము లేదు.
శిశిర దీర్ఘయామినులు బాష్ప సిద్ధాంతమునకై క్షుణ్ణికము
లయ్యెను. ఇది సంయోగ సౌఖ్యజన్మము కాదు. విరహభావనా
సౌఖ్యఫలము. వారిరువురు నొకరి నొక వెలుంగనే వెలుంగరు.
కన్నులు మాత్రమే కలసిన యా యువతీయువకుల సంయోగ
వాంఛ శరీరాతిశాయి కావలయును. ఆత్మసంబంధి కావల
యును. నారు వియోగదుఃఖ మరుభవించలేదు. ఇట్లుండగా,
నీ శాంతిశ్రీదేవి యారాచకూతు తండ్రివద్ద కొకరాయబారము
తెచ్చెను. చక్రవర్తికి సంతానములేదు. క్షత్రియశిశువు కావల
యును. ఆ శిశువు నెట్లో యొకట్లు రాజాంతఃపురము లోనికిఁ
గొనిపోదుము. తాము కన్నశిశువు నెవరైన నిత్తురా? యని.
కన్నబిడ్డ నెవరితురు? ఈమె వెడలిపోయెను. ఈ వార యా
కుటుంబములో నొక విచిత్రమైన యాలోచన పుట్టించెను.
చక్రవర్తి కాఁబోవుబిడ్డ క్షత్రియ మాతృగర్భ మైనచో
సామ్రాజ్యభార వహనదక్షము కాదు. ఏమిచేయవలయు నేమి
చేయవలయునని. అంత వారి కూతు రిట్లనెను. “గోముఖ శాత
కర్ణి చక్రవర్తుల యంశ కలవాఁడు. అతనికిఁ బుట్టిన సంతానము
నట్లు చేయవచ్చునని. ఆ రాచకుమార్తె యిట్లు చెప్పిన త్రీపా
రహితవాక్యము తల్లిదండ్రులకుఁ గోపము కలిగించెను. తండ్రి
కోపించెను. తల్లి యిట్లనెను. “ఇది సమంజసమే. శర్మిష్ఠాది
పూర్వ రాజకన్యలు చక్రవర్తులు కాదగిన సంతానము కొఱకు,

సామాన్య కోపభావమైన లజ్జాపరిత్యాగము చేయక పోలేడు.” దినములు గడువగా తండ్రి యంగీకరించెను. కాని గోముఖ శాతకర్ణి యంగీకరించలేదు. తన నంశాకుర మీ నీతిగాఁ జక్క నర్హిత్వమును బొందుట యగాయన యేనగించుకొనెను. ఆయన యిట్లు సమాధాన పలుకుచున్నాడు. ‘కాలము చెడది. అది మఱల నీ యంశకుర రాదు. శాతవాహనులు ధారణి నుమాచునందల యేండ్లు ధర్మరక్ష సలిపిరి. ఆ రక్ష మీవలన విరహిత మైనను ధర్మరక్ష సాగవలయుగదా? శాంతిసూలునకు సంతానము లేనిచో సాగుచున్న ధర్మవాహిని యింకిపోవును. ఆయన యొక వేళ దత్తపుత్రుని నొకని చెచ్చును. వానియందు సామాజ్య భావసహనకక్షియు నుండకపోవచ్చును. ధర్మతౌఖీలత్వ ముండక పోవచ్చు’ నని. గోముఖశాతకర్ణి యిట్లునెను. ‘చక్క నర్హిత్వము మాలోనుండి పోయి చాల దినములైనది. ఇప్పటి నా సంతానముకూడ సామాజ్య వహనసహము శాశ పోవచ్చును’ అనగాఁ గానని చెప్పిరి. కాలమువలన సామాజ్యము వానికి దూరముగాఁ బోయెనుగాని వాని రక్తమునందలి శక్తి యెచ్చటకుఁబోవునని యొప్పించిరి. అప్పటివఱకు గోముఖునకుఁ దన్న రాచకూతురువలన సంతానము కల్పించుమని చెప్పుదు రని యతఁడనుకొనలేదు. తన బంధువులలో నొక బాలిక నిచ్చి వివాహము చేయుదు రనిమాత్రమే యూహించెను. ఆ రాచ కూతురి తండ్రి పోయి గోముఖునితో నిట్లుచెప్పెను. ‘చక్రవర్తి! మీరు శాంతిసూలుని సంతతి సాంతత్వము కలిగించుట యంగీకరించి నందులకు మీరు గృతజ్ఞుడను. కాని, మీరు బ్రాహ్మణులు. ఇహ్మోకులది క్షత్రియ సామాజ్యము. అందు చేత క్షత్రియ స్త్రీయందే తమరికిఁగలిగిన సంతానము శాంతి

మూలుచకుఁ జెందవలయును. తమకు నా కూతురు జేరిమింటి
తిరి. ఆమెయుఁ దమయెడల బద్ధానురాగయైయుండెను. నే నిన్ను
శ్లోగీకరింపలేదు. మీ నివాహమున కిప్పుడు వంగీకరింపను.
మీరు వివాహ మాడరాదు. ఈ ధర్మరక్షకొఱకు, అంభో
సామ్రాజ్య ధర్మపాలనకొఱకు మీ రామెయందు సంతానము
గనవలయును. పురుషశిశువు కలిగినంతవఱకు మీకు నూకు
సంబంధము లేదు. వట్టి ధర్మరక్షాభిలాషతోఁ దమకు దీని
కియ్యకొందురేని లోకోపకారము చేసినచా రగుదు' రనెను.
గోముఖ శాతకర్ణి తా నిట్లనెను. 'నాకు సంతానమునం దాస
లేదు. నాతో శాతవాహన వంశ మంతరించవలెనని నా యుద్దే
శము కరుక న న్నేల బలవంతపెట్టవలయును?' అప్పు డామె
తండ్రి యిట్లనెను. "ఆ సంతానము మీ సంతానముకాదు. మీ
వంశముయొక్క పాపంపరియుఁగాదు. వట్టి ధర్మరక్ష" యనెను.
ఎట్లయిననేమి? శాతవాహనుఁ డందు కంగీకరించెను. వారిరు
వురకు రహస్యమాగమ మేర్పడెను. ఆ వీరపురుషుఁడు తన యీ
ప్రియాసమాగమన మాసన్నస్థికి వసరిసిద్ధికి విక్రీలి దుఃఖించెను.
ఆ రాచకూతున కానందమునందు లోపము లేకుండెను.
ఆయన కానందమే లేకుండెను. ఆ యమ్మకుఁ దన కొడుకు
చక్రవర్తి యగునని సంతోషము. ఆతనికిఁ గలుగఁజోవు సంతా
నము తనకు సంతానమే కాదని. వారిరువురు పరస్పర లగ్నచిత్తు
లైనను యీ విచిత్ర సంఘట్టనచేత నది శృంగారరసమే కాక
పోయెను. మాధవీలత మాకందతరుశాఖవై పొత్తిగిల్లిన ట్లామె
యతనిపై నొత్తిగిల్లును. ఆ మాకందతరువు పశ్చిమవాయువు
చేత వెనుకకు లాగఁబడిన చివురాకు హస్తములుగాఁ బెడ
మొగము పెట్టును. లోకమునందుఁ దేనెటీగ పోయి పుష్పము

నందుఁ బరిభ్రమించుట కలగు. అచ్చటఁ బరిభ్రమింపక నిలచి యున్న తేనెటీగపైఁ బుచ్చమే సరిభ్రమించెను. తాంబూలము సేవించి నవ్వింట్లున్న, పండి పండిన దాడిమీ ఫలములతో సంభోగశృంగారలక్ష్మి సామాజ్యధురంధరుడైన వసంతకుండ శాతవాహనుని మొగముతోఁ గనిపించలేదు. ఆ రాచకూతురు మాత్రము హేమంత హిమపాతమున స్నానమాడెను. వన లక్ష్మివలె నతనియందు నాంభాదృగంచల యయ్యెను. వారిరువురి ప్రేమయు దృగంత స్రసారమాత్ర సరిపూర్ణమైచదికదా? అందుచే శోచించుములయందు విధురచాలనము లేకపోయినది. ఒక్కొక్కపుడు ముందు రాబోవు పరిస్థితులు వెనుకటి మాటలలో స్ఫురించును. ఆమె యొకనాడన్నది. 'స్వామీ! నీ యీ వైముఖ్యమువలన నేమి విపరీతశిశువు జనించునో? చక్క వర్తుల క కమున నాడుటతోఁ బ్రసహించుచున్నది. అందుచేత బుట్టెడు బిడ్డ చక్కనిర్ది కాకతప్పను గాని నీ యీ వైముఖ్యము నలన వాడు సన్యాసి యగునేమో? నా యీ సంతాన భితౌభిలాషచేత వాడు భిక్షువగు నేమో?' యని. అప్పుడు చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'అది కాదమ్మా! మన సంయోగము ధర్మమైనది కాదు, అధర్మమైనది కాదు. ధర్మాధర్మములుకాని యొక విచిత్ర ధర్మపరిపోషకమైన బుద్ధితో నాశిశువు జనించు ననుకొంగును. విజముగా మనము చేయునది జారత్వము. ఇది తల్లిదండ్రుల యంగీకారముతోఁ జేయుచుంటిమి. తనతండ్రి యెవరో తెలియని సంతానము. తన తల్లి రహస్యముగఁ గన్న సంతాన మెన్ని పోకిళ్ళయినఁ బోవును. సర్వధర్మవిచ్ఛేదకారి యగును. సంప్రదాయ నిర్మూలనహేతు వగును. తల్లిదండ్రుల రహస్యకామ మంతయు వానియందొక విచిత్రమైన మనోవ్యాకులత్వ మేర్ప

అది, యా వ్యాకులత యెవరిమీఁదనో, యెందుకో కీర్తిరాని పగగాఁ బరిణమించును. అతనివలన లోక మంతయును నిర్భయముపొందును. వృత్తిసంపాదకులకు నుపము లోకమున కేల ప్రియ వలయును? ఈమాటల నాచాచార్యుడు తెలిపియున్నదెనో దెనుక చెప్పుకలదు? కాని శాంతిశ్రీదేవికి నద్దానమైనది. ఆమె యంతటి సహస్యగోపన మెట్లు చేయునో యదియు నాస్పృశ్య కరముగా నుండెను. ఆ యాస్పృశ్యములో నానందతులు లేకు నాములే నుజిదిపోవుచు వచ్చిరి."

అంత శాంతిశ్రీ యిట్లనెను. "అస్పృశ్యకే నా యన్నగారికి వాగ్ధక్యము పొడచూపుచుండెను. మాతకీదేవియు లోకావసము గడచిన స్త్రీ. ఆరాచకూతురు తల్లిదండ్రులకుఁ బట్టిన భయమే మాకుచుబట్టెను. నా యాలోచన చక్రవర్తికిఁ దెలిసినచో సంగీత రింపఁడు. ఆ పన్నాగ మంతయు నేనే పన్నితిని. నాకీద్రతే నాయ పడిరి. మాతకీదేవియు నాపరిచారిక యొకతెయు. మాతకీదేవి కాపురమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నాయందు మిక్కిలి గౌరవము కలది. ఆమెకు నాయం దెంతవిశ్వాస మనగా నేను దలచినపని, చేసినపని సర్వథా నిశ్చేయసములని. నా రాజనీతి వేత్తృత్వము, నావివేకము, నామెను నాయెడల భక్తురాలుగాఁ జేసెను. ఆమె మా యన్నగారియందుఁ బరమభక్తుగాలు-
కునసా, నాచా, కర్మణా. ఆమె యాయన నెప్పుడుఁ బ్రీతా రించలేకు. ఈ యొక్కవిషయములలో బ్రతాపణము జరిగెను. నీవినలన నేదైన పాపమున్నచో నాపాపమంతయు నేను దీసి కొందునని యామెను దులసివద్ద నిలుచుండఁబెట్టి మాతకీబృంద ముగఁబ్రదక్షిణముచేసి ప్రమాణముచేసితిని. తరువాతఁజక్రవర్తికి ముకువసంతానము కలుగుననికారాంతిరుల చేతఁబడేపదే చెప్పించి

తిని. చక్రస్థిరికి జనర చివరకు విశ్వాసము కలిగెను. ఇంతలో ధాన్యకటమునుండి యీ రాచకూతురు గర్భవతి యని వాగవచ్చెను. నాటినుండి నే నాడిన దొకనాటకమా? మూరీదేవికి సీమంతోత్సవము చేయించితిని. పట్టణమంతయు బండ్లగంసలు పంచిపెట్టించితిని. చూడునెలలు ధాటిసతరువాత జక్రస్థిరి నాయొద్దిక లెన్నియేనిపడెను. ఇది యిట్లుండగా రాజ్యములో నెట్లు పుట్టెనో యొక కింవదంతి పుట్టెను. మాతరీదేవిగర్భము లేడు, గిర్భములేదు. ఇదియొక నాటక మాయమన్నారని. అట్టి నకంతి పుట్టినచోట నెల్ల గలుపేరించితిని. ఆఱునెలలు గడచు నఱుకు నా తలప్రాణము తోకకు వచ్చెను. అది వస్త్రపు. నాఁడెల్ల వాన కురియుచునే యుండెను. సాయంకాలమునకు శిశూదయము జరుగునని, జరిగిన తరువాత బది గడియలలో బురుషశిశువైనచో బడవమీదఁ దెచ్చి యందితుననియు, వారవచ్చెను. భగవంతుడు నాప్రయత్నముల కనుకూలించెను. వేసిన చినుకేగాని తీసిన చినుకేలేదు. రాత్రి రెండు జాములు ధాటిసతరువాత కొంచెము తెఱపియిచ్చెను. అంతఃపురములో వేస్తీళ్ళు, గంగాళములు నా యదుపులోనున్న యొక మంత్రీ సానిని, సర్వము సిద్ధముగా నుంచితిని. ప్రతిపదము మగశిశువు కలుగలేదేమోయన్నభయము. ఆ నాఁడెంతమంది హక్కుల బంగరుసంచులతో బంధించితినో భగవంతున కెఱుక. చివర కన్నియు సరిగా నడచెను. నే నొక బుద్ధిహీనురాలను. ఆ రాచకూతురు ధనమున కాశించి తన శిశువు నిచ్చుచున్న దని తలచితిని. ఈ నలుబదియేండ్లు నా కా విషయమున యథార్థ జ్ఞానము కలుగలేదు. ఈనాడు బోధశ్రీ చెప్పిన మాటలవలనఁ దెలిసినది. అహో! ఆ దంపతులు మనుష్యులా? దేవతలా?

వారి భగ్గుచింతన మొట్టిది? మగశిశువు ప్రాప్తి చెడన్న సంశయముతోనే నామె కొసంగవలె నని తీసికొనిపోయిన భనమే యొసంగలేదు. నాకు జ్ఞాపకమునచ్చి చూచితిని. అప్పుటి కప్పుడే నామె తన పురికిపడచతో బోయి కూర్చుండెను.”

కాళింది మఱియు నిట్లనెను. “గోముఖశాతకర్ణికి వీరపురుషుడని నామాంతనము. అందుచేత నీ తల్లి వీరపురుషుడత్తుఁ డని చెరుపెట్టెను.”

తాత్పర్యము ఇట్లనెను. “శిశువు. నీ చెరు నీ కన్నతల్లి పెట్టినదే. ఇచ్చివచ్చి మాతునుకదా నీ సాత్తెతో నొక తాటి యాకుమీఁద నెఱ్ఱిని యక్షుములతో వీరపురుషుడత్తుఁ డని పోయిబడియుండెను.”

కాళింది ఇట్లనెను. “ఈ నామకము గోముఖ శాతకర్ణియే చేసెను. ఆయన తన నత్తమామున గత్తితో గిరి యా కెత్తునుతో నొక సన్నని కుంచెపుచ్చుకొని యా తాటి యాకుమీఁద న్రాసెను. అంతవఱకు వీరపురుషునకు లేని మమకార మా నిమేషమున వేయిమడుంగులై కలిగెను. తనకొడుకును దాను వదల ననెను. మీ సామ్రాజ్య మేమైన నా కేమి? ఈ శిశువు నాగర్భము. నాకుఁ దెలియక యక్కడలేదనుకొన్న సంతానము, ఇది యాంధ్రవిష్ణువు దేజము. ఈ తేజమును నా సంశయముతోనుండి వెలికిఁబోనియనని. అప్పుడే బోరుకాడించిన యా శిశువును నడలలేదు. ఆ రాజకూతురును, నామె తల్లి తండ్రులును పరిసేసవదనలై ప్రార్థించిరి. ఆ శిశువుతల్లి చివరకు మెత్తని బలంతముచేసి తన్ను వివాహము చేసికొందు నని వాగ్దానమిచ్చి బతిమాలిలాగుకొనెను. వీరపురుషుడు నిజముగా నా రాచకన్నె తన్ను వివాహమాడు ననుకొనెను. ఆమెయుఁ

దల్లి దండ్రుల నోప్పించినప్పు ననుకొనెను. కాని యీ తల్లిదండ్రుల గోకరించుటకు మిగుల స్వయానయయ్యెను. రెండేండు గడచెను. చా రంగీకరించినతరువాత వీరపురుషుడు తాను బెండ్లి చేసికొన ననెను. ఆయన విరాళించుటచేత నామె తల్లి దండ్రులకుఁ గోపమువచ్చెను. ఆ వివాహము జరుగునో జరగదో తేలుటకు సదుపాయము పట్టెను. అప్పటికి గోముఖశాతకర్ణి విరాగియై వెడలిపోయెను. ఎచ్చటికిఁ బోయెనో యెవ్వరికిని తెలియదు. ఆరాచకాదులు నాటికి ముప్పనియేండుదాటిన యువతి. భర్త దేశాంతరముపోగాఁ దానేమి చేయును? బాధసన్యాసినివలె వేషము వేసికొనెను. శాంతిశ్రీతోఁ బ్రతిసంవత్సరము నచ్చితము బిడ్డను చూచిపోదునన్న యామె తనబిడ్డకుఁ బదునెనిమిదేండు నచ్చి శాంతిమూలచక్రవర్తియు, మాతరీదేవియుఁ జనిపోయిన పదమూడవ దినమునఁ దల్లి చనిపోయిన దని దుఃఖించుచున్న వీరపురుషునికుఁ జనిపోలేదు. బ్రతికియేయున్నానని చెప్పుటకుఁ బోయిచూచెను. ఆ మాతృదుఃఖపరిశుష్కితాస్యుని, తన కన్నకొడుకును జూచి యామె యేనునుకొనెనో! అతని చచ్చి పోయిన తల్లి మఱి నేల బ్రదుకనలయుననియే వెడలిపోయెను. ఆతల్లికి నా బిడ్డమీది మమకారమెట్టిదో! ఆమె తాను దనబిడ్డ బాధుఁడని బాధురాలయ్యెను. తనబిడ్డ బాధుఁడైనందుల కామె యెంత దుఃఖించెనో తెలియదు. తా నేమో ధర్మరక్షణకై యంతజేసెను. తనకొడుకు తనయూహించిన ధర్మమునకు న్యతిరేకముగా నడచెను. తా నేమి చేయఁగలదు. తా నతని తల్లి నని చెప్పికొనుట కాస్కారములేదు. తనకుఁ దనబిడ్డను బిడ్డా యని పిలచికొను యోగ్యత లేదు. ఆమె మనస్సున కొక విచారము పట్టెను. వీరపురుషుడు తనకుమారు డిట్లయ్యె

చని విన్నచో నేనుగును? తానే తన చేతులారా బెంచుకొన్నచో నిట్లు కానిచ్చునా? ఆ రాచకూతురు మరమ్మిలో గోముఖ శాతకర్ణికిఁ దనవలన జరిగిన మహాపరాకము శల్యమువలె బాధింపఁ జొచ్చెను. ఆమె చిన్నప్పటినుండియుఁ బండితులైన శుశ్రువులయొద్ద వేదసంతము శాంతయు నెఱిగినది. ఆ కొడుకు నెనుట బాధమతాచార్యులతో నానించి చారిత్రము తన కొడుకుచేతఁ గాడనిపించవలయునని మానె పొందిన యాశకు నిలిచెను. ఆమెకు తన కొడుకునకు వైకవిశ్వాసము. అతని సక్తములతో సుదక్షుల బాహ్యమునుతాభిమానము గల గుణము లున్నవి. నానించినచో నతని ప్రకృతి సహజముగా నీ నాదన కభిముఖమగును. బ్రాహ్మణుడు కానివానికి బ్రాహ్మణులము లోని మగ్ధము లెట్లు తెలియును? జన్మనేత దానియందభిమానము లేనివాని కచ్చెట్లు కుచించును? ఆ సుతములోఁ బుట్టిన వాని కా మతలిద్దాంతములు సహజములు, సకమ యథార్థములుగాఁ గనిపించును. ఒకనివయము సిద్ధాంతముగా యాథార్థ్యముగా భాసించుటకు మనుష్యనిగ్రక్తము, వాని పెంపకము, వాని సచివయము మూఁడును హేతువులు. దీనిలోఁ బూర్వ పూర్వము బలీయము. అందుచేత నామెకుఁ దనకొడుకు తన నాదము నంగీకరించు నని ప్రబల విశ్వాసము. కాని యామె తనకొడుకు వొక్కనినే మార్చుకొనఁగలను. కాని రాజ్యమునంతయు మాన్చు జేగునదా! గోముఖశాతకర్ణి యే మనెనో! నాకు సామ్రాజ్యము పోయినదనెను. ఆయన యచగా నెవరు? వేదధర్మము. ఆ వేదధర్మములకు సామ్రాజ్యము పోయినది. కాని యా నీనపురుషుని శరీరములోఁ గల సక్తమునందు వేదధర్మ మెట్లు నశించినది? అందుచేత నాయన ప్రేగురుగడి పుట్టిన ప్రేగు,

ఏకపురుషదత్తుని రక్తముతో వేదభక్తము సరించదు. ఇది యామె విశ్వాసము. ఆమె తన కడుపునుండి పుట్టిన బిడ్డయొక్క వేదభక్త పునరుద్ధారణకొఱకు మాతృము బలికియుండి తన కన్నతల్లియొక్క భాగముమీద చంపివేసెను. ఏకపురుషదత్తుడు శాంతిమూలమహారాజు కొడుకు. మాతకోదేవి కొడుకు. శరీరము చేత సామ్రాజ్యముచేత వారికుమారులు. భక్తముచేత గోముఖ శాతకర్ణి కుమారుడు. శరీరముచేత గోముఖ శాతకర్ణి కుమారుడు. భక్తముచేత శాంతిమూల మహారాజు కుమారుడు. శరీర దృష్ట్యా మాతకోదేవి కొడుకు. భక్తదృష్ట్యా యా రాచకూతురు కొడుకు. కాదోయి తండ్రీ! శరీరముచేత నా రాచకూతురు కొడుకు. భక్తముచేత మాతకోదేవి కొడుకు. అటునిటు భక్తము చెడలేదు. భక్తముచేత నతని మాతాపితలు నిరునంకల జెడలేదు. శరీరములచేత వారలు చనిపోయిరి. ఆ రాజకూతురు తన కుమారుని కెంత చేయవలయు ననుకొన్నదో యంతయుఁ జేసినది. జాదూచాచ్యులతో కొడుకు నెగుట నాదించినది. అతని నానము పరాసము చేసినది. కొడుకును వేదభక్తమందుఁ గట్టించినది. ఏకపురుషుని ఋణము తీర్చినది. నడుమ వచ్చిన కొంచెము దోషమును దొలగించినది. సీపు త్పత్రియ స్త్రీకిని బాహ్యమణునకును జన్మించినావు. నీది నీచజన్మము కాదు. నీ భార్య భట్టిదేవి జన్మకన్న నిజన్మ యుత్తమమైనది. నీకు సందేహము తీరినదా?'' యనెను.

అంత భట్టిదేవి యిటు సంబోధించెను. 'అతా' అని. కాళింది తన ముక్కుపై వ్రేలుంచుకొనెను. భట్టిదేవి గుక్కతీప్పుకొని యిట్లనెను. "తల్లీ! సందేహ మెవరికి? ఆయనకు లేదు. నాకు లేదు. నా కున్న దని యాయన యను

కొనుచుండెడినాఁడు. ఇదియంతయు నొక కపటనాటకముగా జరిగెను. మహాపురుషుఁడైన వీరపురుషుఁడేతావృద్ధుఁడై పరిణామము చెప్పనే చెప్పెరుగదా! అట్లే జరిగినది. రాహుబలుఁడు పెద్దనాఁడయ్యెను. తే పతనిఁ పట్టాభిషేకము జరుగును. అతని వేదధర్మముగూర్చి నీకేమి? నాకేమి? అతఁడు బాధుఁడై పుట్టెను. బాధుఁడై పెరిగెను. వీరపురుషునివత్తుఁ డిట్లనెను; “నిజమే. అతఁడు బాధుఁడై పుట్టెను. బాధుఁడై పెరిగెను. నాకేమి? నీకేమి? ఖట్టి! అతనికి తేవే పట్టాభిషేకము చేసి నా దారి నేను బోయెదను. ఎచ్చటికిఁ బోదునో యెవరికిఁ జెలియును? బాధ్యక్షువను బ్రాహ్మణ సన్యాసి నగుదును. నీవు అ—కాదు. కాళిందీదేవి సాధమున నీ జీవితమును నెల్లఁబుచ్చుము. శాంతిమూలమూర్తి దేవులు లేని రాజాంతఃపురములో మన కేమి పని?”

స మా ప్తి.

